МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

О.П.ПОДЦЕРКОВНИЙ
Г.М. БУДУРОВА
Д.В. ЗЯТІНА
А.О. ЗГАМА

МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ АРБІТРАЖ

Навчально-методичний посібник

для здобувачів вищої освіти усіх форм навчання

в галузі знань – 08 «Право», спеціальність – 081 «Право»

Одеса – 2021

УДК 341.637(073)
М581

Рекомендовані до друку
рішенням навчально-методичної ради університету
(протокол № 2 від 25 жовтня 2019 року).

Автори:

Подцерковний Олег Петрович – д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН, завідувач кафедри господарського права і процесу НУ «ОЮА»;

Будурова Ганна Миколаївна – к.ю.н., доцент, доцент кафедри господарського права і процесу НУ «ОЮА»;

Зятіна Діна Володимирівна – к.ю.н., доцент, доцент кафедри господарського права і процесу НУ «ОЮА»;

Згама Антоніна Олександрівна – к.ю.н., доцент, доцент кафедри господарського права і процесу НУ «ОЮА».

Рецензенти:

Степанова Тетяна Валеріївна – доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри конституційного права та правосуддя Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова;

Василенко Микола Дмитрович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кібербезпеки Національного університету «Одеська юридична академія».

Подцерковний О.П., Будурова Г.М., Зятіна Д.В., Згама А.О.

М581 Міжнародний комерційний арбітраж : навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти усіх форм навчання; галузь знань – 08 «Право», спеціальність – 081 «Право» / Подцерковний О.П., Будурова Г.М., Зятіна Д.В., Згама А.О. : [Електронне видання] – Одеса: НУ «ОЮА», 2021. – 138 с

Посібник підготовлено з урахуванням положень чинного законодавства України, судової практики та міжнародного регулювання в обсязі, необхідному для повного й глибокого оволодіння студентами правових засад діяльності міжнародних комерційних арбітражів.

Освітня програма підготовки здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра права в Національному університеті «Одеська юридична академія» галузь знань – 08 «Право», спеціальність – 081 «Право»

© О.П. Подцерковний, Г.М. Будурова,
Д.В. Зятіна, А.О. Згама, 2021

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Мета викладання дисципліни «Міжнародний комерційний арбітраж» — сприяння становленню сучасного кваліфікованого фахівця-юриста; на підставі вивчення основних понять, інститутів, доктрин, джерел міжнародного комерційного арбітражу досягти кращого розуміння здобувачами вищої освіти засад та процедур розв'язання міжнародних комерційних спорів, і, таким чином, забезпечувати підвищення рівня правової культури майбутніх юристів, розвивати вміння творчо застосовувати теоретичні знання у практичній роботі; формувати переконання та ціннісні орієнтації студентів відповідно до основних принципів господарювання та зовнішньоекономічної діяльності; сприяти усвідомленню ролі та значення розгляду комерційних спорів шляхом міжнародного комерційного арбітражу; розвивати у майбутніх юристів професійні й особистісні якості.

Завданням вивчення дисципліни є формування теоретичного мислення здобувача вищої освіти, правової свідомості, вміння змоделювати на конкретному прикладі механізм розгляду міжнародного комерційного спору спираючись на вітчизняне законодавство та міжнародні договори та розкрити зміст основних понять міжнародного комерційного арбітражу.

Результати навчання. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми здобувачі вищої освіти повинні:

- **знати:** поняття, види та джерела міжнародного комерційного арбітражу; підстави для розгляду спорів в міжнародному комерційному арбітражі; поняття та форми арбітражної угоди, компетенцію арбітражу; порядок передачі спору на розгляд до міжнародного комерційного арбітражу, порядок застосування цивільно-процесуального законодавства в діяльності міжнародного комерційного арбітражу; порядок формування складу арбітражу, процедуру розгляду комерційних спорів в міжнародному комерційному арбітражу; процедуру виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу;
- **вміти:** аналізувати домінуючі доктрини міжнародного комерційного арбітражу; тлумачити, кваліфікувати, застосовувати норми, що регулюють діяльність міжнародного комерційного арбітражу; користуватися колізійними та матеріально-правовими нормами міжнародних актів та національного законодавства; аналізувати судову і арбітражну практику з розгляду справ за участю іноземного елементу.

Викладання навчальної дисципліни здійснюється в рамках підготовки фахівців з вищою юридичною освітою та фахівців з вищою освітою за спеціальністю «Право». Викладання здійснюється у суворій відповідності до навчальних планів та програм. При цьому ними встановлена різна кількість лекційних, семінарських (практичних) і консультаційних годин для різних факультетів, спеціальностей і форм навчання. У зв'язку з цим академічна (стандартна) програма навчальної дисципліни, що наведена нижче, охоплює максимальний обсяг питань навчального курсу «Міжнародний комерційний арбітраж» та розрахована на студентів усіх навчальних підрозділів і форм навчання, які обрали цю дисципліну відповідно до вільного вибору здобувачів вищої освіти.

Лекційний курс викладається провідними викладачами кафедри і охоплює найбільш теоретично актуальні, практично значущі та дещо ускладнені питання. Тому слід звернути увагу на те, що лекції проводяться не за всіма темами і не з усіх питань лекційної тематики навчальної дисципліни.

Семінарські (практичні) заняття є основною формою навчання при викладанні курсу «Міжнародний комерційний арбітраж». Вони націлені на засвоєння основних теоретичних положень та відпрацювання практичних навичок застосування нормативного матеріалу щодо порядку розгляду спорів у міжнародних комерційних арбітражах, зокрема, шляхом розв'язання задач, завдань та надання конкретних відповідей при вирішенні конкретних програмних питань.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Форма навчання	Курс	Лекційні заняття	Практичні заняття	Всього	Самостійні роботи	Кількість кредитів ECTS	Екзамен	Залік
Денна/ заочна	3	10	12	22	38	2/60	-	+

Тематичний план

№	Теми
Тема 1.	Міжнародний комерційний арбітраж в системі юрисдикційних органів
Тема 2.	Процесуальні і матеріальні передумови розгляду спору міжнародним комерційним арбітражем
Тема 3.	Статус арбітра та інших учасників розгляду справ в міжнародному комерційному арбітражі. Адміністрування в арбітражі
Тема 4.	Розгляд спорів в міжнародному комерційному арбітражі
Тема 5.	Арбітражне рішення, його оскарження та приведення до виконання

НАВЧАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

ЛЕКЦІЇ

Лекція № 1

Тема: Міжнародний комерційний арбітраж в системі юрисдикційних органів

Мета вивчення

Вивчення поняття третейського розгляду спорів, його існування та розвитку як альтернативної процедури вирішення господарських спорів, у тому числі зовнішньоекономічних, яка зумовлена, перш за все, об'єктивними чинниками – потребами розв'язання спорів у міжнародній торгівлі та потребами саморегулювання ринкових відносин є безперечно необхідним та актуальним, що дозволить вивести на новий якісний рівень систему вирішення господарських спорів, підвищити рівень доступу до правосуддя та рівня захисту прав суб'єктів господарювання.

Результати навчання

Після лекції здобувач вищої освіти буде (спроможний):

аргументувати пропозиції щодо вирішення дискусійних питань у сфері господарського процесуального права, в тому числі третейського розгляду спорів;

визначати та аналізувати новітні тенденції розвитку правової науки та практики у сфері господарського процесуального права;

порівнювати сучасні тенденції розвитку приватного права України та країн ЄС та формувати пропозиції щодо врахування міжнародного досвіду та гармонізації законодавства України та законодавства ЄС.

Література

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ 1976 р. в редакції 2010 р. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/ru/arb-rules-revised-r.pdf

3. Європейська Конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж. Женева, 21 квітня 1961 р. Офіційний вісник України. 2004 р., № 44. стор. 357, № 5, 2006, стор. 428.

4. Конвенція про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень від 10.06.1958. Офіційний вісник України. 2004 р., № 45, стор. 329, стаття 3004.

5. Типовий закон Юнсітрал 1985 р. про міжнародний комерційний арбітраж. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/ru/07-87000_ebook.pdf

6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436. Відомості Верховної Ради України. 2003. №18-22. Ст.144.

7. Господарський процесуальний кодекс від 06.11.1991 № 1798 Відомості Верховної Ради України. 1992 р. № 6. Ст. 56.

8. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон від 24 лютого 1994. Відомості Верховної Ради України. 1994 р. № 25. Ст. 198.

9. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005. ВВР, 2005, № 32, ст. 422.

10. Положення про Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України. Додаток № 1 до Закону України "Про міжнародний комерційний арбітраж" від 24 лютого 1994 року N 4002-XII.

11. Регламент МКАС при ТПП України в редакції 2017 року з наступними змінами. URL: https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Reglament-ISAS-pry-TPP-Ukrayiny.pdf

12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII "Третейське самоврядування" Закону України "Про третейські суди" (справа про завдання третейського суду) Офіційний вісник України від 21.04.2008 — 2008 р., № 28, стор. 145, стаття 903, код акту 42773/2008.

13. VIAC Rules of Arbitration Vienna RuleS | in force as from 1 July 2021.URL: https://www.acerislaw.com/wp-content/uploads/2021/08/2021-VIAC-Arbitration-Rules.pdf

14. Арбітражний регламент Арбітражного інституті Торгової палати Стокгольма 2017 (діють з 1 січня 2020 р.). URL: https://sccinstitute.com/media/1407441/arbitrationrules_russian_2020.pdf

15. The Mediation Rules of the Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce (SCC) adopted by the Stockholm Chamber of Commerce and in force as of 1 January, 2014. URL: https://sccinstitute.com/media/49819/medlingsregler_eng_web.pdf

16. International Centre for Dispute Resolution® (ICDR®) as the international division of the American Arbitration Association: INTERNATIONAL DISPUTE RESOLUTION PROCEDURES (Including Mediation and Arbitration Rules) Rules Amended and Effective March 1, 2021. URL: https://www.icdr.org/sites/default/files/document_repository/ICDR_Rules_1.pdf?utm_source=icdr-website&utm_medium=rules-page&utm_campaign=rules-intl-update-1mar

17. The London Court of International Arbitration: ARBITRATION RULES EFFECTIVE 1 OCTOBER 2020 effective 1 October 2020. URL: https://www.lcia.org/media/download.aspx?MediaId=837

18. London Maritime Arbitrators Association (LMAA) PROCEDURAL RULES & GUIDELINES. URL: https://lmaa.london/the-lmaa-terms/

19. Міжнародна торгова палата, (ICC, Paris) Арбітражний регламент (набув чинності з 1 січня 2021 р.), Примирювальний регламент (набув чинності з 1 січня 2014 р.): URL: https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2021/03/icc-2021-arbitration-rules-2014-mediation-rules-russian-version.pdf

20. Rules of Commercial Conciliation and Arbitration of Dubai Chamber of Commerce and Industry 2007. URL: http://www.diac.ae/idias/rules/

21. International Centre for Settlement of Investment Disputes: ICSID Convention Arbitration Rules. URL: https://icsid.worldbank.org/resources/rules-and-regulations/convention/arbitration-rules

22. The Grain and Feed Trade Association, GAFTA:London: Arbitration Rules. URL: https://www.gafta.com/Arbitration

23. Federation of Oils, Seeds and Fats Associations (FOSFA) London: Arbitration Rules, Guide and Code of Practice. URL: https://www.fosfa.org/arbitration/guide-and-rules/

Спеціальна література:

1. Цірат Г.А. Міжнародний комерційний арбітраж: навч. посіб. / Г.А. Цірат. К.: Істина, 2019. 410 с.

2. Подцерковний О.П. (Україна). Процедури міжнародного комерційного арбітражу та порядок виконання (оспорювання) арбітражних рішень як новий правовий кластер // Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень: 60-річна історія успіху. Збірник доповідей і статей до V Міжнародних арбітражних читань пам'яті академіка І. Г. Побірченка. – К.: 2019 – С. 94-101.

3. Подцерковний О.П. Щодо правового кластеру міжнародного комерційного арбітражу // Правове життя сучасної України : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) / відп. ред. Г. О. Ульянова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. – Т. 2. – с. 635-637.

4. Подцерковний О.П. Диспозитивні та імперативні норми в комерційних правовідносинах з урахуванням проблем застосування Віденської Конвенції 1980 р. // Право України. – 2016. – № 5. – С. 82-92

5. Господарське право : підручник / О.П. Подцерковний, В.Г. Олюха, О.О. Квасніцька та ін.; за ред. О.П. Подцерковного. 3-тє вид., доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2018. 616 с.

6. Шепель Т. П., Чагін С. М., Колотило М. М., Болтушкіна О. В., Мустафаєва М. Д., Харченко Н. М. Третейські суди в Україні: стан розвитку, статистика, практика та перспективи. Київ, 2018. 52 с.

7. Побірченко І. Діяльність міжнародного арбітражу в Україні та його міжнародні зв'язки. Право України. 2011. № 1. С. 8-21.

8. Вороняк А.С. Міжнародний комерційний арбітраж: поняття, правова природа та його види. URL: https://vl.arbitr.gov.ua/sud5004/prescentr/publications/538856/

9. Нагорна О. Поняття «міжнародний арбітраж» у контексті професійної підготовки майбутніх арбітражних юристів. Освітній простір України. 2017. Вип. 9. С. 107-112. https://doi.org/10.15330/esu.9.107-112

10. Хрімлі О. Міжнародний комерційний арбітраж: теоретико-правові питання функціонування інституту. Юридична Україна. 2016. № 7-8. С. 24-29.

11. Кравчук С. Правові передумови для розгляду і вирішення спорів у міжнародному комерційному арбітражі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2022. Вип. 71. С.355-360.

12. Кучмієнко О. «Online vs Offline в міжнародному арбітражі» та лайфхаки для інших практик. URL: https://uba.ua/ukr/news/7622

13. Нагнибіда В. І. Механізм правозастосування при вирішенні спорів у міжнародному комерційному арбітражі / В.І. Нагнибіда; за наук. ред., проф. О.Д. Крупчана. К. : Вид-во Гельветика, 2020. 492 с.

14. Definition of Arbitration 18/02/2018 by International Arbitration. URL: https://www. international-arbitration-attorney.com/definition-ofarbitration/
15. Basaran, Halil. (2020). INTERNATIONAL ARBITRATION AND INTERNATIONAL LAW. 20. 27-61. https://www.researchgate.net/publication/346970615_INTERNATIONAL_ARBITRATION_AND_INTERNATIONAL_LAW
16. Bantekas, I. (2015). Frontmatter. In *An Introduction to International Arbitration* (pp. I-Iv). Cambridge: Cambridge University Press.
17. ICCA'S GUIDE TO THE INTERPRETATION OF THE 1958 NEW YORK CONVENTION: A HANDBOOK FOR JUDGES https://icac.org.ua/wp-content/uploads/ICCAs-Guide-to-the-Interpretation-of-the-1958-New-York-Convention-A-Handbook-for-Judges-2.pdf
18. Kidane, Won, The Culture of International Arbitration: Introduction. The Culture of International Arbitration, Oxford University Press, 2017, Seattle University School of Law Research Paper No. 17-11, Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=2970741
19. Aisha Nadar, 'Construction Arbitration and Standard Forms of Contract in the Middle East: National Culture and Its Impact on Perception and Practice', (2017), 4, BCDR International Arbitration Review, Issue 1, pp. 53-71, https://kluwerlawonline.com/journalarticle/BCDR+International+Arbitration+Review/4.1/BCDR2017005
20. Cole, T., & Ortolani, P. (2019). *Understanding International Arbitration* (1st ed.). Taylor and Francis. Retrieved from https://www.perlego.com/book/1562431/understanding-international-arbitration-pdf (Original work published 2019)

План

1. Поняття міжнародного комерційного арбітражу.
2. Значення, функції та види міжнародного комерційного арбітражу.
3. Поняття та ознаки міжнародного комерційного арбітражу.
4. Спільні та відмінні риси внутрішніх третейських судів та міжнародних комерційних арбітражів.
5. Система міжнародних та національних джерел регулювання діяльності міжнародних комерційних арбітражів.
6. Арбітраж Ad hoc. Його призначення, випадки застосування та регулювання діяльності.
7. Правовий статус та історія створення Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України.
8. Структура Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України та повноваження його органів. Роль ТПП в діяльності МКАС.
9. Провідні іноземні комерційні арбітражі та їх спеціалізація.

Регламенти інституційних міжнародних комерційних арбітражів.

Основний зміст

Арбітраж вважається альтернативним до державного судочинства способом вирішення спорів, який здійснюється обраною сторонами юридичного конфлікту особою чи групою осіб на підставі угоди, шляхом винесення рішення, що є обов'язковим до виконання сторонами.

Міжнародний комерційний арбтраж є спеціалізованим терміном, позаяк можливим також арбітраж в міжнародних публічних спорах. Терміном "міжнародний комерційний арбітраж" позначають чотири взаємопов'язаних поняття, які відображують різні аспекти цього явища: по-перше, під міжнародним комерційним арбітражем розуміють сукупність постійно діючих та разових третейських органів (арбітрів), завданням яких є вирішення міжнародних комерційних спорів; по-друге, цей термін може означати процедуру (механізм, порядок) вирішення спорів; по-третє, міжнародним комерційним арбітражем називають конкретний склад арбітражу, що вирішує певний спір. Нарешті сферу міжнародного комерційного арбітражу становлять сукупність юристів, задіяних в арбітражному розгляді справ (арбітражне співтовариство).

Як ми бачимо, поняття "міжнародний комерційний арбітраж" охоплює себе такі категорії, як "арбітраж", "міжнародний" та "комерційний ". Насамперед, звернемось до поняття "арбітраж". Арбітраж (arbitrage) у перекладі з французької мови означає "третейський суд". Саме в такому значенні термін "арбітраж" вживається у більшості мов світу.

Міжнародний характер арбітражу пов'язаний із наявність економічного суб'єкта, що здійснює транскордонну діяльність. Комерційний характер спорів обумовлюється їх виникненням у сфері економічних відносин.

Зокрема, п. 2 ст. 1 Закону України "Про міжнародний комерційний арбітраж" передбачає, що **до міжнародного комерційного арбітражу можуть за угодою сторін передаватися**:

спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном;

спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою,

спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України; а також

спори між адміністратором за випуском облігацій, який діє в інтересах власників облігацій відповідно до положень Закону України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки", та емітентом облігацій та/або особами, які надають забезпечення за такими облігаціями, якщо принаймні одна зі сторін спору є підприємством з іноземними інвестиціями.

Щодо конкретизації категорії "комерційний" слід зазначити, що міжнародні акти (зокрема Типовий або Модельний закон ЮНСІТРАЛ) та законодавство більшості країн світу вживають цей термін в широкому розумінні. Аналогічний підхід закріплено і в Законі України "Про міжнародний комерційний арбітраж": термін "комерційний" тлумачиться широко й охоплює питання, що випливають з усіх відносин торгового характеру, — як договірних, так і недоговірних. Відносини торгового характеру охоплюють будь-які торгові угоди про постачання товарів або надання послуг чи обмін товарами або послугами; угоди про розподіл, торгове представництво; факторні операції; лізинг; інжиніринг; будівництво промислових об'єктів; надання консультативних послуг; купівля-продаж ліцензій; інвестування; фінансування; банківські послуги; страхування. Однак цим торгові відносини не обмежуються.

Ознаки третейського арбітражного розгляду спорів полягають у тому, що:

а) регулювання арбітражного розгляду здійснюється спеціальним законодавством про міжнародний комерційний арбітраж, умовами арбітражної угоди; б) законодавчо закріплюється широке право сторін щодо вибору арбітрів та встановлення процедури вирішення спору (диспозитивність розгляду), особливо у разових арбітражах; в) існує специфіка процедури арбітражного розгляду, серед яких виділяється конфіденційність, спрощеність та оперативність процедури розгляду спорів; г) держава сприяє арбітражному розгляду та забезпечує обов'язковості арбітражного рішення.

Відповідно до положень ст. 2 Закону України «Про третейські суди», третейський суд – це недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин.

Ці положення можуть розглядатися суто як орієнтир для розуміння сутності міжнародного комерційного арбітражу, адже Закон «Про третейські суди» орієнтований на тертейські суди для вирішення внутрішніх спорів і не поширюється на міжнародний комерційний

арбітраж. Адже, частиною 3 ст.1 Закону України «Про третейські суди» визначено, що дія цього Закону не поширюється на міжнародний комерційний арбітраж.

Відповідно до ст. 1 Закону Про міжнародний комерційний арбітраж» "арбітраж" - будь-який арбітраж (третейський суд) незалежно від того, чи утворюється він спеціально для розгляду окремої справи, чи здійснюється постійно діючою арбітражною установою, зокрема Міжнародним комерційним арбітражним судом або Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті України.

Від третейських судів міжнародний арбітраж відрізняється наявністю у спорі, що вирішується, сторін різного іноземного походження або принаймні сторін "з іноземним елементом" – наприклад, у разі іноземної інвестиції у спільному підприємстві або іншого іноземного (міжнародного) елементу як от реєстрація підприємств сторін в різних юрисдикціях.

Щодо процедури вирішення спору арбітраж (арбітражний розгляд) можна розуміти як процес, що здійснюється арбітражним органом відповідно до правил, встановлених самим арбітражем чи погоджених сторонами, або ж передбачених законом. Цей процес характеризується такими ознаками: спір вирішується третьою неупередженою особою (особами) – арбітром (арбітрами), яка (які) є незалежними від сторін та держави; повноваження арбітрів ґрунтуються на угоді сторін (арбітражній угоді); ця угода має своїм наслідком виключення юрисдикції державних судів щодо цієї справи; спори, що передаються на розгляд арбітражу, мають приватно-правовий характер та виникають у сфері економіки; розгляд справи відбувається на основі обраного арбітражем з урахуванням волевиявлення сторін права і закінчується винесенням арбітражного рішення, що є остаточним та обов'язковим для сторін. Однак незважаючи на попередню згоду сторін добровільно виконати рішення, у разі відмови від такого виконання, держава забезпечує примусове виконане через задіяння державного суду і в цьому розумінні відбувається судове сприяння арбітражу; забезпечується можливість звернення однієї зі сторін за скасуванням арбітражного рішення через процедуру визнання та приведення до виконання арбітражних рішень, що здійснюється переважно за процедурними, а на змістовними підставами.

Міжнародний комерційний арбітраж узагальнено можна визначити як спосіб розгляду спорів з договірних та інших приватно-правових відносин, що виникають при здійсненні міжнародних комерційних відносин (між фізичними та юридичними особами різної національної приналежності) і який здійснюється недержавним

арбітражним органом, що формується з осіб, які обираються чи призначаються згідно з порядком, встановленим сторонами, правилами арбітражу чи законом.

Міжнародні комерційні арбітражі як юрисдикційні органи **характеризуються такими ознаками**:

вони не є державними органами і держава не бере участі у їх формуванні та фінансуванні, але сприяє арбітражному розгляду у випадку, якщо для ефективності розгляду справи потрібна державний примус (наприклад, щодо забезпечення доказів);

держава регулює лише загальні засади діяльності арбітражів як різновиду третейських судів, що гарантують змагальність та справедливість процедури, рівність сторін та відповдіність арбітражній угоді;

компетенція комерційного арбітражу заснована на угоді сторін, але держава може встановлювати перелік справ, які не підлягають арбітражному розгляду;

комерційні арбітражі не пов'язані нормами права країни, у якій вони створені, крім надімперативних норм, що забезпечують фундаментальні засади публічного порядку;

рішення арбітражів є остаточними і за загальним правилом не можуть переглядатися по суті.

У ході здійснення комерційної діяльності суб'єкти підприємництва вступають у правовідносини шляхом укладання між собою комерційних угод (контрактів). При укладанні, виконанні та розірванні таких угод між сторонами часто виникають суперечки, які стосуються змісту та обсягу прав і обов'язків кожної із сторін угоди, питань щодо виконання кожною стороною своїх обов'язків тощо.

Якщо спір виник із комерційної угоди, яка була укладена, наприклад, між двома суб'єктами підприємницької діяльності України, то для вирішення цього спору кожна сторона має право звернутися до відповідного господарського суду України. Господарський процесуальний кодекс (ГПК) України чітко та однозначно визначає, що всі спори, які виникають між українськими суб'єктами господарської діяльності, підлягають розгляду в господарських судах України згідно з правилами підсудності, порядком та процедурою, що визначена ГПК України.

Ст. 22 ГПК України вказує, спір, який відноситься до юрисдикції господарського суду, може бути переданий сторонами на вирішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу, крім:

1) спорів про визнання недійсними актів, спорів про державну реєстрацію або облік прав на нерухоме майно, прав інтелектуальної власності, прав на цінні папери, а також спорів, що виникають при

укладанні, зміні, розірванні та виконанні договорів про публічні закупівлі з урахуванням частини другої цієї статті;

2) спорів, передбачених пунктами 2, 3, 7-13 частини першої, пунктами 2, 3, 6 частини другої статті 20 ГПК України, з урахуванням частини другої цієї статті;

3) інших спорів, які відповідно до закону не можуть бути передані на вирішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу.

Якщо підсумувати ці положення можемо говорити про те, що до міжнародного комерційного арбітражу не можуть бути передані комерційні спори публічно-правового характеру, у яких одна із сторін реалізує владні повноваження.

Поряд з особливостями є й спільні риси між арбітражами та державними судами як правовими явищами. Основною такою рисою є те, що і арбітражі, і державні суди — юрисдикційні органи, які вправі розглядати спори, віднесені до їх компетенції, а їх рішення, що вступили в законну силу, є обов'язковими і підлягають виконанню на всій території певної країни без будь-яких обмежень.

Порівняння юрисдикції арбітражних судів та вннутрішніх третейських судів ще й тому, що юрисдикцій третейських судів в Україні обмежена більшою мірою завдяки тому, що в ці органи можуть звертатися звичайні громадяни-споживачі, а тому з урахуванням непрофесійного кола учасників, юрисдикційні питання тут вирішуються більш жорстко, закріплюючи докладні обмеження щодо компетенції третейських судів.

В ст. 6 Закону України «Про третейські суди» зазначено, що третейські суди в порядку, передбаченому цим Законом, можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком: 1) справ у спорах про визнання недійсними нормативно-правових актів; 2) справ у спорах, що виникають при укладенні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб; 3) справ, пов'язаних з державною таємницею; 4) справ у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, крім справ у спорах, що виникають із шлюбних контрактів (договорів); 5) справ про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом; 6) справ, однією із сторін в яких є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт під час здійснення ним владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень, державна установа чи організація, казенне підприємство; 7) справ у спорах щодо нерухомого майна, включаючи земельні ділянки; 8) справ про встановлення фактів, що мають

юридичне значення; 9) справ у спорах, що виникають з трудових відносин; 10) справ, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, пов'язаних із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цих товариств; 11) інших справ, які відповідно до закону підлягають вирішенню виключно судами загальної юрисдикції або Конституційним Судом України; 12) справ, коли хоча б одна із сторін спору є нерезидентом України; 13) прав, за результатами розгляду яких виконання рішення третейського суду потребуватиме вчинення відповідних дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими чи службовими особами та іншими суб'єктами під час здійснення ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень; 14) справ у спорах щодо захисту прав споживачів, у тому числі споживачів послуг банку (кредитної спілки).

Таким чином, **арбітражний розгляд спорів сторін у сфері міжнародних комерційних правовідносин** — це вид недержавної юрисдикційної діяльності, яку спеціалізовані третейські суди – міжнародні комерційні арбітражі — здійснюють на підставі законів України, арбітражних угод та спеціальних арбітражних правил шляхом застосування, зокрема, методів арбітрування. Здійснення цими арбітражами функції захисту прав та інтересів є здійсненням ними не правосуддя, а третейського розгляду спорів сторін у господарських правовідносинах у межах права, визначеного Конституцією та законами України.

З огляду на різноманітність міжнародних комерційних арбітражів, що можуть створюватися та розглядати міжнародні комерційні спори, в науці запропоновано ряд критеріїв їх поділу на види.

Міжнародні комерційні арбітражі можна розподілити на види залежно від того, на яких організаційних засадах вони утворюються. За цим критерієм міжнародні комерційні арбітражі поділяються на:

- разові арбітражі ad hoc або арбітражі для однієї справи;
- постійно діючі (інституційні) міжнародні комерційні арбітражі.

Коли ми говоримо про **арбітраж ad hoc**, то маємо на увазі ситуацію, коли сторони, між якими виник спір, домовляються про його передачу на вирішення певному складу арбітражу (арбітрам) (кількісний та персональний склад сторони визначають за домовленістю між собою), компетентному розглянути спір, що виник між сторонами, та винести рішення, яке буде обов'язковим для обох сторін.

Організаційно арбітраж ad hoc становить собою певний склад арбітрів (одноособовий арбітр або, як правило, певна непарна кількість арбітрів), які належним чином призначені сторонами спору або певним компетентним органом на підставі арбітражної угоди, яку між собою уклали сторони, що сперечаються. Сформований таким чином склад арбітражу має повноваження розглянути певний спір і винести арбітражне рішення, яке буде обов'язковим для сторін, що сперечаються. Коли ми говоримо про арбітраж ad hoc, то маємо на увазі не тільки певний склад арбітражу, компетентного розглядати певний спір, а й арбітражний процес, згідно з яким цей спір буде розглядатися. Цей процес має відбуватися відповідно до процедури, погодженої сторонами спору, а за відсутності погодженої процедури — згідно з процедурою, яку вправі обрати самі арбітри.

Арбітраж ad hoc є класичною формою третейського розгляду спорів і втілює в собі всі класичні атрибути, притаманні йому як позасудовому (альтернативному) засобу вирішення спорів.

Що стосується арбітражних угод, у яких сторони передбачають арбітраж ad hoc, то в них можуть узгоджуватися кількісний склад арбітражу, порядок обрання або призначення арбітрів, визначитися мова і місце проведення арбітражу, строки та порядок надання письмових заяв сторін та доказів, а також інші питання, безпосередньо пов'язані з процедурою, якої в подальшому має додержуватися арбітраж ad hoc при розгляді спору. Для того, щоб, з одного боку, полегшити сторонам погодження арбітражної процедури, а з іншого боку, внести певну уніфікацію в процесуальні аспекти діяльності арбітражів ad hoc, під егідою ООН були розроблені регламенти, які рекомендуються для застосування арбітражами ad hoc. До таких регламентів можна віднести:

- арбітражний Регламент ЄЕК ООН 1966 р.;
- правила міжнародного комерційного арбітражу Економічної комісії ООН для Азії та Далекого Сходу (ЕКАДС) 1966 р.;
- арбітражний регламент Комісії ООН по праву міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) 1976 р.

При арбітражі ad hoc застосування положень того чи іншого регламенту можливе тільки за домовленістю сторін спору, а за відсутності такої домовленості - за рішенням складу арбітражу. Домовленість сторін про застосування певного регламенту можлива як у формі прямого посилання на цей регламент в арбітражній угоді, так і шляхом домовленості про це на початковому етапі розгляду спору по суті. До положень регламенту, що буде застосовуватися при розгляді певного спору, сторонами можуть вноситися зміни та доповнення. Наприклад, ст. 1 Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ проголошує: «Якщо сторони в договорі домовились у письмовій формі про те, що

спори, які стосуються цього договору, будуть передаватися на розгляд в арбітраж згідно з арбітражним регламентом ЮНСІТРАЛ, то такі спори підлягають вирішенню відповідно до цього регламенту з такими змінами, про які сторони можуть домовитися в письмовій формі».

Після виконання арбітражем ad hoc своїх обов'язків, тобто після розгляду спору та винесення арбітражного рішення, його існування як арбітражу припиняється.

Під **постійно діючими міжнародними комерційними арбітражами** розуміють арбітражні організації чи установи, метою створення та функціонування яких є надання суб'єктам міжнародних комерційних відносин специфічного виду послуг у сфері третейського вирішення спорів, що виникають між ними. Такі установи створюються у відповідності з законодавством країни місця їх утворення та на основі рішень відповідних органів, як правило, торговельних та торгово-промислових палат різних країн, різних товарних асоціацій та ін. Такі установи мають різні найменування, наприклад, Міжнародний арбітражний суд при Міжнародної торгової палаті в Парижі або Лондонський суд міжнародного арбітражу або Арбітражний інститут Стокгольмської Торгової палати тощо. Функціонують такі постійні арбітражні (третейські) органи в правовому полі, яке утворюється відповідним законодавством про міжнародний комерційний арбітраж країни їх місця знаходження, а також — на основі та згідно з регламентами, які визначають організаційну структуру цих арбітражних органів та містять процесуальні норми, згідно з якими повинен діяти склад постійно діючого арбітражу. Невід'ємним атрибутом практично кожного постійно діючого арбітражу є так званий «рекомендаційний список арбітрів», де містяться прізвища осіб, які пропонуються сторонам спору, та з якого вони можуть вибирати осіб для подальшого їх призначення як арбітрів у конкретній справі. Постійно діючі арбітражні органи є, як правило, юридичними особами відповідно до законодавства країни місця їх створення та розташування. Вони мають свої рахунок, печатку, повне та скорочене найменування, місце реєстрації і постійного знаходження, а також відповідні органи управління, як наприклад президію, голову та відповідального секретаря.

Найбільш популярними в світі є наступні інституційні міжнародні комерційні арбітражі:

1. Міжнародний арбітражний суд при Міжнародній Торговій Палаті у Парижі (International Court of Arbitration by the International Chamber of Commerce) є найбільш розповсюдженим міжнародним комерційним арбітражем у світі, був створений у 1923р. і розглянув більш ніж 10 000 спорів.

2. Лондонський Суд Міжнародного Арбітражу (London Court of International Arbitration – LCIA) є найстарішою арбітражною установою у світі, яка створена у 1883 році (під назвою Лондонська Палата Арбітражу). Щорічно розглядає більш 80 міжнародних комерційних спорів.

3. Міжнародний центр з вирішення спорів (International Centre for Dispute Resolution – ICDR). Американська Арбітражна Асоціація (American Arbitration Association) працює більш ніж 85 років. Щорічно розглядає майже 200 000 справ, із яких приблизно 650 справ мають міжнародний характер. Міжнародні справи адмініструє Міжнародний Центр Розв'язання Спорів (The International Centre for Dispute Resolution), який був створений у 1996 році у Нью-Йорку. У 2001 році був створений перший європейський офіс ICDR у Дубліну (Ірландія).

4. Арбітражний інститут Стокгольмської Торгової палати (Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce) найчастіше використовується коли одної із сторін міжнародного комерційного контракту є державні підприємства або сама держава. Був заснований у 1917р.. Щорічно розглядає приблизно 75 міжнародних спорів.

5. Китайська Міжнародна Економічно-Торгова Арбітражна Комісія (China International Economic Trade Arbitration Commission) керує найбільшою арбітражною установою у Китайській Народній Республіці, знаходиться під контролем Уряду КНР. Розглядає спори за обов'язковою участю китайських резидентів. Щорічно розглядає більш 700 міжнародних комерційних спорів, як правило китайською мовою.

6. Гонконгський Міжнародний Арбітражний Центр (Hong Kong International Arbitration Centre) був створений у 1985р. як незалежний азіатський альтернативний комерційний арбітраж. Щорічно розглядає більш ніж 300 міжнародних комерційних спорів.

7. Сінгапурський міжнародний арбітражний центр (The Singapore International Arbitration Centre — SIAC).

8. Центр по Арбітражу і Медіації Всесвітньої організації Інтелектуальної Власності (Arbitration and Mediation Centre of the World Intellectual Property Organization) був створений у 1994р. з метою врегулювання спорів у сфері інтелектуальної власності. Розташований у м. Женева (Швейцарія).

9. Лондонська Асоціація Морських Арбітрів (London Maritime Arbitrators Association) була створена в 1960р. групою брокерів Балтійської Біржі (Baltic Exchange) з метою вирішення спорів, будь-яким чином пов'язаних з морським судном, наприклад, спори, які пов'язані з морською перевозкою вантажів, з договорами фрахтування морських суден, купівлі - продажі морських суден, і таке інше. Адміністрування арбітражу обмежується дуже вузьким колом питань.

Найважливіше з них – це призначення одноособового арбітра, якщо сторони спору не можуть дійти згоди щодо його кандидатури.

10. Віденський Міжнародний Арбітражний Центр при Австрійській Федеральній Економічній Палаті (Vienna International Arbitral Center of the Austrian Federal Economic Chamber) був створений у 1975р. і на цей час вважається основним арбітражем для країн Центральної Європи. Розглянув більш 1500 спорів.

11. Суд з арбітражу та медіації Швейцарських торгових палат (Swiss Chambers Court of Arbitration and Mediation) був створений у 2004р. Торговими палатами міст Швейцарії та знаходиться у Женеві. Використовує Швейцарські Правила Міжнародного Арбітражу та Швейцарські Правила Комерційної Медіації.

12. МКАС та МАК при ТПП України — українські інституційні арбітражі, що провідним світовим виданням The Global Arbitration Review (GAR) включило у Білий список арбітражних інституцій, «які варті уваги» в Східній Європі», що розглядаютьпонад 300 справ на рік (див. далі).

13. Арбітражі міжнародних індустріальних і торгових організацій.

1. Арбітражний суд при Асоціації торгівлі зерном і кормами (ГАФТА).

Арбітраж Міжнародної асоціації торгівлі зерном і кормами (The Grain and Feed Trade Association, GAFTA; надалі Арбітраж GAFTA) входить до міжнародних комерційних арбітражних форумів, рішення яких може бути виконане відповідно до Конвенції про визнання і приведення в дію іноземних арбітражних рішень від 10 червня 1958 р. (Нью-Йоркська конвенція) і Європейською конвенцію про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 р. (Женевська конвенція).

Міжнародна асоціація торгівлі зерном і кормами (GAFTA) — це торговельна організація зі штаб-квартирою в Лондоні, яка складається з професіоналів, операторів, торговців і перевізників в міжнародній торгівлі зерном.

Для того щоб звернутися до Арбітражу GAFTA, необов'язково бути членом GAFTA, але необхідно мати в контракті арбітражне застереження на Правила арбітражу GAFTA.

Правила Арбітражу GAFTA №125, які діють для контрактів з датою від 1 січня 2003 року) мають суттєві особливості у порівнянні з регламентами інших міжнародних комерційних арбітражних форумів, а саме:

1) арбітри не є професійними юристами, вони є незалежними спеціалістами (Кваліфікованими арбітрами GAFTA) стосовно торгівлі

зерном. При цьому арбітри не обов'язково повинні бути підданими Великобританії;

2) арбітраж зазвичай розглядає справу за відсутності сторін, спираючись лише на документи, які надані сторонами спору;

3) арбітраж самостійно вирішує, чи потрібні усні слухання. У випадку, коли такі слухання потрібні, вони повинні відбутися удень, час і в місці,

яке призначить арбітраж. При цьому сторони можуть бути представлені: а) одним зі своїх співробітників; б) кваліфікованим арбітром арбітражу; в) іншим

представником, але сторони не можуть бути представленими солісіторами або барістерами та іншими адвокатами, які повністю або частково займаються приватною практикою, за винятком коли представництво такими юристами ясно домовлено між сторонами;

Представництво сторони арбітром є незвичним для міжнародних комерційних арбітражів. Зазвичай арбітри є незалежними і не представляють сторони при розгляданні спорів усно (чи за відсутності сторін). З огляду на це, а також на правило, що адвокати (юристи, які повністю або частково займаються приватною практикою) можуть представляти сторони за домовленістю сторін, є сенс зазначити в арбітражному застереженні, що Кваліфіковані арбітри GAFTA не можуть представляти сторони, проте адвокати (юристи) можуть представляти сторони.

Апеляційна інстанція незвична для міжнародних комерційних арбітражів. Як правило, рішення міжнародного комерційного арбітражу остаточне і оскарженню не підлягає.

Цікавою особливістю виконання рішень Арбітражу GAFTA є те, що більшість арбітражних рішень виконується добровільно, без примусового стягнення. Це пояснюється, зокрема, тим що у випадку, якщо сторона не виконує добровільно спір відповідно остаточного рішення, Рада Директорів GAFTA залишає за собою право повідомити всіх членів GAFTA, що така сторона ухиляється від виконання такого арбітражного рішення.

Крім Правил Арбітражу GAFTA № 125, Арбітраж GAFTA передбачає розгляд простих спорів зазвичай на невеликі суми, згідне з Правилами Арбітражу GAFTA № 126, якщо сторони здійснили відповідне арбітражне застереження. Особливостями розгляду простих спорів є: а) прискорений порядок розгляду; б) розгляд одним арбітром (варіант розгляду трьома арбітрами відсутній); в) рішення не підлягає апеляції.

GAFTA також практикує рішення конфліктів шляхом медіації за допомогою Кваліфікованого Медіатора GAFTA і згідно з Правилами Медіації №128 як альтернативу рішення спору шляхом арбітражу.

2. Федерація Асоціацій Торгівлі Олійними Культурами, Насінням та Жирами (FOSFA), Лондон.

Також існують спеціалізовані арбітражі при наступних торгових організаціях:

- Refined Sugar Association (RSA);
- London Metal Exchange (LME);
- The Association of Food Distributors, Inc., of New York;
- The Bremen Cotton Exchange in Germany (Baumwollborse);
- Hamburg Freundliche Arbitrage;
- Piraeus Commodities-Exchange;
- Japan Shipping Exchange.

14. Публічні інституційні арбітражі.

1. Постійна палата Третейського суду (Permanent Court of Arbitration). Постійна палата Третейського суду (Постійний Арбітражний Суд) була заснована у 1899 році згідно з Гаазькою конвенцією про мірне урегулювання міжнародних спорів між державами. Постійний Арбітражний Суд є міжурядовою організацією, членами якої є 121 держава. За цією Конвенцією держава-сторона призначає на 6 років (з можливістю продовження ще на один строк) 4 відомих та авторитетних фахівців міжнародного права до загального списку Палати. Якщо держави-учасниці бажають звернутися до послуг Палати, а також якщо вони не дійшли згоди щодо складу Арбітражного Суду, кожна з них має право призначати від себе 2 членів Палати, з яких тільки один може бути її громадянином. Зі складу утвореного таким чином трибуналу обирається старший суддя. Міжнародне бюро, яке є канцелярією Палати, здійснює організаційно-технічне забезпечення роботи арбітражу. Ним керує постійна адміністративна рада, яка складається з представників країн-учасниць, акредитованих при уряді Нідерландів. Головує у раді міністр закордонних справ Нідерландів.

Гаазькі конвенції 1899 і 1907 містять правила, котрі застосовуються до третейського розгляду, якщо сторони не дійшли згоди послуговуватись ін. правилами. Третейське рішення є обов'язковим тільки для сторін у спорі. Найактивніший період діяльності Палати припадає на період 1902-1932, коли було вирішено 21 справу. Кількість звернень до Постійного Арбітражного Суду зменшилася у зв'язку з діяльністю Постійної палати міжнародного правосуддя (з 1920), а потім її правонаступника - Міжнародного суду ООН (з 1946). Сторони спору можуть обрати Регламент Постійного Арбітражного Суду або Арбітражні Правила ЮНСІТРАЛ.

2. Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (International Centre for Settlement of Investment Disputes). Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів (ICSID).

ICSID є провідною світовою установою, яка займається вирішенням міжнародних інвестиційних спорів. Вона має значний досвід у цій сфері, оскільки адмініструвала більшість усіх міжнародних інвестиційних справ. Держави домовилися про ICSID як форум для врегулювання спорів між інвесторами та державою в більшості міжнародних інвестиційних угод і в численних інвестиційних законах і контрактах

У 1965 р. було укладено Вашингтонську конвенцію «Про порядок розв'язання інвестиційних спорів між державами й іноземними особами». Виключною сферою дії даного акта є інвестиційні спори, що виникають між інвестором і урядом приймаючої країни з приводу тлумачення угод про ввіз капіталовкладень або націоналізації майна, пов'язаного із здійсненням інвестицій. Згідно з положеннями Вашингтонської конвенції під егідою Світового банку було створено Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів між державами й особами з інших держав. Центр покликаний розв'язувати спори шляхом використання арбітражної процедури. Його рішення є обов'язковими для сторін. Він складається з Адміністративної ради й Секретаріату. Президент МБРР є ex officio головою Адміністративної ради без права голосу. Підставою для розгляду спорів може бути тільки письмова заява сторін, яка, як зазначено в преамбулі документа, «являє собою зобов'язувальну угоду, що потребує, зокрема, щоб рекомендації примирювача враховувались у повній мірі, а арбітражні рішення виконувались». Підкреслимо, що згода на передачу спору на розгляд у Центрі має бути добровільною, без будь-якого втручання третьої сторони. У Конвенції беруть участь 143 держави. Фактично вона є одним з перших універсальних багатосторонніх міжнародно-правових документів, який призначений для регулювання відносин між державами, суб'єктами національного права окремих держав. Важливою умовою Конвенції є передбачене в ст. 27 правило, згідно з яким жодна з держав-учасників не буде надавати дипломатичний захист або висувати претензії, якщо інша держава не виконає рішення центру.

При аналізі діяльності інституційних арбітражів потрібно приймати до уваги наступне: розгляд справи здійснюється не інституційним арбітражем в цілому, а конкретним складом арбітражного суду з певних арбітрів, який й складають Арбітражний суд з розгляду конкретної справи. По суті, інституційний арбітраж лише адмініструє розгляд арбітражної справи, забезпечує призначення арбітрів, документообіг у справі та розподіл арбітражних витрат (гонорарів арбітрів) з арбітражного збору.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» в Україні можуть утворюватися та діяти:

- міжнародний комерційний арбітраж для вирішення конкретного спору (ad hoc);

- постійно діючий (інституційний) міжнародний комерційний арбітраж.

Інституційний міжнародний комерційній арбітраж зазнав деякої еволюції у своєму розвитку. У цьому відношенні слід сказати про спеціалізацію постійно діючих міжнародних комерційних арбітражів. Зокрема, поряд з арбітражами загальних питань, які розглядають будь-які спори з договірних або інших господарсько-правових та цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших форм міжнародних економічних зв'язків, створюються арбітражі із спеціальною (обмеженою) юрисдикцією (морські і т. ін.). До спеціальних арбітражів належать, наприклад, Лондонська асоціація морських арбітрів, Морська арбітражна комісія при Торговельно-промисловій палаті України та ін.

Для порівняння, постійно діючі третейські суди та третейські суди для вирішення конкретного спору відповідно до Закону України «Про третейські суди» утворюються без статусу юридичної особи. Такі суди очолює голова третейського суду, порядок обрання якого визначає Положення про постійно діючий третейський суд.

Постійно діючі третейські суди можуть утворюватися та діяти, згідно з чинним законодавством України, при зареєстрованих:

- всеукраїнських громадських організаціях;

- всеукраїнських організаціях роботодавців;

- фондових і товарних біржах, саморегулювальних організаціях професійних учасників ринку цінних паперів;

- торгово-промислових палатах;

- всеукраїнських асоціаціях кредитних спілок, Центральній спілці споживчих товариств України;

- об'єднаннях, асоціаціях суб'єктів підприємницької діяльності — юридичних осіб, у тому числі банків.

Постійно діючі третейські суди не можуть утворюватися та діяти при органах державної влади й органах місцевого самоврядування.

Утворення постійно діючого третейського суду вимагає:

1. Прийняття рішення про утворення постійно діючого третейського суду.

2. Затвердження Положення про постійно діючий третейський суд.

3. Затвердження регламенту третейського суду.

Звертає на себе увагу, що при Торгово-промисловій палаті України діє одночасно Міжнародний комерційний арбітражний суд

(МКАС), а також третейський суд, що уповноважений розглядати внутрішні приватноправові спори.

В деяких країнах, наприклад, в Швеції, розмежування міжнародногокомерці1йногоарбітражу та третейських судів не проводиться, позаяк арбітражні органи уповноважені розглядати як внутрішні, так і зовнішні економічні спори. В Україні така специфіка існує завдяки ідеї не переносити на міжнародний рівень проблеми функціонування внутрішніх третейських судів, забезпечуючи позиціонування МКАС на ринку надання міжнародних послуг щодо організації розгляду комерційних спорів.

Останнім часом все поширенішим є надання послуг по вирішенню конфліктів в режимі онлайн. В спектр цих послуг входять і досудовий порядок врегулювання спорів, медіація і арбітраж. Однак, на цей час ще не визначені універсальні правила регулювання онлайн арбітражу, існують спроби врегулювання цей сфери в регламентах окремих інституційних арбітражів.

Онлайн-арбітраж можна визначити формою арбітражного вирішення спорів шляхом використання електронних засобів передачі та зберігання інформації. Метою його застосування визначено швидке та економічне вирішення спору без врахування формальних процедурних правил. Правова природа онлайн-арбітражу визначається похідною від природи класичного арбітражу (як і в класичному арбітражі, в онлайн-арбітражі увага приділяється забезпеченню юрисдикційних прав сторін при онлайн участі осіб, залучених до врегулювання спорів). Он-лайн арбітраж набуває більшої популярності в децентралізованих системах обміну інформації, наприклад на криптобіржах та інших біржових майданчиках. Онлайн-арбітраж не може розглядатися як явище кіберпростору, цілком виключене з правової сфери, і вимагає відповідного правового регулювання як на міжнародному, так і на національному рівні. Але не може відноситися до міжнародного комерційного арбітражу, якщо не відповідає законодавчим засадам арбітражного розгляду.

Варто зазначити, що в умовах воєнного стану МКАС (ICAC) та МАК (UMAC) при ТПП України приймають позовні заяви та здійснюють обробку всієї вхідної кореспонденції в електронному вигляді та дозволяють сторонам приймати участь в слуханнях справи в онлайн режимі. Їхні секретаріати забезпечують листування зі складами арбітражів в конкретних справах, сторонами спорів та іншими користувачами послуг засобами електронного зв'язку, а усні слухання справ здійснюються з використанням систем відео-конференц-зв'язку, як правило Zoom, про що були внесені відповідні зміни в регламенти цих інституційних арбітражів з метою надання

рівної юридичної сили електронній формі документообігу та онлайн слухань поряд із традиційними формами. Але потрібно враховувати, що остаточне рішення про проведення слухань в традиційній чи онлайн формі приймається складом арбітражного суду, що обумовлюється потребами пристосування форми арбітражного розгляду до потреб повного з'ясування обставин справи.

Джерела правового регулювання комерційного арбітражу – це зовнішня форма виразу правил поведінки у сфері комерційного арбітражу, загальнообов'язковість, що забезпечує їх, і регулятивна дія. До джерел правового регулювання комерційного арбітражу належать: 1) господарсько-процесуальне законодавство; 2) нормативні договори; 3) судова та арбітражна практика; 4) ділові звичаї; 5) юридична доктрина. Господарсько-процесуальним законодавством прийнято називати сукупність нормативно-правових актів, направлених на регулювання розгляду господарських спорів, у тому числі третейського розгляду спорів.

Традиційно регулювання діяльності міжнародного комерційного арбітражу здійснюється **на двох рівнях: міжнародному та національному.** Серед міжнародних можна виділити чотири типи актів: міжнародні багатосторонні конвенції, двосторонні міжнародні договори, міжнародні документи «м'якого права», які мають характер рекомендацій, та писані міжнародні ділові звичаї.

У міру поширення міжнародного комерційного арбітражу зростала необхідність його правової регламентації. В першу чергу це виразилося в укладанні двосторонніх договорів і угод, що містять положення про арбітраж. У міжнародно-правовій практиці вперше норми про визнання і приведення у виконання арбітражних рішень були включені в Конвенцію про компетенцію судів і про приведення у виконання рішень у цивільних справах, укладену між Францією і Швейцарією 15 червня 1869 р подальшому було укладено чимало обопільних умов і угод, які передбачають визнання і приведення у виконання арбітражних рішень. У цих угодах, як правило, визначався порядок визнання і приведення у виконання рішень арбітражу в одному з Договірних держав, коли арбітражна ухвала винесена на території іншої Договірної держави. Якщо арбітражне рішення було винесено на території третьої держави, навіть при тому, що сторонами в ньому були особи, підлеглі юрисдикції держав, які уклали угоду, рішення не підлягало виконанню на території договірних держав. Однак якщо рішення винесено на території однієї з Договірних держав, воно повинно виконуватися в іншому незалежно від національної приналежності сторін.

Найбільш масштабною спробою міжнародно-договірної уніфікації питань арбітражу стали **Женевські угоди** (Протокол про арбітражні

застереження 24 вересня 1923 року і Конвенція про визнання і приведення у виконання іноземних арбітражних рішень 26 вересня 1927 г.). Відповідно до ст. 1 Протоколу договірні держави визнавали дійсність угод про арбітраж, коли такі угоди укладалися між сторонами, котрі підпорядковуються юрисдикції різних держав, що беруть участь в Протоколі.

Нью-Йоркська конвенція ООН про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958р. Конвенції 1958 має глобальний характер міжнародного визнання правомірності та державної підтримки арбітражної практики. Сфера її поширення закріплена в ст. 1, в якій передбачено, що Конвенція застосовується до визнання та приведення у виконання арбітражних рішень, винесених на території держави іншої, ніж держава, де порушене клопотання про визнання і приведення у виконання таких рішень, у спорах, сторонами в яких можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Вона застосовується також до арбітражних рішень, які не зважають на внутрішніми рішеннями в тій державі, де порушене клопотання про їх визнання і приведення у виконання. На відміну від Женевських угод сфера застосування Конвенції не обмежується спорами між особами, котрі підпорядковуються юрисдикції держав-учасниць. Однак в Конвенції все ж передбачено, що при підписанні, ратифікації або приєднання до Конвенції будь-яка держава може на основі взаємності заявити, що вона застосовуватиме Конвенцію до визнання і виконання арбітражних рішень, винесених тільки на території іншої Договірної держави. Крім того, воно може також заявити, що буде застосовувати її щодо спорів, що виникають з договірних чи інших правовідносин, які вважаються торговими за національною закону держави, яка робить таку заяву (п. 3 ст. 1).

Наприклад, Україна, беручи участь в даній Конвенції, зробили такі застереження щодо її застосування: держава застосовує Конвенцію щодо визнання і приведення у виконання рішень, винесених на території іншої Договірної держави. Відносно рішень, винесених на території недоговорюють держав, держава застосовує Конвенцію тільки в тій мірі, в якій дані держави визнають режим взаємності. США внесли уточнення, що їх держава застосовує Конвенцію виключно щодо розбіжностей, що стосуються юридичних взаємовідносин договірного або іншого характеру, які розглядаються відповідно до національного законодавства в якості торговельних. З держав, які беруть участь у Конвенції близько двох третин зробили відповідні зауваження і застереження, засновані на ст. 1 Конвенції. Женевські угоди 1923 і 1927 років між державами-учасницями втрачають силу після того, як для них стає обов'язковою дана Конвенція (ст. VII), правила застосовного права при вирішенні спору

по суті (ст. VII), складання мотивованого рішення (ст. VIII), підстави оголошення арбітражного рішення недійсним (ст. IX). Нарешті, в прикінцевих положеннях (ст. X) Конвенція, зокрема, передбачає, що вона не впливає на дійсність багатосторонніх і двосторонніх угод щодо арбітражу, укладених Договірними державами.

Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961р. Конвенція була розроблена під егідою Економічної комісії ООН для Європи та містить основні принципи функціонування міжнародного комерційного арбітражу та закріплює найважливіші інститути міжнародного комерційного арбітражу, такі як відвід державного суду з непідсудності, відвід третейського суду з непідсудності, скасування арбітражного рішення та вплив на можливість виконання такого рішення тощо.

Конвенція закріплює права фізичних і юридичних осіб укладати арбітражні угоди, відповідно до яких сторони можуть передавати спори, що між ними виникають, на вирішення до міжнародного комерційного арбітражу. Арбітражна угода може бути укладена як у вигляді арбітражного застереження в зовнішньоторговельному контракті, так і у вигляді окремої арбітражної угоди, підписаної сторонами у формі єдиного документа або шляхом обміну листами, телеграмами та телетайпограмами. Конвенція вказує, що арбітражами, які можуть розглядати спори із зовнішньоторговельних контрактів, можуть бути як постійно діючі арбітражні органи, так і арбітражі по окремій справі. Конвенція закріплює право укладати арбітражні угоди і для публічно-правових юридичних осіб держав-учасниць, а також передбачає можливість для іноземних громадян бути арбітрами. Також Конвенція закріплює процедуру, до якої можуть вдатися сторони спору для визначення арбітражного суду, компетентного розглядати спори між ними, якщо він не був ними визначений в арбітражній угоді. Ця процедура поширює свою дію як на арбітражі по окремій справі, так і на постійно діючі арбітражні органи.

Поряд із цим Конвенція визначає процедури та підстави для відводу третейського суду з непідсудності, а також процедури та підстави для відводу державного суду з непідсудності, закріплює за сторонами арбітражної угоди право обирати те матеріальне право, що має підлягати застосуванню арбітражем при вирішенні спору по суті, допускає можливість скасування арбітражного рішення державним судом країни місця винесення рішення або країни, за законами якої було винесене рішення, а також визначає підстави, за наявності однієї з яких таке рішення про скасування може бути винесене.

Міжамериканська конвенція про міжнародний комерційний арбітраж 1975р. У ній містяться положення про дійсність угод про

арбітраж (ст. 1), призначення арбітрів сторонами або делегування їх призначення третій стороні - фізичній або юридичній особі (ст. 2). У ст. 3 вказується, що при відсутності прямо вираженого угоди між сторонами арбітраж повинен здійснюватися відповідно до правил процедури Міжамериканської комісії комерційного арбітражу, що, мабуть, можна трактувати як можливість обирати будь-який вид арбітражу (інституційний або ad hoc). Цією Конвенцією встановлено норми, що стосуються остаточності рішення арбітражу і порядку його виконання та визнання, який діє відносно рішень, винесених місцевими або іноземними загальними судами відповідно до процесуального законодавства країни, де воно повинно бути виконано, і положеннями міжнародних договорів (ст. 4). Нарешті, в ній визначені підстави відмови у визнанні арбітражних рішень (статті 5, 6). При цьому, по суті, вона містить правила статей V і VI Нью-Йоркської конвенції 1958 р.

Модельний Закон ЮНСІТРАЛ «Про міжнародний комерційний арбітраж» та Арбітражний Регламент ЮНСІТРАЛ. Поряд з формуванням міжнародно-договірного регулювання комерційного арбітражу докладав зусиль, спрямовані на уніфікацію арбітражної процедури. В основу уніфікації було покладено міжнародні регламенти ЮНСІТРАЛ, ЄЕК, ЕКАДВ, а також Типовий закон про міжнародний комерційний арбітраж ЮНСІТРАЛ, розроблені під егідою ООН, які зіграли головну роль в цьому процесі.

Комісія ООН з права міжнародної торгівлі, ЮНСІТРАЛ (англ. United Nations Commission on International Trade Law, UNCITRAL) — допоміжний орган Генеральної Асамблеї ООН, створений у 1966 році з метою сприяння розвитку права міжнародної торгівлі.

У Резолюції 31/98, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 15 грудня 1976 р наголошується, що, визнаючи цінність арбітражу як методу врегулювання спорів, що виникають з міжнародних торгових угод, і доцільність розробки регламенту для спеціального арбітражу, який був би прийнятний для країн з різними правовими, соціальними та економічними системами.

З метою гармонізації міжнародних економічних відносин Генеральна Асамблея рекомендує використовувати Арбітражний регламент (Арбітражні Правила) ЮНСІТРАЛ при врегулюванні таких спорів, зокрема, шляхом посилань на Регламент у комерційних контрактах. Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ, на відміну від інших міжнародних регламентів, є документом, що містить універсальні правила арбітражної процедури, які характеризують її як щодо завершене процесуальне провадження.

По суті Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ – це правила функціонування арбітражів Ad hoc. Адже коли сторони домовляються

про розгляд справи в разовому арбітражі перед ними стоїть первісне питання узгодження процедури розгляду справи, яка цим Регламентом і встановлюється.

Згідно ст. 1 Регламенту, яка визначає сферу його застосування, якщо сторони в договорі погодилися в письмовій формі, що суперечки, що відносяться до цього договору, будуть передані на розгляд в арбітражі згідно з Арбітражним регламентом ЮНСІТРАЛ, такі спори підлягають вирішенню відповідно до цього Регламенту з тими змінами, про яких сторони можуть домовитися в письмовій формі. Арбітражна процедура Регламенту побудована на інститутах процесуального провадження, що представляють собою відносно завершене провадження, засноване на досить регламентованою процесуальній формі. У Регламенті закріплені фундаментальні інститути позовного провадження, які забезпечують вирішення спору про право господарському та цивільному, і засновані на процесуальному рівноправність сторін. Так, згідно зі ст. 15 Регламенту арбітраж може вести арбітражний розгляд так, як він вважає за необхідне, за умови рівного ставлення до сторін і надання кожної з них на будь-якій стадії процесу всіх можливостей для викладу своєї позиції. Відповідно до ст. 32.2 Регламенту арбітражне рішення викладається в письмовій формі і є остаточним і обов'язковим для сторін. У визнанні та приведення у виконання арбітражного рішення може бути відмовлено суто з підстав, передбачених національним законодавством або міжнародними договорами та угодами, за якими порушено клопотання про визнання і виконання рішення арбітражу. Ці підстави носять переважно процедурний характер.

Наприклад, згідно зі ст. 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» оспорювання в суді арбітражного рішення та його скасування можливі, якщо сторона, яка заявила клопотання про скасування, зможе довести, що вона не була належним чином повідомлена про призначення арбітра або про арбітражний розгляд або з інших поважних причин вона не могла подати свої пояснення. Згідно ст. V Конвенції 1958 р визнання і приведення у виконання арбітражного рішення також може бути відмовлено на прохання сторони, проти якої винесено рішення, якщо ця сторона належним чином не була повідомлена про призначення арбітра або про арбітражний розгляд або з інших причин не могла подати свої пояснення.

Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ встановлює всеосяжну сукупність процесуальних норм, щодо яких сторони можуть дійти згоди щодо арбітражного розгляду, що з їх комерційними відносинами, і широко використовується під час як спеціального арбітражу, і арбітражного розгляду, проведеного під егідою будь-якого установи.

Регламент охоплює всі аспекти арбітражного процесу: передбачає типове арбітражне застереження, описує процесуальні норми, що стосуються призначення арбітрів та проведення арбітражного розгляду, та встановлює правила щодо форми, юридичної сили та тлумачення арбітражного рішення. В даний час існує чотири різні варіанти Арбітражного регламенту: i) варіант 1976; ii) переглянутий варіант 2010; та iii) варіант 2013 року, який включає Правила ЮНСІТРАЛ про прозорість у контексті арбітражних розглядів між інвесторами та державами на основі міжнародних договорів ; та (iv) варіант 2021 року, що включає Правила прискореного арбітражу ЮНСІТРАЛ.

Особливе значення мають положення Регламенту ЮНСІТРАЛ, що закріплюють порядок призначення арбітрів і дозволяють забезпечити порядок формування складу арбітражу. Якщо сторони не дійшли згоди про вибір арбітрів, арбітри призначаються компетентним органом за погодженням сторін. Якщо вибір компетентного органу не узгоджений або якщо компетентний орган відмовляється діяти чи не призначить арбітра, будь-яка сторона може просити Генерального секретаря Постійного третейського суду в Гаазі призначити компетентний орган для виконання передбачених цим Регламентом функцій. Регламент передбачає типову арбітражне застереження, яка містить ці умови: «Будь-який спір, розбіжність або вимога, що виникають з даного договору або стосуються його або його порушення, припинення або недійсності, підлягають вирішенню в арбітражі відповідно до чинного в даний час Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ».

До актів м'якого права у сфері міжнародного комерційного арбітражу» можна віднести Рекомендації для арбітражних установ та інших заінтересованих органів щодо арбітражних розглядів, що проводяться на основі Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ (у редакції 2010 року), затверджені Резолюцією 67/90 Генеральної Асамблеї ООН.

Міжнародні звичаї у сфері міжнародного комерційного арбітражу становлять вагому джерельну базу арбітражних процедур. У якості прикладу можна навести Правила Міжнародної асоціації юристів (IBA) про отримання доказів у міжнародному арбітражі (2020), Керівництво МБА з конфліктів інтересів у міжнародному арбітражі (2014), Правила етики міжнародних арбітрів IBA (1987), Керівництво МБА з представництва сторін у міжнародному арбітражі (2013), Керівництво IBA зі складання міжнародних арбітражних застережень (2010) тощо.

Внутрішнє законодавство. Господарське законодавство включає не тільки закони у власному сенсі, але і підзаконні нормативно-

правові акти в межах, що не суперечать законам. Зокрема, відповідно до ст. 7 ГК України, відносини у сфері господарювання регулюються Конституцією України, Господарським кодексом України, законами України, нормативно-правовими актами Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також іншими нормативними актами. У цьому сенсі слід розрізняти поняття «акти законодавства» від поняття «законодавчі акти» (перше поняття ширше за своїм змістом і включає будь-які нормативно-правові акти в господарській сфері, натомість друге поняття – вужче і передбачає лише закони). В системі господарського законодавства найвищу юридичну силу має Конституція України. Ст. 5 ГК України в концентрованому вигляді відтворює конституційні основи правопорядку у сфері господарювання. Наступне місце в ієрархії нормативно-правових актів, які регулюють господарську діяльність, посідають закони (кодифіковані і некодифіковані). Особливе місце відводиться Господарському кодексу України – єдиний кодифікований акт є центром системи господарського законодавства, управляє цією системою шляхом встановлення загальних положень, принципів, понять та інститутів, розмежування компетенції між органами управління, закріплення заходів відповідальності, визначення напрямів розвитку спеціального господарського законодавства тощо.

До джерел внутрішнього правового регулювання міжнародного комерційного арбітражу в Україні можна віднести:

- Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж»;
- Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»;
- Закон України «Про міжнародне приватне право»;
- норми Господарського процесуального кодексу України, що стосуються процедури відводу державного суду з непідсудності;
- норми Цивільного процесуального кодексу України, які визначають порядок та форми відправлення судочинства загальними судами України при розгляді справ про скасування арбітражних рішень та справ про визнання і виконання в Україні іноземних арбітражних рішень.

У 1994 р. Верховна Рада України прийняла **Закон «Про міжнародний комерційний арбітраж».** Він є основоположним нормативним актом у сфері регулювання міжнародного комерційного арбітражу в Україні. Цей Закон було розроблено на підставі Типового закону ЮНСІТРАЛ «Про міжнародний торговельний арбітраж», прийнятий на сесії ООН у 1985 р. У записці Секретаріату щодо цього Типового закону вказувалося, що його рекомендовано країнам - членам ООН брати за основу при розробці та оновленні свого внутрішнього законодавства про міжнародний комерційний арбітраж.

Слід вказати, що на цей час більш ніж 30 країн поклали в основу свого національного законодавства саме цей Типовий закон. Серед таких країн, зокрема, Російська Федерація, Україна, Англія, Німеччина, Швеція, кілька штатів США.

Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» повністю зберігає структуру Типового закону, послідовність статей та їх кількість. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» складається з 8-ми розділів і 2-х додатків.

Закон має два додатки. Додаток № 1 — Положення про Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України. Додаток № 2 — Положення про Морську арбітражну комісію при Торгово-промисловій палаті України.

В Україні діють **два постійно діючих міжнародних комерційних арбітражі:**

1. Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промислової палаті України;
2. Морська арбітражна комісія при Торгово-промислової палаті України.

До Міжнародного комерційного арбітражного суду при ТПП України можуть за угодою сторін передаватись на вирішення:

– спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків між юридичними особами, у тому числі особами публічного права, та/або фізичними особами, якщо за кордоном на момент укладення арбітражної угоди знаходиться місцезнаходження/постійне місце проживання хоча б однієї зі сторін або місце виконання значної частини зобов'язання, або місце, з яким найбільш тісно пов'язаний предмет спору; чи місце арбітражу знаходиться за межами держави місця знаходження/ постійного місця проживання хоча б однієї із сторін;

– спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їхніми учасниками, а так само їхні спори з іншими суб'єктами права України.

До компетенції МКАС відносяться, зокрема: спори, які випливають з відносин комерційного характеру, включаючи наступні угоди і не обмежуючись ними: купівля-продаж (поставка) товарів, виконання робіт, надання послуг, обмін товарами та/або послугами, перевезення вантажів та пасажирів, торгове представництво і посередництво, оренда (лізинг), науково-технічний обмін, обмін іншими результатами творчої діяльності, будівництво промислових та інших об'єктів, ліцензійні операції, інвестиції, кредитно-розрахункові операції, страхування, спільне підприємництво та інші форми

промислової і підприємницької кооперації, концесії; у тому числі з відносин щодо здійснення та захисту права власності або іншого речового права, включаючи майнові права інтелектуальної власності; з корпоративних відносин, в тому числі спори між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою і її учасником (засновником, акціонером, членом), а також угод щодо акцій, паїв, інших корпоративних прав або цінних паперів.

МКАС приймає до розгляду також спори, які підлягають його юрисдикції в силу міжнародних договорів України.

Морська арбітражна комісія при ТПП України вирішує спори, що випливають із відносин:

1) щодо фрахтування суден, морського перевезення вантажів, а також перевезення вантажів у змішаному плаванні (ріка-море);

2) щодо морського буксирування суден та інших плавучих засобів;

3) щодо морського страхування і перестрахування;

4) пов'язаних з купівлею-продажем, заставою та ремонтом морських суден та інших плавучих засобів;

5) інші чітко визначені у Законі України «Про міжнародний комерційний арбітраж» спори.

МКАС було створено при Торгово-промисловій палаті України у 1992 р. та затверджено її Регламент. Головою МКАС став академік, д.ю.н., професор Ігор Побірченко, який встановив виключно високі стандарти діяльності ICAC з першого дня. 1994-2015 – роки розширення списку арбітрів МКАС та міжнародного визнання інституції. У 1994 ICAC стає членом групи арбітражних інституцій Центральної та Східної Європи (CEEAG) при ICC. Кількість арбітрів. збільшується з 14 у 1992 р. до 118 у 2017р. У 1999 р. ICAC стає членом Міжнародної федерації арбітражних інституцій (IFCAI), а з 2015 р. МКАС – єдиний орган, який представляє Україну з питань арбітражу в Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ). З 2013 по сьогоднішній день МКАС стає флагманом серед арбітражних інституцій Центральної та Східної Європи, значно збільшуючи кількість розглядуваних справ.

Правовий статус Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України (ICAC), тобто його правосуб'єктність, організація діяльності, компетенція, встановлений: Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 року; Положенням про Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України, що є Додатком 1 до зазначеного Закону; Регламентом Міжнародного

комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України.

Організація МКАС. До складу Президії МКАС входять за посадою Голова МКАС та його заступники, а також сім членів, які призначаються Президією Торгово-промислової палати України за поданням Голови МКАС, строком на 5 років із числа осіб, включених до Рекомендаційного списку арбітрів МКАС. Головою Президії МКАС є Голова МКАС. Функції секретаря Президії МКАС виконує Генеральний секретар МКАС, який бере участь у засіданнях Президії МКАС з правом дорадчого голосу.

Президія МКАС: 1) виконує функції, віднесені до її компетенції Регламентом; 2) аналізує та узагальнює арбітражну практику, у тому числі щодо застосування Регламенту МКАС; 3) подає на затвердження Президії ТПП України Регламент МКАС та пропозиції щодо його зміни/доповнення; 4) подає на затвердження Президії ТПП України Рекомендаційний список арбітрів МКАС та пропозиції щодо його зміни/доповнення; 5) розглядає питання поширення інформації про діяльність МКАС та розвитку міжнародних зв'язків; 6) розглядає інші питання діяльності МКАС.

Голова МКАС та його заступники призначаються Президією ТПП України за поданням Президії МКАС строком на 5 років із числа осіб, включених до Рекомендаційного списку арбітрів МКАС. Голова МКАС організовує діяльність МКАС, виконує функції, передбачені Регламентом, представляє МКАС у його відносинах в Україні та за кордоном. Функції заступників Голови МКАС визначаються Головою МКАС. Секретаріат МКАС виконує функції щодо забезпечення діяльності МКАС відповідно до цього Регламенту. Все листування зі сторонами у справі здійснюється через секретаріат. Секретаріат очолює Генеральний секретар, який організовує діловодство і виконує інші передбачені Регламентом функції.

Розгляд справ у МКАС здійснюється арбітрами. Президія ТПП України за поданням Президії МКАС затверджує Рекомендаційний список арбітрів МКАС строком на 5 років, до якого можуть бути включені як громадяни України, так і громадяни інших держав та особи без громадянства, які володіють необхідними спеціальними знаннями у галузі вирішення спорів, віднесених до компетенції МКАС, і відповідають високим морально-етичним вимогам. У Рекомендаційному списку арбітрів зазначаються ім'я та прізвище арбітра, його громадянство, освіта, науковий ступінь і вчене звання, посада та місце роботи, спеціальність або спеціалізація, знання іноземних мов, а також інші відомості за рішенням Президії МКАС.

ТПП України відповідно до ст. 6 Закону «Про МКА» виконує певні функції сприяння та контролю щодо арбітражу, зокрема,

функції, зазначені в пунктах 3 та 4 статті 11, пункті 3 статті 13, статті 14 цього Закону, виконуються Президентом ТПП України.

Контрольні запитання для перевірки досягнення результатів навчання

1. Визначити поняття міжнародного комерційного арбітражу та його основні ознаки.
2. Визначити поняття третейського суду, спільні та відмінні риси внутрішніх третейських судів та міжнародних комерційних арбітражів.
3. Визначити основні види міжнародного комерційного арбітражу та третейського суду.
4. Надати характеристику арбітражу ad hoc та інституційного арбітражу.
5. Надати загальну характеристику приватних інституційних арбітражів.
6. Надати характеристику Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України, визначити його статут та структуру.
7. Охарактеризувати статус, спеціалізацію та Регламенти провідних міжнародних арбітражних інституцій (International Court of Arbitration by the International Chamber of Commerce, Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce, Swiss Chambers 'Court of Arbitration and Mediation, Арбітражам GAFTA, FOSFA та інших торгових організацій).
8. Надати характеристику публічним інституційним арбітражам.
9. Надати загальну характеристику системи міжнародних та національних джерел регулювання діяльності міжнародних комерційних арбітражів.
10. Надати характеристику Нью-Йоркської конвенції ООН про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958р.
11. Надати характеристику Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж 1961р.
12. Надати характеристику Міжамериканській конвенції про міжнародний комерційний арбітраж 1975р.
2. Надати характеристику Модельного Закону ЮНСІТРАЛ «Про міжнародний комерційний арбітраж» та Арбітражних Правил.
3. Надати характеристику внутрішнього законодавства: Законів України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та «Про третейські суди».
4. Надати характеристику інших джерел правового регулювання внутрішнього та міжнародного комерційного арбітражу.

Лекція № 2

Тема
Процесуальні і матеріальні передумови розгляду спору міжнародним комерційним арбітражем

Мета вивчення

Вивчення поняття, видів, істотних умов та порядку укладання арбітражних угод, підстав та механізму відводу державного суду чи комерційного арбітражу з непідсудності є безперечно необхідним та актуальним, що дозволить вивести на новий якісний рівень систему господарсько-процесуального законодавства України, полегшити розуміння основних принципів та системи комерційного арбітражу, підвищити рівень господарсько-процесуальних відносин.

Результати навчання

Після лекції здобувач вищої освіти буде (спроможний):

1. **аргументувати** пропозиції щодо вирішення дискусійних питань щодо видів, форми, істотних умов та порядку укладання арбітражних угод , питань у сфері комерційного арбітражу щодо відводу державного суду чи комерційного арбітражу з непідсудності.
2. **визначати** та **аналізувати** новітні тенденції розвитку правової науки та практики у сфері комерційного арбітражу, що визначають види, форми, істотні умови арбітражних угод, відвід державного суду чи комерційного арбітражу з непідсудності;
3. **порівнювати** сучасні тенденції розвитку господарсько-процесуального права України та країн ЄС та формувати пропозиції щодо врахування міжнародного досвіду та гармонізації законодавства України та законодавства ЄС;
4. **здійснювати системний науковий аналіз** вітчизняної та зарубіжної практики у галузі приватного права та законодавства стосовно правового регулювання порядку укладання арбітражних угод (застережень) та відводу державного суду чи комерційного арбітражу з підстав непідсудності.

Література
Нормативно-правові акти:

1.Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. // ВВР. – 1996. - № 30. - Ст. 141.

2.Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ 1976 р. в редакції 2010 р. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/ru/arb-rules-revised-r.pdf

3.Європейська Конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж. Женева, 21 квітня 1961 р. Офіційний вісник України. 2004 р., № 44. стор. 357, № 5, 2006, стор. 428.

4.Типовий закон Юнсітрал 1985 р. про міжнародний комерційний арбітраж. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/ru/07-87000_ebook.pdf

5.Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436. Відомості Верховної Ради України. 2003. №18-22. Ст.144.

6.Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон від 24 лютого 1994. Відомості Верховної Ради України. 1994 р. № 25. Ст. 198.

7.Регламент МКАС при ТПП України в редакції 2017 року з наступними змінами. URL: https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Reglament-ISAS-pry-TPP-Ukrayiny.pdf

8.Міжнародна торгова палата, (ICC, Paris) Арбітражний регламент (набув чинності з 1 січня 2021 р.), Примирювальний регламент (набув чинності з 1 січня 2014 р.): URL: https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2021/03/icc-2021-arbitration-rules-2014-mediation-rules-russian-version.pdf

Спеціальна література:

1. Цірат Г.А. Міжнародний комерційний арбітраж: навч. посіб. / Г.А. Цірат. К.: Істина, 2019. 410 с.

2. Міжнародний комерційний арбітраж / Білоусов Ю.В., Конащук В.М., Коссак В.М. та ін.; під ред. У. Гелльмана, В.М. Коссака. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2015. 204 с.

3. Коссак В.М. Компетенція третейських судів в альтернативному судочинстві. Альтернативні способи вирішення спорів ADR. Львів, 2013. С. 11-18.

4. Пільков К. М. Теорія і практика доказування у міжнародному комерційному арбітражі. – К. : Освіта України, 2016. – 240 с.

5. Побірченко І. Діяльність міжнародного арбітражу в Україні та його міжнародні зв'язки. Право України. 2011. № 1. С. 8-21.

6. Селівон М. Про деякі питання взаємодії судів із міжнародним комерційним арбітражем. Право України. 2014. № 12. С. 27-36.

7. Подцерковний О.П. Проблеми втручання судів у арбітражну діяльність у контексті підстав банкрутства та тлумачення «публічного порядку». Право України. 2014. № 12. С. 50-54.

8. Господарське право : підручник / О.П. Подцерковний, В.Г. Олюха, О.О. Квасніцька та ін.; за ред. О.П. Подцерковного. 3-тє вид., доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2018. 616 с.

9. Шепель Т. П., Чагін С. М., Колотило М. М., Болтушкіна О. В., Мустафаєва М. Д., Харченко Н. М. Третейські суди в Україні: стан розвитку, статистика, практика та перспективи. Київ, 2018. 52 с.

10. Мальський М.М. Арбітражна угода: теоретичні та практичні аспекти: монографія. Львів, 2013. 372 с.

11. Михайлів М.О. Правові наслідки недотримання форми арбітражної угоди. Підприємництво, господарство і право. № 9, 2017, С. 218-222.

12. Подцерковний О.П. (Україна). Процедури міжнародного комерційного арбітражу та порядок виконання (оспорювання) арбітражних рішень як новий правовий кластер // Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень: 60-річна історія успіху. Збірник доповідей і статей до V Міжнародних арбітражних читань пам'яті академіка І. Г. Побірченка. – К.: 2019 – С. 94-101.

13. Подцерковний О.П. Диспозитивні та імперативні норми в комерційних правовідносинах з урахуванням проблем застосування Віденської Конвенції 1980 р. // Право України. – 2016. – № 5. – С. 82-92

14. Кравчук С. Правові передумови для розгляду і вирішення спорів у міжнародному комерційному арбітражі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2022. Вип. 71. С.355-360.

15. Нагнибіда В. І. Механізм правозастосування при вирішенні спорів у міжнародному комерційному арбітражі / В.І. Нагнибіда; за наук. ред., проф. О.Д. Крупчана. К. : Вид-во Гельветика, 2020. 492 с.

План

1. Арбітражна угода: поняття та значення.
2. Спори, що передаються на розгляд міжнародного комерційного арбітражу в Україні. Господарські спори, що не можуть бути передані на розгляд міжнародного комерційного арбітражу в Україні.
3. Теорія «компетенції компетенції» в міжнародному комерційному арбітражі.
4. Сприяння державними судами діяльності арбітражу: процесуальні засади.
5. Відведення державного суду з непідсудності. Оспорювання в державних судах питань підсудності спору арбітражу.
6. Подання в арбітражній справі заяви про відсутність у арбітражного суду компетенції та порядок її розгляду.
7. Колізійне право в діяльності міжнародного комерційного арбітражу.

Основний зміст

Для правового забезпечення зовнішньоекономічних угод важливого значення набуває створення умов, які гарантують об'єктивне і компетентне вирішення можливих спорів. Міжнародні комерційні арбітражні суди набувають компетенцію щодо розгляду спорів лише на підставі угоди сторін спору про його передачу на вирішення до арбітражу. У міжнародному комерційному обороті зустрічаються два види арбітражних угод - **арбітражне застереження в основному контракті та окрема арбітражна угода**.

Угода про арбітраж, що включена в контракт і передбачає можливість розгляду спорів, які можуть виникнути з контракту, називається арбітражним застереженням. Угода про арбітраж, що передбачає можливість розгляду спору, укладена у формі окремого від зовнішньоторговельного контракту угоди, називається арбітражним угодою. Наприклад, ст. 1442 ЦПК Франції визначає, що арбітражне застереження є угодою, за допомогою якої сторони договору зобов'язуються передавати на арбітраж суперечки, здатні виникнути щодо цього договору. Відповідно до ст. 1447 арбітражною угодою є угода, за допомогою якої сторони виниклої суперечки передають її на арбітраж одної або декількох осіб.

У законодавстві багатьох країн, як правило, не містяться відмінності між двома видами угод. І арбітражне застереження, і арбітражна угода є достатніми підставами для арбітражу. Однак в окремих країнах (Аргентині, Бразилії, Гондурасі, Панамі і ін.) Арбітражне застереження розглядається як умова контракту, в силу якого сторони зобов'язуються укласти арбітражну угоду в разі виникнення між ними спору. Тим самим визнається обмежене значення арбітражного застереження. Це, в свою чергу, означає, що невиконання цієї умови призводить до визнання недійсності арбітражного застереження і неможливості розгляду справи в арбітражі. У більшості країн, в тому числі в Україні, країнах Східної Європи, Великобританії, Франції, ФРН, Данії, Норвегії, США, Канаді та ін., передбачений єдиний правовий режим арбітражного застереження і арбітражного угоди.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» арбітражна угода - це угода сторін про передачу до арбітражу всіх або певних спорів, які виникли або можуть виникнути між ними в зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, носять вони договірний характер чи ні. Арбітражна угода може бути укладена у вигляді арбітражного застереження або у вигляді окремої угоди.

Форма арбітражної угоди. Першою вимоги до форми арбітражної угоди визначила Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року, відповідно до положень якої «дійсність та юридичну силу мають тільки письмові арбітражні угоди, укладені у формі арбітражного застереження в зовнішньоторговому контракті або у формі окремої арбітражної угоди, підписаної сторонами у вигляді єдиного документа, або шляхом обміну листами чи телеграмами». Інші електронні засоби передачі інформації, через які можна укладати угоди, у Конвенції не згадувались через їх фактичну відсутність у 60х роках. Водночас вимоги щодо змісту, предмета, об'єкта арбітражної угоди та інші вимоги, як умови

дійсності арбітражної угоди, як правило, визначаються внутрішнім законодавством країн, яке має бути застосованим до цієї арбітражної угоди.

Вітчизняний закон "Про міжнародний комерційний арбітраж" також урегульовує питання форми арбітражної угоди. Ст. 7 цього Закону містить такі вимоги щодо форми арбітражної угоди: «Арбітражна угода повинна укладатися в письмовій формі. Вона буде вважатися укладеною в письмовій формі, якщо міститься в документі, підписаному сторонами, або укладена шляхом обміну листами, повідомленнями по телетайпу, телеграфу або з використанням інших засобів електрозв'язку, які забезпечують фіксацію такої угоди. Арбітражна угода також буде вважатися укладеною, згідно з законом в письмовій формі, якщо це буде зроблено шляхом обміну позовною заявою та відзивом на позов, в яких одна зі сторін підтверджує наявність угоди, а інша проти цього не заперечує. Також вважається арбітражною угодою письмова угода сторін, в якій вони посилаються на документ, що містить арбітражне застереження, при чому це посилання має бути таким, що робить його частиною угоди».

Найбільш цікавим є можливість укласти арбітражну угоду шляхом обміну позовною заявою і відзивом на позов, у яких одна зі сторін підтверджує наявність арбітражного застереження, а інша проти цього не заперечує. Обмін цими документами можна розглядати як уточнення наміру сторін звернутися за вирішенням спору саме до МКАС при ТПП України.

При неясному арбітражному застереженні в контракті, Арбітражний суд визнає свою компетенцію за умови, що позивач, пред'явивши позов в Арбітражний суд, стверджує, що сторони мали на увазі розгляд спору в МКАС при ТПП України, а відповідач представив відзив на позов, у якому проти позовних вимог заперечував, але про відсутність компетенції МКАС при ТТП України не заявив. Проте питання залишається відкритим, якщо відповідач позовну заяву отримав, а відзив на позов не представив.

Доктрина автономії арбітражної угоди. Міжнародно-правове регулювання арбітражних угод відзначається єдністю підходу до розуміння арбітражного застереження та арбітражної угоди. Відповідно до пп. «А» п. 2 ст. I Європейської Конвенції 1961 р арбітражна угода означає арбітражне застереження в письмовій угоді або окрему арбітражну угоду про передачу спорів на розгляд арбітражу. Відповідно до п. 2 ст. II Нью-Йоркської конвенції 1958 арбітражна угода включає арбітражне застереження в договорі або арбітражну угоду, підписану сторонами, або міститься в обміні листами або телеграмами.

Проблема автономності арбітражної угоди має загальний характер незалежно від того, чи йде мова про арбітражне застереження як фізичну частину зовнішньоторговельного контракту або про арбітражну угоду як окрему від контракту угоду. У результаті тривалого розвитку арбітражної практики, конвенційного регулювання міжнародного комерційного арбітражу і внутрішнього законодавства в доктрині переважає розуміння, що зовнішньоторговельний контракт і арбітражна угода, яка укладена відповідно до нього, є самостійними договорами.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж, арбітражна угода може бути викладено у вигляді арбітражного застереження в контракті або у вигляді окремої угоди. Згідно зі ст. 16 зазначеного Закону арбітражне застереження, що є частиною контракту, трактується як угода, що не залежить від інших умов контракту.

Підхід до розуміння арбітражної угоди як самостійної угоди підтверджується наступним. По-перше, національне законодавство про арбітраж та міжнародні конвенції спеціально передбачають різні форми і в деяких випадках, як зазначалося, види арбітражних угод. Цей, на перший погляд, формальний момент свідчить про самостійне правовий режим арбітражного угоди. Причому ту обставину, що арбітражна угода може бути оформлено не тільки у вигляді окремого документа, але і у вигляді так званої арбітражного застереження в комерційному контракті, не впливає на правовий режим такого арбітражного угоди, оскільки мова йде про формально-документальному оформленні угоди.

У ряді законодавств питання про автономність арбітражної угоди підлягає спеціальному вирішенню. Наприклад, відповідно до ст. 16 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» арбітраж може сам прийняти постанову про свою компетенцію, в тому числі і з будь-яких заперечень щодо наявності або дійсності арбітражної угоди. З цією метою арбітражне застереження, що є частиною договору, повинно трактуватися як угода, що не залежить від інших умов договору. Винесення третейським судом рішення про недійсність договору не тягне, в силу закону, недійсність арбітражного застереження.

Примітно, що в Регламенті ЮНСІТРАЛ та інших документах, що відбивають уніфікацію статутних і процедурних правил арбітражу, також закладена ідея самостійності арбітражної угоди. Так, в ст. 21.2 Регламенту ЮНСІТРАЛ передбачено, що арбітражний суд компетентний встановлювати наявність або дійсність договору, частиною якого є арбітражне застереження. Для цілей ст. 21 арбітражне застереження, що є частиною договору і передбачає

арбітражний розгляд відповідно до цього Регламенту, повинна розглядатися як угода, що не залежить від інших умов цього договору. Визнання арбітражним судом нікчемності договору не тягне за собою автоматично недійсність арбітражного застереження.

Арбітражний регламент Міжнародного арбітражного суду, на відміну від Регламенту ЮНСІТРАЛ, визнаючи автономність арбітражної угоди як фундаментальний принцип, вкладає в нього ширший зміст, бо передбачає компетентність арбітражу не тільки відносно недійсності, а й неіснування контракту. Тим самим Регламент виходить з того, що визнання арбітражем договору неукладеним виключає його компетенцію. Разом з тим автономність арбітражної угоди, навпаки, передбачає, що не укладення контракту саме по собі не тягне неукладення арбітражного застереження.

Істотні умови арбітражної угоди. В арбітражній угоді (арбітражному застереженні) сторони повинні домовитися про таке:

- який предмет спору буде виноситися на обговорення арбітражу;
- у якому арбітражі буде розглядатися спір і чи буде використовуватися регламент цього суду;
- матеріальне право якої країни буде використовуватися;
- у якому місці та якою мовою буде здійснюватися розгляд;
- кількість арбітрів та порядок їх вибору.

Поряд із зазначеними істотними умовами, арбітражна угода за згодою сторін може бути доповнена і додатковими (неістотними) умовами; їх відсутність не позбавлятиме арбітражну угоду юридичної сили. До додаткових умов можуть бути віднесені окремі умови про порядок розгляду справи арбітражем, види слухань, інші «технічні» умови тощо.

Наприклад, арбітражне застереження, яке Міжнародний комерційний арбітраж при ТПП України рекомендує включати в контракти, виглядає так:

“Будь-який спір, що виникає щодо цього договору або в зв’язку з ним, підлягає передачі на розгляд і остаточне вирішення до Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України. Сторони погоджуються з тим, що в процесі розгляду і вирішення спору буде застосовуватись Регламент Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України. Правом, яке регулює цей договір, є матеріальне право (країни). Арбітражний суд складається з одноособового (чи трьох) арбітра (арбітрів). Місце проведення засідань Арбітражного суду (місто). Мова (мови) арбітражного розгляду (українська, російська, інша)”.

Типові арбітражні застереження існують також і для постійно діючих арбітражних судів інших країн. Хоча вони не є обов'язковими для сторін, більшість арбітражів з метою запобігання виникнення спору про дійсність арбітражної угоди рекомендують не відступати від них.

Відсутність в арбітражному застереженні найменування будь-якого постійно діючого арбітражного органу призведе то того, що арбітражний суд, до якого буде адресоване прохання позивача про прийняття справи на розгляд, не прийме цю справу, оскільки відсутня чітка і пряма вказівка на те, що саме він компетентний розглядати спір.

Так, у параграфі 10 Регламенту арбітражного інституту Торгової палати м. Стокгольма зазначено: "Якщо є очевидним те, що Інститут не компетентний розглядати спір, він відхиляє прохання позивача про арбітраж". А п. 5.7 Регламенту МКАС при ТПП України визначає: "Якщо очевидно, що Арбітражний суд не компетентний розглядати справу, він відмовляє у прийнятті позовної заяви і повертає її позивачеві протягом 10 днів".

Якщо сторони після виникнення спору не змогли письмово уточнити найменування цього арбітражного органу, то наслідки можуть бути такі:

- арбітражний орган не прийме справу до розгляду;
- арбітражний орган запропонує сторонам узгодити точне найменування;
- арбітражний орган прийме справу до розгляду, проте виконання винесеного арбітражним судом рішення у цій справі може бути поставлене під сумнів.

Відповідач буде оспорювати компетентність того чи іншого арбітражного органу, посилаючись на те, що сторони мали на увазі не цей арбітражний інститут.

Усе це може призвести до затягування прийняття справи до розгляду по суті, що дозволить відповідачу, якщо у нього є такий намір, згорнути свою діяльність і ліквідувати підприємство. Таким чином, може виявитися, що до моменту початку розгляду спору по суті, відповідач юридично перестане існувати, внаслідок чого позивач втрачає як фактичну, так і юридичну можливість захистити свої права і отримати належне відшкодування. Факт ліквідації відповідача може стати відомим і на стадії виконання арбітражного рішення, яке вступило в законну силу. У цьому випадку позивач, отримавши арбітражне рішення на свою користь, не зможе фізично виконати його.

Предмет арбітражної угоди. Предметом арбітражної угоди є домовленість сторін про виключення конкретного кола спірних правовідносин, які виникли або можуть виникнути між сторонами

арбітражної угоди, з підсудності державним судам та про передачу таких спорів на вирішення третейського суду (арбітражу). У ній мають бути чітко закріплено коло правовідносин, спори з яких мають бути передані на розгляд до комерційного арбітражу. Відповідно, арбітражна угода, предметом якої є спори, що можуть виникнути з правовідносин, обсяг та характер яких не визначені, є недійсною. Арбітражна угода може укладатися як щодо спорів, які вже виникли між сторонами, так і щодо спорів, які ще можуть виникнути між ними в майбутньому, але з конкретних правовідносин, що вже встановлені між цими сторонами. Таким чином, арбітражна угода завжди невід'ємно пов'язана з конкретними матеріально-правовими відносинами, в які вступають між собою суб'єкти цих відносин.

Спори, на які поширює свою дію арбітражна угода, мають бути визначені в цій угоді як шляхом прямого посилання на певний спір, який, наприклад, вже виник, так і шляхом визначення кола правовідносин (як договірних, так і недоговірних), спори з яких повинні передаватися на вирішення третейського суду на підставі цієї арбітражної угоди. Невизначеність кола таких спірних правовідносин в арбітражній угоді є підставою для визнання її недійсною.

Кількість арбітрів. Сторони вправі узгодити кількісний склад третейського суду в арбітражній угоді. Якщо сторони не скористалися цим правом, то мають застосовуватися відповідні норми законодавства країни місця розгляду спору, а також відповідні положення регламенту того постійно діючого арбітражного органу, до якого було передано спір. Регламент кожного постійно діючого арбітражного інституту по-різному ставиться до визначення кількісного складу третейського суду.

Поширеним правилом у разі відсутності домовленості сторін спору про кількісний склад третейського суду є обов'язковість призначення складу з трьох арбітрів. Це правило закріплене в регламентах більшості постійно діючих арбітражних органів, а також Регламенті МКАС.

Регламенти деяких інших постійно діючих арбітражних органів не містять такого твердого правила, і визначення кількісного складу третейського суду ставлять у залежність від складності справи, ціни спору та інших обставин (регламенти Міжнародного арбітражного суду Федеральної палати економіки Австрії, Арбітражного інституту Торгової палати м. Стокгольма та ін.).

Якщо є домовленість сторін про вирішення спору одноособовим арбітром, то вони мають узгодити між собою його кандидатуру. Якщо сторони не домовилися про кандидатуру одноособового арбітра протягом відповідного строку, як правило - 30-ти днів, одноособового арбітра вправі призначити компетентний орган, визначений

законодавством, чи сам постійно діючий арбітражний орган. В Україні таким компетентним органом є Президент ТПП України (ст. 6 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»).

Якщо сторони домовились про розгляд спору складом третейського суду з трьох арбітрів, то кожна сторона призначає одного арбітра, а третього арбітра (голову складу третейського суду) призначають арбітри, які були призначені сторонами. Згідно з регламентами деяких постійно діючих арбітражних органів головуючий арбітр призначається самим арбітражним органом у разі відсутності окремої домовленості сторін про інший порядок призначення арбітрів (ст. 16 (4) регламенту Арбітражного інституту Торгової палати м. Стокгольма).

Якщо одна сторона не призначає арбітра, то на прохання іншої сторони або призначеного нею арбітра такого арбітра має призначити компетентний орган.

Місце арбітражу та місце розгляду спору. Для ефективного здійснення арбітражного процесу має значення місце арбітражу, яке згодом визначає lex arbitri. Тут важливо відрізняти місце арбітражу від місця проведення слухань. Місце арбітражу визначається сторонами. При відсутності такої домовленості місце арбітражу визначається арбітражним судом з урахуванням обставин арбітражного розгляду. Арбітражне рішення вважається винесеним в місці арбітражу.

Місце проведення слухань вибирається арбітрами і може змінюватися в залежності від різних обставин (взаємне зручність, економія коштів і часу і т. д.). Згідно п. 2 ст. 20 Типового закону ЮНСІТРАЛ арбітражний суд може, якщо сторони не домовилися про інше, зібратися в будь-якому місці, яке він вважає належним, для проведення консультацій між його членами, заслуховування свідків, експертів чи сторін або для огляду товарів, іншого майна або документів. Аналогічна норма міститься і в ст. 20 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж». За однією із справ, МКАС при ТПП України зазначив: «З огляду на, що в арбітражному застереженні контракту передбачено проведення арбітражного розгляду поза місцем знаходження МКАС при ТПП України – м. Рівне, Арбітражний суд листом від 18 листопада 2003 р повідомив позивачеві про необхідність внести аванс на відшкодування витрат складу Арбітражного суду, пов'язаних з проведенням такого засідання. Одночасно Арбітражний суд попередив позивача про те, що в разі невнесення такого авансу слухання у справі буде проводитися за місцем знаходження МКАС при ТПП України в м. Києві».

Право, що має застосовуватися. У Нью-Йоркську конвенцію 1958 р. з метою вирішення цього питання було включено дві колізійні

норми, які присвячено вирішенню питання визначення права, що має бути застосоване щодо арбітражної угоди (стаття V(1)(a) Конвенції). Ці самі колізійні прив'язки були закріплені в ст. 36 Закону України "Про міжнародний комерційний арбітраж".

Перша норма пропонує визначати право, яке має застосовуватися на основі загальновизнаного принципу міжнародного комерційного арбітражу – принципу автономії волі сторін арбітражної угоди. Тобто сторони, діючи на власний розсуд, можуть підпорядковувати арбітражну угоду, яку вони укладають між собою, праву тієї чи іншої країни.

Друга норма має застосовуватись у випадку, якщо сторонами не було визначено право країни, якій підпорядковується арбітражна угода. Згідно з нею арбітражна угода підпорядковується закону країни, в якій виноситься арбітражне рішення. Хоча суди деяких країн у своїх рішеннях не застосовують ці конвенційні норми та передбачені ними колізійні прив'язки, практика судів більшості країн не ставить під сумнів, що ці норми повинні тлумачитись як уніфіковані міжнародно-правові норми і вони повинні застосовуватися у тому порядку, як це визначено у Конвенції.

Держава надає сторонам приватноправових відносин дозвіл на передачу спорів, що між ними виникають, на вирішення третейських судів (арбітражів), але цей дозвіл не має абсолютного характеру. Існують винятки, які держава закріплює в законі. Вони можуть тлумачитися як заборона сторонам передавати певні категорії спорів на вирішення третейських судів та арбітражів. Визначення переліку винятків із загального дозволу на передачу спорів на вирішення третейського суду здійснюється в різний спосіб. Наприклад, стосовно спорів, які підсудні господарським судам України, указаний перелік міститься у самому ГПК України, а стосовно спорів, які підсудні загальним судам, ЦПК України містить посилання на закон, яким такий перелік встановлюється. Перелік правовідносин, спори з яких не можуть передаватися на вирішення третейських судів, закріплено в Законі України про третейські суди, і він стосується як спорів, підсудних господарським судам, так і спорів, що підсудні загальним судам України.

Певні **винятки** стосуються справ, які віднесені ГПК України до юрисдикції Вищого суду з питань інтелектуальної власності. З переліку справ, що підсудні Вищому суду з питань інтелектуальної власності, який складають 6 груп справ, не можуть бути передані на вирішення третейського суду та міжнародного комерційного арбітражу 3 групи справ. До таких справ належать:

а) справи у спорах щодо реєстрації, обліку прав інтелектуальної власності, визнання недійсними, продовження дії, дострокового

припинення патентів, свідоцтв, інших актів, що посвідчують або на підставі яких виникають такі права, або які порушують такі права чи пов'язані з ними законні інтереси;

б) справи про визнання торговельної марки добре відомою; в) справи у спорах, які виникають із відносин, пов'язаних із захистом від недобросовісної конкуренції, щодо: неправомірного використання позначень або товару іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду виробу; збирання, розголошення та використання комерційної таємниці; оскарження рішень Антимонопольного комітету України із визначених цим пунктом питань.

Із загального переліку справ, що підсудні господарським судам України, які об'єднані у 16 груп, винятки стосуються справ, що вказані в п. п. 2, 3, 6 частини другої ст. 20 ГПК України.

До таких справ належать: а) справи у спорах щодо приватизації майна, крім спорів про приватизацію державного житлового фонду; б) справи у спорах, що виникають із корпоративних відносин, у тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), включно з учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів; в) справи у спорах, що виникають із відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції, у тому числі у спорах, пов'язаних із оскарженням рішень Антимонопольного комітету України, а також справи за заявами органів Антимонопольного комітету України з питань, віднесених законом до їх компетенції, крім спорів, які віднесені до юрисдикції Вищого суду з питань інтелектуальної власності; г) справи про банкрутство та справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство, у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів про визначення та сплату (стягнення) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також спорів про визнання недійсними правочинів за позовом контролюючого органу на виконання його повноважень, визначених Податковим кодексом України; ґ) справи за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство; д) справи у спорах щодо оскарження актів (рішень) суб'єктів господарювання та їх органів, посадових осіб.

Значна кількість справ, які заборонено передавати на вирішення комерційного арбітражу, стосуються спорів, які можуть виникати з дій, бездіяльності, порушень закону та/або прав та інтересів суб'єктів приватноправових відносин органами публічної влади або тією чи іншою мірою зачіпають публічний інтерес (державні закупівлі, банкрутство тощо).

В основу визначення сфери застосування закону про МКАС й, відповідно, сфери застосування міжнародного комерційного арбітражу на території України покладено три критерії:

а) наявність у спірних правовідносинах іноземного елементу, передовсім за суб'єктним складом;

б) комерційний (зовнішньоекономічний) характер відносин, із яких виник спір; в) місцем арбітражу сторонами обрано Україну.

Основний критерій **арбітрабельності** – характер правовідносин, з яких виник спір.

Ст. 77 Закону про міжнародне приватне право, предметом регулювання якого є саме відносини з іноземним елементом. Вказана стаття закону встановлює перелік справ, які «підсудні виключно судам України», тобто визначено коло правовідносин, спори з яких віднесені законодавцем до виключної підсудності українських судів.

Дещо по-іншому регулюються питання арбітрабельності в законодавстві інших держав. Наприклад, у Німеччині та Австрії регулювання діяльності третейських судів та визначення сфери їх застосування регулюється нормами, що містяться в цивільних процесуальних кодексах цих держав. У цивільному процесуальному уложенні Німеччини питанням третейського судочинства присвячено окрему Книгу 10, яка має назву «Третейський розгляд». Параграф 1030 цього Уложення, який має назву «Припустимість третейської угоди», закріплює в якості загального правила право сторін передавати спори на вирішення третейського суду й, відповідно, укладати третейську угоду, якщо предметом спору є «будь-які» майнові вимоги, а стосовно немайнових вимог тільки ті, щодо яких сторони правомочні укладати мирову угоду.

Як відомо, арбітражна угода є матеріальним виразом волі сторін щодо виведення з-під юрисдикції державних судів певних спорів, які можуть виникнути чи вже виникли з конкретних правовідносин. В.П. Козирєва визначає, що **відвід державного суду з непідсудності** становить собою певний спосіб виконання арбітражної угоди разом з такими формами її виконання, як звернення до арбітражу (третейського суду), формування складу арбітражу та інше. Практично всі нормативні акти (як національні, так і міжнародно-правові), що регулюють міжнародний комерційний арбітраж, містять окремі норми, які стосуються інституту відводу державного суду з непідсудності.

У ст. 4 Женевського Протоколу 1923р. вказується, що у разі порушення однією зі сторін арбітражної угоди справи в державному суді однієї із держав-учасниць Протоколу, цей суд «повинен» направляти сторони «до рішення арбітрів» за умови, що спір виник з контракту, укладеного між особами, які належать до держав-учасниць Протоколу, що контракт містить арбітражне застереження, яке є дійсним і може бути виконано, і якщо є заява тієї зі сторін спору, яка заперечує компетенцію цього державного суду.

Такі ж самі положення передбачені Нью-Йоркською конвенцією, яка, визначаючи обов'язковість і юридичну силу арбітражних угод, укладених у письмовій формі, передбачає певні гарантії виконання цієї норми.

Якщо законодавство країни суду, до якого подано позов однією зі сторін арбітражної угоди, визначає певні стадії процесу, коли такий відвід має бути заявлено, то мають застосовуватися положення закону країни суду. В Україні, наприклад, ст. 231 ГПК України встановлює, що господарський суд закриває провадження у справі, якщо «після відкриття провадження у справі між сторонами укладено угоду про передачу спору на вирішення до міжнародного комерційного арбітражу або третейського суду, якщо тільки суд не визнає, що така угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана». Правовим наслідком закриття провадження у справі є неприпустимість повторного звернення до господарського суду по цьому ж спору. Але ГПК України також не вказує, на якій стадії розгляду справи може бути порушено питання про відвід державного суду з непідсудності на підставі існування арбітражної угоди, і тому це може бути зроблено до винесення рішення по справі.

Поряд з женевським Протоколом та Нью-Йоркською конвенцією відвід державного суду з непідсудності регулюється нормами Європейської конвенції 1961 р. Ця Конвенція, як і Нью-Йоркська, закріплює право сторін на заяву відводу державного суду з непідсудності. В Європейській конвенції таке право закріплене в ст. VI, у п. 1 якої зазначено, що відвід державного суду з непідсудності, заснований на наявності арбітражної угоди і заявлений в державному суді, в якому порушено справу однією із сторін арбітражної угоди, має бути заявлений до чи в момент подання заперечень по суті позову. Ст. VI Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж підлягає застосуванню у тих випадках, коли одна із сторін зовнішньоторговельного контракту, з якого виник спір, за наявності арбітражної угоди звертається з позовом до державного суду однієї із країн-учасниць При цьому інша сторона має право заявити відвід державному суду з непідсудності, посилаючись при цьому на наявність арбітражної угоди. Таким чином, Конвенція закріплює право сторін

арбітражної угоди заявляти відвід державного суду у разі, якщо спір передається за ініціативою однієї із сторін цієї угоди на розгляд державного суду.

Важливо, що Європейська конвенція визначає стадію розгляду справи в державному суді, на якій ця заява буде розглядатися як зроблена в належний строк: «відвід державного суду з непідсудності має бути заявлено або до подання заперечень по суті позову, якщо заяву такого відводу згідно з законами країни місця знаходження суду віднесено до питань процесуального права, або водночас з направленням до цього суду заперечень щодо суті справи, якщо представлення такого відводу згідно з законами країни місця знаходження суду віднесено до питань матеріального права». Тобто, для визначення стадії, на якій має бути заявлено відвід державного суду, Європейська конвенція використовує відсилання до законодавства держави, в суді якої порушено справу за заявою однієї зі сторін арбітражної угоди.

У свою чергу, Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» у ст. 8 визначає стадію розгляду справи в державному суді, **на якій або не пізніше якої** повинно бути заявлено клопотання про непідсудність спору цьому державному суду. Такою стадією є стадія представлення стороною своєї першої заяви щодо суті спору, якою є для позивача — стадія подачі позовної заяви, а для відповідача - стадія подання до суду своїх заперечень щодо суті спору, а точніше, відзиву на позов.

Таким чином, українське законодавство відносить відвід державного суду з непідсудності до питань, використовуючи термінологію Європейської конвенції, «матеріального» права і, виходячи з цього, передбачає як належний строк подання клопотання про відвід державного суду з непідсудності строк представлення стороною своєї першої заяви щодо суті спору. Заява про відвід державного суду, яка міститься, наприклад, у тексті відзиву на позов, має розглядатися як заява, подана в належний термін.

Важливим є визначення поняття «державні суди» або «суди», що використовується в Нью-Йоркській та Європейській конвенціях. У текстах конвенцій не дається визначення цього поняття, і тому воно має визначатися згідно із законодавством кожної конкретної країни. В Україні, відповідно до ст. 8 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», яка стосується відводу державного суду з непідсудності, міститься лише вказівка на «суд», проте чітко він не визначається. Для визначення такого суду необхідно звернутися до загальних норм українського законодавства, якими вирішуються питання підсудності спорів залежно від суб'єктів спірних правовідносин та їх характеру. Якщо спір виник із комерційних

(підприємницьких) правовідносин між двома юридичними особами — суб'єктами підприємницької діяльності, то, як правило, такий спір буде підсудним господарським судам України. Виходячи з цього, державними судами, які вказуються в ст. VI Європейської конвенції, п. 3 ст. II Нью-Йоркської конвенції, ст. 8 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», в таких випадках будуть відповідні господарські суди України.

Державні суди держав-учасниць Європейської конвенції під час розгляду питань, пов'язаних з відводом державного суду з непідсудності повинні керуватися **колізійними нормами**. Так, вирішуючи питання стосовно того, чи підсудна дана справа державному суду, чи вона має бути вирішена в порядку міжнародного комерційного арбітражу, а також при відповіді на питання: чи є арбітражна угода і чи дійсна вона, державний суд зобов'язаний згідно з Європейською конвенцією застосовувати такі колізійні прив'язки. При цьому важливо дотримуватись вимог щодо пріоритетності та послідовності їх застосування.

За загальним правилом, встановленим Європейською конвенцією, питання дійсності арбітражної угоди, її наявності чи відсутності повинен вирішувати суд. Конвенція закріплює **принцип автономії волі сторін щодо вибору права**, яке має застосовуватися до арбітражної угоди. Таким чином, якщо сторони не скористалися своїм правом, наданим їм Конвенцією, і не узгодили закон, якому підпорядковується арбітражна угода, то суд повинен керуватися законом країни, в якій згідно з арбітражною угодою має бути винесене арбітражне рішення, тобто **законом країни — місця винесення рішення**. Як правило, арбітражне рішення виноситься там, де відбувається арбітражний розгляд справи. Якщо спір розглядається постійно діючим арбітражним органом, то місцем розгляду спору, як правило, буває місце знаходження даного постійного арбітражного органу і, відповідно, місцем винесення арбітражного рішення буде саме це місце. Складніше буває з'ясувати місце арбітражу і, відповідно, місце винесення рішення, якщо розгляд спору здійснюється арбітражем ad hoc (якщо місце проведення слухань не збігається з країною – місем ухвалення рішення арбітром). Якщо сторони не визначили закон, якому повинна підпорядковуватися арбітражна угода, і суд не має можливості, на момент розгляду цього питання, визначити, в якому місці має бути винесено арбітражне рішення, то державний суд повинен керуватися законом, який має бути застосований судом в силу колізійної норми країни — **місця знаходження державного суду.**

Що стосується припустимості арбітражу як засобу вирішення спорів, то відповідно до Конвенції державні суди вправі визнавати арбітражні угоди недійсними, якщо певні спірні правовідносини

(предмет арбітражної угоди) не можуть бути предметом арбітражного розгляду згідно із законами країни суду. Таким чином, при вирішенні цього питання державні суди повинні застосовувати закони своєї країни.

Під час вирішення питання правоздатності сторін арбітражної угоди, що також стосується питання дійсності арбітражної угоди, державні суди згідно з Конвенцією повинні керуватися «законом, який до них застосовується». Таким чином, при вирішенні питання правоздатності сторін арбітражної угоди державні суди повинні застосовувати, по-перше, колізійні норми своєї країни, а по-друге, закони тієї країни, до яких відсилає колізійна норма, що була застосована.

Якщо рішення державного суду з питань відводу державного суду з непідсудності було винесене в країні місця арбітражу, то факти та обставини, які були визначені в цьому рішенні, будуть мати преюдиціальний характер і повинні застосовуватися відповідним державним судом при розгляді справи про скасування арбітражного рішення.

Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» містить загальну норму, відповідно до якої судове втручання обмежується тими випадками, які передбачені цим Законом. Таким чином, застосовуючи норму ст. 5 цього Закону, суди України повинні відмовляти в розгляді справ за позовами сторін арбітражної угоди про визнання цієї угоди недійсною.

Як видається, самостійна вимога щодо визнання недійсним арбітражного застереження (тобто, спір щодо дійсності, чинності або виконуваності арбітражної угоди, *якщо це є єдиною позовною вимогою*) повинна бути залишена судами без розгляду на підставі п. 7 частини 1 статті 226 ГПК України до вирішення справи щодо недійсності, виконуваності та чинності цієї угоди міжнародним комерційним арбітражем, крім випадків, коли господарський суд знайде «істотні підстави для відступу» від правила п. 3 ст. VI Європейської конвенції про зовнішньоторговельній арбітраж. Однак Верховний Суд у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду у справі N 910/9841/20 прийшов до протилежного висновку, зазначивши у Постанові від 17.12.2021 р., «що дійсність/недійсність третейської угоди/застереження може бути самостійним (окремим) позовним провадженням не залежно від існування спірних питань за основним договором/контрактом, та може бути розглянуто як національним судом так і арбітражним судом, який визначено у арбітражній угоді (третейському застереженні)».

На відміну від Нью-Йоркської конвенції і Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» Європейська конвенція

передбачає ситуації, коли сторона може звернутися до державного суду з позовом щодо відсутності, недійсності арбітражної угоди або втрати арбітражною угодою чинності чи з того ж предмета, що і порушено справу в арбітражі.

Вказуючи на можливість такого звернення, Конвенція чітко приписує державному суду, до якого було направлено позов щодо суті спору чи з зазначених вище питань, відкласти винесення рішення з питання компетенції арбітражного суду до того часу, доки арбітражний суд, який розглядає позов однієї із сторін, не винесе рішення щодо суті спору, оскільки, як зазначає Конвенція, державний суд не має достатньо суттєвих підстав для відступу від цього правила. Таким чином, Конвенція виключає можливість оспорювання (коли спір розглядається в арбітражі) в державних судах питань підсудності спору арбітражу і виключає можливість втручання державного суду у вирішення арбітражем спору по суті шляхом прийняття до свого розгляду як позову з того ж предмета спору, так і з питань дійсності арбітражної угоди.

Таким чином, норми Європейської конвенції, які, з одного боку, дають право і можливість сторонам оскаржити рішення третейського суду стосовно своєї компетенції розглядати певний спір, а з іншого боку, не дозволяють сторонам порушувати паралельну процедуру в державному суді як щодо вирішення спору по суті, так і з питань визнання арбітражної угоди недійсною, обмежують сферу судового втручання і контролю за діяльністю міжнародних комерційних третейських судів.

Інститут відводу державного суду з непідсудності перебуває у тісному зв'язку з інститутом виконання арбітражних рішень. Цей зв'язок полягає в тому, що відвід державного суду з непідсудності може бути заявлений тільки на підставі наявності дійсної арбітражної угоди. Державний суд повинен розглянути питання про наявність та дійсність арбітражної угоди і винести відповідне рішення. Винесене з приводу дійсності арбітражної угоди рішення відповідного державного суду має розглядатися як акт преюдиціального характеру в країні місця винесення такого рішення і може застосовуватися при розгляді справи про скасування арбітражного рішення, а також на стадії виконання арбітражного рішення за умов, розглянутих вище.

Інститут відводу арбітражу з непідсудності регулюється національними правовими нормами з питань міжнародного комерційного арбітражу, положеннями Європейської конвенції — для країн її учасниць, арбітражними регламентами постійно діючих арбітражних інститутів та типовими регламентами, рекомендованими для застосування арбітражами ad hoc, положення яких застосовуються

при розгляді конкретного спору. В Україні цей інститут регулюється Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Суть інституту відводу арбітражу з непідсудності полягає в тому, що будь-яка сторона спору і, відповідно, арбітражної угоди, має право заявити відвід арбітражному суду, який прийняв цей спір до розгляду на підставі такої арбітражної угоди. Відвід арбітражного суду з непідсудності має бути заявлено будь-якою стороною спору до того арбітражного суду, який прийняв дану справу до розгляду.

Мета і практичне призначення цього інституту полягають у тому, що сторонам спору надається право заперечувати компетенцію третейського суду розглядати певний спір. При цьому не треба ототожнювати цей інститут з інститутом відводу арбітра.

Саме для випадків, коли відсутнє однозначне ставлення сторін щодо компетенції третейського (арбітражного) суду, коли одна сторона звертається до третейського суду з проханням розглянути певний спір, а інша сторона не погоджується з нею щодо компетенції цього суду, останній стороні надається право заявити відвід цьому третейському суду з непідсудності, тобто право заперечувати його компетенцію. Із заявою про відсутність у третейського суду/арбітражу компетенції розглядати певний спір може звернутися будь-яка сторона спору.

Основні засади **доктрини «компетенції компетенції»** на національному рівні закріплені у ст. 16 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», відповідно до якого:

«третейський суд може сам прийняти постанову про свою компетенцію, в тому числі стосовно будь-яких заперечень щодо наявності або дійсності арбітражної угоди. З цією метою арбітражне застереження, що є частиною договору, повинно трактуватися як угода, що не залежить від інших умов договору. Винесення третейським судом рішення про недійсність договору не тягне за собою в силу закону недійсність арбітражного застереження.

Заява про відсутність у третейського суду компетенції може бути зроблена не пізніше подання заперечень щодо позову. Призначення стороною арбітра або її участь у призначенні арбітра не позбавляє сторону права зробити таку заяву. Заява про те, що третейський суд перевищує межі своєї компетенції, повинна бути зроблена, як тільки питання, яке, на думку сторони, виходить за ці межі, буде поставлено в ході арбітражного розгляду. Третейський суд може в будь-якому з цих випадків прийняти заяву, зроблену пізніше, якщо він визнає затримку виправданою».

Відповідно, підставами для відводу третейського суду/арбітражу згідно з положеннями закону є відсутність арбітражної угоди, недійсність арбітражної угоди, перевищення третейським судом повноважень, які йому надані згідно з арбітражною угодою.

Право сторін спору заперечувати компетенцію третейського суду закріплено у внутрішньому законодавстві інших країн, у Європейській конвенції 1961 р., Типовому законі ЮНСІТРАЛ та в регламентах багатьох постійно діючих арбітражних органів.

Європейська конвенція в ст. V передбачає вичерпний перелік підстав для відводу третейського суду, за наявності яких будь-яка сторона спору може зробити заяву про відвід третейського суду з непідсудності. До таких підстав належать:

- відсутність арбітражної угоди (якщо арбітражна угода взагалі не укладалася сторонами),
- недійсність арбітражної угоди (якщо арбітражна угода укладена з порушенням форми або арбітражна угода підписана неповноважною особою та ін.),
- втрата арбітражною угодою юридичної сили (наприклад, внаслідок того, що ті ж сторони пізніше уклали іншу арбітражну угоду, що стосується вирішення тих самих спорів, з приводу яких було укладено першу арбітражну угоду),
- перевищення третейським судом своїх повноважень, що означає його вихід за межі повноважень, наданих йому арбітражною угодою.

Контрольні запитання для перевірки досягнення результатів навчання

1. Визначити поняття та значення арбітражної угоди для розгляду справи в комерційному арбітражі.
2. Визначити основні види та форми арбітражних угод, порядок їх укладання та істотні умови.
3. Уточнити, які спори можуть передаватись на розгляд міжнародного комерційного арбітражу в Україні і які спори не можуть бути передані на розгляд міжнародного комерційного арбітражу в Україні.
4. Проаналізувати процесуальні засади сприяння державними судами діяльності арбітражу.
5. Надати характеристику відводу державного суду з непідсудності як способу забезпечення виконання арбітражної угоди.
6. Надати характеристику відводу арбітражу з непідсудності як форми заперечення дійсності арбітражної угоди.
7. Розкрити характеристику колізійного права в діяльності міжнародного комерційного арбітражу та колізійних питань дійсності арбітражної угоди.
5. Надати характеристику доктрині «компетенції компетенції».

Лекція № 3

Тема
Статус арбітра та інших учасників розгляду справ в міжнародному комерційному арбітражі. Адміністрування в арбітражі

Мета вивчення

Вивчення правового статусу арбітра та інших учасників розгляду справ в міжнародному комерційному арбітражі, повноваження секретаріату арбітражу та інших органів щодо адміністрування спору в арбітражі дозволить здобувачам вищої освіти зрозуміти та засвоїти процедурну частину формування складу арбітражу, подання та розгляду позовних заяв в контексті процесуальних прав та обов'язків учасників розгляду.

Результати навчання

Після лекції здобувач вищої освіти буде (спроможний):

1. **аргументувати** пропозиції щодо вирішення дискусійних питань правового статусу арбітра та інших учасників розгляду справ в міжнародному комерційному арбітражі;
2. **визначати та аналізувати** новітні тенденції розвитку правової науки та практики щодо правового статусу арбітра та інших учасників розгляду справ в міжнародному комерційному арбітражі;
3. **порівнювати сучасні** тенденції розвитку права України та провідних країн Заходу щодо правового статусу арбітра та інших учасників розгляду справ в міжнародному комерційному арбітражі та формувати пропозиції щодо врахування у правотворчості та правозастосуванні міжнародного досвіду та гармонізації законодавства України та законодавства ЄС.

Література

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. // ВВР. – 1996. - № 30. - Ст. 141.

2. Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ 1976 р. в редакції 2010 р. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/ru/arb-rules-revised-r.pdf

3. Європейська Конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж. Женева, 21 квітня 1961 р. Офіційний вісник України. 2004 р., № 44. стор. 357, № 5, 2006, стор. 428.

4. Типовий закон Юнсітрал 1985 р. про міжнародний комерційний арбітраж. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/ru/07-87000_ebook.pdf

5. Господарський процесуальний кодекс від 06.11.1991 № 1798 Відомості Верховної Ради України. 1992 р. № 6. Ст. 56.

6. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон від 24 лютого 1994. Відомості Верховної Ради України. 1994 р. № 25. Ст. 198.

7. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005. ВВР, 2005, № 32, ст. 422.

8. Регламент МКАС при ТПП України в редакції 2017 року з наступними змінами. URL: https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Reglament-ISAS-pry-TPP-Ukrayiny.pdf

Спеціальна література:

1. Цірат Г.А. Міжнародний комерційний арбітраж: навч. посіб. / Г.А. Цірат. К.: Істина, 2019. 410 с.

2. Нагнибіда В. І. Механізм правозастосування при вирішенні спорів у міжнародному комерційному арбітражі / В.І. Нагнибіда; за наук. ред., проф. О.Д. Крупчана. К. : Вид-во Гельветика, 2020. 492 с.

3. Подцерковний О.П. (Україна). Процедури міжнародного комерційного арбітражу та порядок виконання (оспорювання) арбітражних рішень як новий правовий кластер // Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень: 60-річна історія успіху. Збірник доповідей і статей до V Міжнародних арбітражних читань пам'яті академіка І. Г. Побірченка. – К.: 2019 – С. 94-101.

4. Пільков К. М. Теорія і практика доказування у міжнародному комерційному арбітражі. – К. : Освіта України, 2016. – 240 с.

5. Міжнародний комерційний арбітраж / Білоусов Ю.В., Конащук В.М., Коссак В.М. та ін.; під ред. У. Гелльмана, В.М. Коссака. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2015. 204 с.

6. Кравцов С.О. Міжнародний комерційний арбітраж та національні суди: монографія. Харків., 2014. 230 с.

7. Побірченко І. Діяльність міжнародного арбітражу в Україні та його міжнародні зв'язки. Право України. 2011. № 1. С. 8-21.

8. Господарське право : підручник / О.П. Подцерковний, В.Г. Олюха, О.О. Квасніцька та ін.; за ред. О.П. Подцерковного. 3-тє вид., доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2018. 616 с.

9. Шепель Т. П., Чагін С. М., Колотило М. М., Болтушкіна О. В., Мустафаєва М. Д., Харченко Н. М. Третейські суди в Україні: стан розвитку, статистика, практика та перспективи. Київ, 2018. 52 с.

10. Bantekas, I. (2015). Frontmatter. In *An Introduction to International Arbitration* (pp. I-Iv). Cambridge: Cambridge University Press.

11. ICCA'S GUIDE TO THE INTERPRETATION OF THE 1958 NEW YORK CONVENTION: A HANDBOOK FOR JUDGES https://icac.org.ua/wp-content/uploads/ICCAs-Guide-to-the-Interpretation-of-the-1958-New-York-Convention-A-Handbook-for-Judges-2.pdf

12. Cole, T., & Ortolani, P. (2019). *Understanding International Arbitration* (1st ed.). Taylor and Francis. Retrieved from https://www.perlego.com/book/1562431/understanding-international-arbitration-pdf (Original work published 2019)

План

1. Склад арбітрів для розгляду спору міжнародним комерційним арбітражем. Порядок затвердження та зміни складу арбітражного суду. Призначення арбітрів поза волею сторін.
2. Сутність незалежності та неупередженості арбітра. Етика арбітра в міжнародному комерційному арбітражі.
3. Відвід арбітра при розгляді спору міжнародним комерційним арбітражем. Припинення повноважень арбітра з інших причин.
4. Правовий статус сторін в комерційному арбітражі. Представництво в арбітражі.
5. Треті сторони та відвідувачі у справах міжнародного комерційного арбітражу.
6. Свідки та експерти в справах міжнародного комерційного арбітражу.
7. Роль секретаріату, інших адміністративних органів інституційного арбітражу та форми адміністрування арбітражної справи.

Основний зміст

Як вже неодноразово зазначалось у попередніх темах, можливість для сторін обирати арбітрів та формувати склад третейського суду (арбітражу) для розгляду спору є особливістю цього способу врегулювання спорів.

За загальним правилом, формування складу третейського суду відбувається за безпосередньої участі сторін спору, відповідального секретаря суду та компетентного органу (в Україні – ТПП України). На цій стадії сторони згідно з арбітражною угодою або обирають одноособового арбітра, або призначають по одному арбітру до складу третейського суду з трьох арбітрів. А якщо сторони не користуються цими правами, то застосовуються інші механізми призначення складу третейського суду з тим, щоб у будь-якому разі склад суду був сформований.

Первісно сторони узгоджують кількісний склад арбітражу в арбітражній угоді. Якщо сторони не визначать цієї кількості, то призначаються три арбітри. Правило щодо трьох арбітрів є найбільш розповсюдженим; цей принцип сформульовано і у Законі України «Про міжнародний комерційний арбітраж», і у Регламенті МКАС при ТПП України, і у регламентах більшості постійно діючих арбітражних органів. Винятки з нього можуть обумовлюватись складністю справи,

ціною позову та іншими обставинами, зважаючи на які Голова МКАС може визначити, що спір підлягає вирішенню одноособовим арбітром.

Якщо є домовленість сторін про вирішення спору одноособовим арбітром, то вони мають узгодити між собою його кандидатуру. Тут сторонами враховуються будь-які вимоги, що висуваються до кваліфікації арбітра їх угодою, і такі міркування, які можуть забезпечити призначення незалежного та неупередженого арбітра. При призначенні одноособового арбітра чи голови складу Арбітражного суду береться до уваги також бажаність призначення арбітром особи іншого громадянства, ніж громадянство, до якого належать сторони. Ці та інші вимоги мають враховуватись і компетентним органом, визначеним законодавством, чи самим постійно діючим арбітражним органом, до повноважень якого відноситься призначення одноособового арбітра у випадках, якщо сторони *не змогли узгодити* його кандидатуру (як правило, протягом 30 днів). В Україні таким компетентним органом є Президент ТПП України відповідно до ст. 6 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Якщо сторони домовились про розгляд спору складом третейського суду з трьох арбітрів, то кожна сторона призначає одного арбітра, а третього арбітра (голову складу третейського суду) призначають арбітри, які були призначені сторонами. Аналогічне правило діє в МКАС; але якщо сторона не призначить арбітра протягом 30 днів після отримання повідомлення МКАС про це або якщо два арбітри протягом 30 днів з моменту їхнього призначення не домовляться про призначення третього арбітра, арбітр призначається Президентом ТПП України.

Згідно з регламентами деяких постійно діючих арбітражних органів головуючий арбітр призначається самим арбітражним органом у разі відсутності окремої домовленості сторін про інший порядок призначення арбітрів (ст. 16 (4) регламенту Арбітражного інституту Торгової палати м. Стокгольма).

Якщо одна сторона не призначає арбітра, то на прохання іншої сторони або призначеного нею арбітра такого арбітра має призначити компетентний орган. Так, наприклад, Президент ТПП України може призначити арбітра **поза волею сторін**, якщо під час процедури призначення, узгодженої сторонами: - одна із сторін не дотримується такої процедури; або сторони або два арбітри не можуть досягти згоди згідно з такою процедурою; або третя особа, включаючи установу, не виконує яку-небудь функцію, покладену на неї згідно з такою процедурою.

Президія Торгово-промислової палати України за поданням Президії МКАС затверджує Рекомендаційний список арбітрів МКАС

строком на 5 років, до якого можуть бути включені як громадяни України, так і громадяни інших держав та особи без громадянства, які володіють необхідними спеціальними знаннями у галузі вирішення спорів, віднесених до компетенції МКАС, і відповідають **високим морально-етичним вимогам**.

Протягом усього арбітражного розгляду арбітри повинні зберігати **неупередженість, незалежність та виконувати свої функції чесно і сумлінно.** Вони не є представниками сторін. Арбітр не має права консультувати жодну зі сторін з приводу спору між сторонами або результату арбітражного розгляду, а також давати будь-які публічні коментарі про хід справи. У разі звернення до будь-якої особи у зв'язку з її можливим призначенням як арбітра ця особа повинна повідомити про будь-які обставини, які можуть викликати обґрунтовані сумніви щодо її неупередженості або незалежності. Арбітр з моменту його призначення і протягом всього арбітражного розгляду повинен без зволікання повідомити сторони про такі обставини, якщо він не повідомив їх про ці обставини раніше, або ці обставини стали йому відомими у подальшому під час арбітражного розгляду.

Відвід арбітру може бути заявлено тільки в тому разі, якщо існують обставини, що викликають обґрунтовані сумніви щодо його неупередженості або незалежності, або якщо він не має кваліфікації, обумовленої угодою сторін. Сторона може заявити відвід арбітру, якого вона призначила або у призначенні якого вона брала участь, лише з причин, які стали їй відомі після його призначення.

Сторони можуть на свій розсуд домовитися про процедуру відводу арбітра, а у разі відсутності такої домовленості сторона, що має намір заявити відвід арбітру, протягом 15 днів після того, як їй стало відомо про сформування третейського суду або про будь-які обставини, які можуть викликати обґрунтовані сумніви щодо її неупередженості або незалежності, повинна в письмовій формі повідомити третейський суд про мотиви відводу. Якщо арбітр, якому заявлено відвід, сам не відмовляється від посади або інша сторона не погоджується з відводом, питання про відвід вирішується третейським судом.

У разі, коли арбітр юридично або фактично виявляється неспроможним виконувати свої функції або невиправдано довго не виконує їх з інших причин, його **мандат втрачає чинність**, якщо арбітр бере **самовідвід** або сторони домовляються про **припинення мандата**. В інших випадках, якщо зберігаються розбіжності щодо будь-якої з таких підстав, будь-яка сторона може звернутися до ТПП України з проханням вирішити питання про припинення дії мандата; таке рішення не підлягає ніякому оскарженню.

Відповідно до регламенту МКАС у будь-якій справі, що розглядається МКАС, на прохання голови складу Арбітражного суду або одноособового арбітра Голова МКАС може призначити **доповідача** зі Списку доповідачів, який затверджується Президією МКАС. До Списку доповідачів включаються особи, які мають необхідні знання та практичні навички у сфері ведення арбітражного розгляду. Доповідач присутній на усному слуханні справи та на закритих нарадах складу Арбітражного суду, а також виконує відповідні доручення голови складу Арбітражного суду або одноособового арбітра, які стосуються арбітражного розгляду. Протягом усього арбітражного розгляду доповідач повинен зберігати неупередженість, незалежність і виконувати свої функції чесно і сумлінно. Він не може бути представником будь-якої зі сторін. Доповідач не має права інформувати чи консультувати жодну зі сторін з приводу спору між сторонами або результату арбітражного розгляду, а також розголошувати відомості про обговорення на закритих нарадах складу Арбітражного суду. Доповідач не бере участі в прийнятті складом Арбітражного суду рішення у справі. За виконання функцій доповідача виплачується винагорода із суми арбітражного збору

Учасниками третейського розгляду є сторони та їх представники. **Сторонами** можуть виступати фізичні та юридичні особи, але з огляду на приписи ч. 2 ст. 1 Закону про МКА обов'язковими є дотримання ними умов щодо наявності «іноземного елементу»: комерційне підприємство хоча б однієї із сторін спору має знаходитися за кордоном або стороною спору має бути підприємство з іноземними інвестиціями. Загалом, права та обов'язки сторін у процесі є подібними до процесуальних прав та обов'язків, передбачених процесуальним законодавством (зокрема, ГПК та ЦПК). Серед основних прав права на подання заяв, клопотань, відвід арбітра, право бути повідомленим про слухання, брати участь у слуханні особисто або через представника тощо. Водночас, є і специфічні права, зумовлені особливостями арбітражного розгляду, наприклад, домовлятись про мову і місце слухань, призначати арбітрів, відвести арбітраж з підстав непідсудності. Основними обов'язками сторін є сприяння своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи та сумлінне користування процесуальними правами.

У міжнародному комерційному арбітражі розглядаються спори між компаніями різних держав. Такі спори розглядаються із застосуванням права, погодженого сторонами, і норм міжнародних конвенцій, міжнародних торгових звичаїв, судової і арбітражної практики. З огляду на це, а також необхідність володіння іноземними мовами, недопустимість оскарження отриманого рішення, сторони у комерційному арбітражі часто діють через своїх **представників.**

Особливих приписів щодо вимог до представників загальні конвенції не містять, обмеження, як правило, можуть бути запроваджені на рівні регламентів, але в цілому сторони є вільними в обранні собі представників.

Сторони можуть вести свої справи у МКАС та брати участь в арбітражному розгляді як безпосередньо, так і через належним чином уповноважених представників, яких вони призначають на власний розсуд, зокрема з числа іноземних громадян та організацій. Після формування складу Арбітражного суду сторона має право замінити свого представника лише за умови, що така заміна не спричинить виникнення підстав для відводу будь-якого арбітра або для скасування чи відмови у визнанні і приведенні до виконання арбітражного рішення.

Сторони та їхні представники повинні сумлінно користуватися наданими їм процесуальними правами, не допускати зловживання ними та дотримуватися встановлених строків. Якщо склад Арбітражного суду дійде висновку про те, що під час арбітражного розгляду сторона та/ або її представник поводилися недобросовісно, порушуючи положення цього Регламенту або зловживаючи процесуальними правами, склад Арбітражного суду може врахувати таку поведінку при розподілі арбітражних витрат, зробити попередження або запропонувати стороні призначити іншого представника.

Представляючи інтереси як позивачів, так і відповідачів в міжнародних комерційних арбітражних судах, представники надають юридичні послуги щодо правової експертизи спору, підготовки початкових документів (контракти, інвойси, листування сторін, акти, платежі, постачання, претензії та ін.) і правових позицій сторін на момент виникнення суперечки; збору доказової бази, підготовки позовної заяви і документів, що додаються, та їх подання до міжнародного арбітражного суду, визначеного арбітражною угодою; підбір кандидатури арбітра для призначення при формуванні складу арбітражного суду; узгодження з арбітрами акту повноважень або процесуального графіку розгляду спору, підготовку і подання складу арбітражу необхідних процесуальних заяв і клопотань; представлення арбітрам правової позиції, аргументів і доказів сторони; у разі потреби, підбір експерта з питань застосовного права, формулювання для нього питань для підготовки правового висновку; забезпечення перекладу усіх доказів, що подаються складу арбітрів і протилежній стороні, заяв і документів на мову арбітражу; участь в усних слуханнях, допиті свідків, експертів, вивчення винесеного арбітражного рішення на предмет відображення в ньому рішення арбітрів за усіма заявленими первинними і зустрічними вимогами, з тим, щоб у разі необхідності у

встановлений термін (30 днів) просити арбітрів винести додаткове рішення; представлення сторони в процедурі оспорювання арбітражного рішення в державних судах держави місця – винесення арбітражного рішення.

Питання щодо участі третіх осіб та їх процесуальні права у третейському розгляді вирішуються третейським судом відповідно до регламенту третейського суду або угоди сторін у третейському суді для вирішення конкретного спору. Третя особа бере участь у третейському розгляді добровільно. Залучення до арбітражного розгляду **третьої особи**, а також вступ у арбітражний розгляд третьої особи допускається за умови, якщо:

– усі сторони та третя особа пов'язані арбітражною угодою; або

– усі сторони та третя особа висловили згоду на проведення арбітражного розгляду за участю такої третьої особи у строк не більше 15 днів з дати отримання клопотання, якщо Генеральним секретарем МКАС або складом Арбітражного суду не встановлений з урахуванням конкретних обставин більш тривалий строк.

Клопотання про залучення третьої особи або клопотання про вступ у арбітражний розгляд третьої особи має бути заявлене до закінчення строку подання відзиву на позовну заяву. За наявності поважних причин цей строк може бути продовжений Генеральним секретарем МКАС, а після сформування складу Арбітражного суду – його головою або одноособовим арбітром.

За клопотанням будь-якої зі сторін або за ініціативою Арбітражного суду для участі у арбітражному розгляді можуть залучатися **свідки.** У якості свідка може виступати будь-яка особа, якій відомі будь-які відомості про обставини, що мають значення для справи, незалежно від того, чи є або була ця особа однією зі сторін в арбітражному розгляді або її посадовою особою, або її представником. У клопотанні про залучення свідка сторона зобов'язана зазначити:

1) прізвище, ім'я, по батькові свідка, його поштову адресу, номер телефону, адресу електронної пошти;

2) чим викликана необхідність допиту цього свідка;

3) які обставини, що мають значення для справи, може підтвердити свідок;

4) мову, якою свідок буде давати показання;

5) інші відомості, які сторона вважатиме необхідними.

На розсуд складу Арбітражного суду показання свідків можуть бути представлені у письмовій формі або у формі усних показань. Будь-яка сторона може клопотати про те, щоб свідок, на чиї письмові показання спирається інша сторона, був присутній на усному слуханні справи для усного допиту перед складом Арбітражного суду. Якщо свідок, явка якого була визнана обов'язковою Арбітражним судом, без

поважних причин не з'явиться на усне слухання для надання усних показань, склад Арбітражного суду може не враховувати його письмові показання. Сторона, яка заявила клопотання про залучення свідка, повинна самостійно забезпечити явку свідка на усне слухання справи. Склад Арбітражного суду з урахуванням думки сторін визначає порядок допиту свідка.

Для з'ясування спеціальних питань під час арбітражного розгляду сторона може клопотати про залучення призначеного нею **експерта**. У клопотанні сторона зобов'язана зазначити: 1) прізвище, ім'я, по батькові експерта, на показання якого сторона має намір послатися, його поштову адресу, номер телефону, адресу електронної пошти; 2) відомості про кваліфікацію експерта; 3) відомості про теперішні чи минулі відносини експерта, призначеного стороною (якщо мають/ мали місце), з будь-якою зі сторін; 4) предмет показань експерта; 5) мову, якою експерт буде давати показання; 6) інші відомості, які сторона вважатиме необхідними.

Якщо склад Арбітражного суду задовольнить клопотання про залучення експерта, призначеного стороною, експерт подає свій письмовий висновок. Будь-яка сторона може клопотати про те, щоб експерт, призначений стороною, на чий письмовий висновок спирається інша сторона, був присутній на усному слуханні справи для допиту перед складом Арбітражного суду. Якщо склад Арбітражного суду визнає це клопотання обґрунтованим, він встановлює час, дату допиту експерта, призначеного стороною, а також визначає порядок його допиту. Сторона, яка заявила клопотання про залучення експерта, повинна самостійно забезпечити його явку на усне слухання справи.

Якщо сторони не домовились про інше, для з'ясування питань, що виникли під час розгляду справи, які потребують спеціальних знань, склад Арбітражного суду за власною ініціативою або за клопотанням будь-якої зі сторін може: 1) призначити одного чи кількох експертів для подання йому доповіді з конкретних питань, які визначаються складом Арбітражного суду; 2) вимагати від сторони надання експерту будь-якої інформації, що стосується справи, або надання для огляду чи можливості огляду будь-яких документів, товарів чи іншого майна, що мають відношення до справи. Про призначення експертизи склад Арбітражного суду виносить ухвалу. Сторони мають право пропонувати питання, які мають бути поставлені перед експертом. Остаточне рішення з цього питання приймається складом Арбітражного суду. Сторони мають право просити склад Арбітражного суду провести експертизу у відповідній експертній установі, доручити її конкретному експерту, заявляти відвід експерту, просити склад Арбітражного суду призначити повторну експертизу.

Експерт має бути неупередженим та незалежним від сторін. Він повинен до прийняття призначення надати складу Арбітражного суду опис своєї кваліфікації і заяву про свою незалежність від сторін, їхніх представників та складу Арбітражного суду. Висновок експерта подається у письмовій формі та повинен містити висновки з питань, поставлених перед експертом складом Арбітражного суду, що ґрунтуються на дослідженні об'єктів експертизи, проведеному з використанням спеціальних наукових знань. Секретаріат МКАС надсилає сторонам копію висновку експерта і пропонує їм подати у письмовому вигляді свою думку щодо висновку.

У разі відсутності домовленості сторін про інше, експерт, якщо сторона просить або якщо склад Арбітражного суду вважає це за необхідне, після подання свого висновку повинен взяти участь у слуханні, на якому сторонам надається можливість ставити йому запитання. Оплата витрат на проведення експертизи, включаючи гонорар експерта, здійснюється у порядку, передбаченому розділом VII Положення про арбітражні збори та витрати МКАС при ТПП.

Адміністрування арбітражного процесу. Під адмініструванням арбітражного процесу розуміють діяльність уповноважених органів арбітражу, які складають його структуру, з виконання процесуальних дій, направлених на організацію та забезпечення розгляду переданих до нього справ. Основними органами, що здійснюють адміністрування, є, як правило, Правління (Президія) та Секретаріат арбітражної інституції. Повноваження цих органів встановлюються у Регламентах відповідних арбітражів.

У МКАС при ТПП повноваження з адміністрування розподілені між Президією та Секретаріатом. Так, до складу Президії МКАС входять за посадою Голова МКАС та його заступники, а також сім членів, які призначаються Президією ТПП України за поданням Голови МКАС, строком на 5 років із числа осіб, включених до Рекомендаційного списку арбітрів МКАС.

Головою Президії МКАС є Голова МКАС. У разі неможливості виконання Головою Президії МКАС своїх функцій, їх виконує один із

заступників Голови МКАС за його призначенням. 3. Функції секретаря Президії МКАС виконує Генеральний секретар МКАС, який бере участь у засіданнях Президії МКАС з правом дорадчого голосу.

Президія МКАС:

1) виконує функції, віднесені до її компетенції Регламентом;

2) аналізує та узагальнює арбітражну практику у тому числі щодо застосування Регламенту МКАС;

3) подає на затвердження Президії ТПП України Регламент МКАС та пропозиції щодо його зміни/доповнення;

4) подає на затвердження Президії ТПП України Рекомендаційний список арбітрів МКАС та пропозиції щодо його зміни/доповнення;

5) розглядає питання поширення інформації про діяльність МКАС та розвитку міжнародних зв'язків та ін. 6

Президія МКАС на строк своїх повноважень може утворювати консультативно-дорадчі органи, затверджувати Положення про них та їхній персональний склад.

Шість членів Президії МКАС складають кворум. Рішення Президії МКАС приймаються простою більшістю голосів. За рівної кількості голосів голос Голови Президії МКАС є вирішальним. Члени Президії МКАС мають утримуватися від участі в обговоренні і прийнятті Президією МКАС рішень з питань, що стосуються арбітражних розглядів, в яких вони беруть або брали участь. Президія МКАС може передати окремі свої функції Голові МКАС.

Секретаріат МКАС виконує функції щодо забезпечення діяльності МКАС відповідно до Регламенту. Все листування зі сторонами у справі здійснюється через секретаріат. Усі документи, що стосуються порушення провадження та здійснення арбітражного розгляду, повинні подаватися сторонами до секретаріату МКАС або під час усного слухання справи складу Арбітражного суду у кількості не менше трьох примірників (з відповідним збільшенням кількості примірників у разі участі у спорі кількох позивачів, відповідачів або третіх осіб). Секретаріат МКАС має право запропонувати сторонам надати вказані документи в електронній формі.

Усі документи, що подаються однією із сторін до секретаріату МКАС або під час усного слухання справи складу Арбітражного суду, повинні бути передані іншій стороні. Сторонам також повинні бути передані висновки експертів та інші документи, що мають доказове значення, на яких може ґрунтуватися арбітражне рішення. Своєчасне надсилання сторонам усіх документів у справі забезпечується секретаріатом МКАС. Секретаріат МКАС здійснює листування у справі і надсилає документи на адресу сторони або за її розпорядженням на адресу її представника. Документи, надіслані та вручені представнику сторони, вважаються надісланими та врученими самій стороні. Сторони зобов'язані негайно повідомляти в секретаріат МКАС про зміну раніше вказаних адрес.

Позовна заява, відзив на позов, додатково надані сторонами документи, повістка, арбітражне рішення, постанова і ухвала надсилаються стороні рекомендованим листом з повідомленням про вручення або кур'єрською поштою, або вручаються її повноважному представнику особисто під розписку. Крім паперової форми ці документи можуть бути надіслані стороні електронною поштою. Інші

документи та повідомлення можуть надсилатися звичайним листом, шляхом факсимільної передачі, телеграмою, електронною поштою або іншими засобами зв'язку, що підтверджують факт відправлення, або вручатися особисто під розписку.

Будь-яке письмове повідомлення вважається отриманим, якщо воно доставлене стороні (її повноважному представнику) особисто або на її комерційне підприємство, за її постійним місцем проживання (місцезнаходженням) або поштовою адресою. Якщо останні не можуть бути встановлені шляхом розумного наведення довідок, письмове повідомлення вважається отриманим стороною, якщо воно надіслане за останнім відомим місцезнаходженням комерційного підприємства, постійним місцем проживання або поштовою адресою рекомендованим листом або будь-яким іншим способом, що передбачає реєстрацію спроби доставки цього повідомлення. Повідомлення вважається отриманим, якщо особа не з'явилася за отриманням повідомлення або відмовилася від його отримання. Повідомлення вважається отриманим стороною в день такої доставки.

Контрольні запитання для перевірки досягнення результатів навчання

1. Які основні правила формування складу арбітрів для розгляду спору міжнародним комерційним арбітражем?
2. Охарактеризуйте порядок затвердження та зміни складу арбітражного суду, порядок призначення арбітрів поза волею сторін.
3. Якими є основні вимоги до арбітра комерційного арбітражу та наслідки їх недотримання?
4. Якими є підстави та порядок відводу арбітра при розгляді спору міжнародним комерційним арбітражем та припинення повноважень арбітра ?
5. Яким є правовий статус сторін та їх представників в комерційному арбітражі?
6. Визначте правовий статус третіх сторін (осіб) у справах міжнародного комерційного арбітражу.
7. Якими є завдання свідків та експертів в справах міжнародного комерційного арбітражу?
8. Проаналізуйте роль секретаріату, інших адміністративних органів інституційного арбітражу та форми адміністрування арбітражної справи.

Лекція № 4

Тема
Розгляд спорів в міжнародному комерційному арбітражі

Мета вивчення

Вивчення порядку розгляду спорів міжнародним комерційним арбітражем у зазначеній темі є безперечно необхідним та актуальним, що дозволить вивести на новий якісний рівень систему господарсько-процесуального законодавства в Україні, полегшити створення та діяльність міжнародних комерційних арбітражів, підвищити рівень правового регулювання діяльності міжнародних комерційних арбітражів.

Результати навчання

Після семінару здобувач вищої освіти буде (спроможний):

1. **аргументувати** пропозиції щодо вирішення дискусійних питань щодо порядку розгляду спорів міжнародним комерційним арбітражем;
2. **застосовувати** знання під час проведення наукових досліджень та викладання господарсько-процесуального права щодо порядку розгляду спорів міжнародним комерційним арбітражем;
3. **визначати та аналізувати** новітні тенденції розвитку правової науки та практики розгляду спорів міжнародним комерційним арбітражем;
4. **узагальнювати** теорію і практику з метою вирішення актуальних питань щодо діяльності міжнародного комерційного арбітражу;
5. **порівнювати** сучасні тенденції розвитку господарсько-процесуального права України та країн ЄС та формувати пропозиції щодо врахування міжнародного досвіду та гармонізації законодавства України та законодавства ЄС щодо порядку розгляду спорів міжнародним комерційним арбітражем;
6. **здійснювати** системний науковий аналіз вітчизняної та зарубіжної практики у галузі господарсько-процесуального права та законодавства щодо порядку розгляду спорів міжнародним комерційним арбітражем.

Література
Нормативно-правові акти:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. // ВВР. – 1996. - № 30. - Ст. 141.

2. Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ 1976 р. в редакції 2010 р. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/ru/arb-rules-revised-r.pdf

3. Європейська Конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж. Женева, 21 квітня 1961 р. Офіційний вісник України. 2004 р., № 44. стор. 357, № 5, 2006, стор. 428.

4. Конвенція про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів від 14.06.1974 року. Офіційний вісник України. 2006 р., № 36, № 44 від 19.11.2004, № 38, 2006, стор. 285 , стор. 253, стаття 2539.

5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10.12.1982 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_057.

6. Типовий закон Юнсітрал 1985 р. про міжнародний комерційний арбітраж. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/ru/07-87000_ebook.pdf

7. Господарський процесуальний кодекс від 06.11.1991 № 1798 Відомості Верховної Ради України. 1992 р. № 6. Ст. 56.

8. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон від 24 лютого 1994. Відомості Верховної Ради України. 1994 р. № 25. Ст. 198.

9. Регламент МКАС при ТПП України в редакції 2017 року з наступними змінами. URL: https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Reglament-ISAS-pry-TPP-Ukrayiny.pdf

10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII "Третейське самоврядування" Закону України "Про третейські суди" (справа про завдання третейського суду) Офіційний вісник України від 21.04.2008 — 2008 р., № 28, стор. 145, стаття 903, код акту 42773/2008.

11. Арбітражний регламент Арбітражного інституті Торгової палати Стокгольма 2017 (діють з 1 січня 2020 р.). URL: https://sccinstitute.com/media/1407441/arbitrationrules_russian_2020.pdf

12. Правила прискореної арбітражної процедури Арбітражного інституту Торгової палати Стокгольма 2017 (діють з 1 січня 2020 р.). URL: https://sccinstitute.com/media/1761704/sccexpeditedarbitrationrules_russian2020.pdf

13. The Mediation Rules of the Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce (SCC) adopted by the Stockholm Chamber of Commerce and in force as of 1 January, 2014. URL: https://sccinstitute.com/media/49819/medlingsregler_eng_web.pdf

14. Rules of Commercial Conciliation and Arbitration of Dubai Chamber of Commerce and Industry 2007. URL: http://www.diac.ae/idias/rules/

Спеціальна література:

1. Цірат Г.А. Міжнародний комерційний арбітраж: навч. посіб. / Г.А. Цірат. К.: Істина, 2019. 410 с.

1. Подцерковний О.П. (Україна). Процедури міжнародного комерційного арбітражу та порядок виконання (оспорювання) арбітражних рішень як новий правовий кластер // Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень: 60-річна історія успіху. Збірник доповідей і статей до V Міжнародних арбітражних читань пам'яті академіка І. Г. Побірченка. – К.: 2019 – С. 94-101.

2. Міжнародний комерційний арбітраж / Білоусов Ю.В., Конащук В.М., Коссак В.М. та ін.; під ред. У. Гелльмана, В.М. Коссака. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2015. 204 с.

3. Господарське право : підручник / О.П. Подцерковний, В.Г. Олюха, О.О. Квасніцька та ін.; за ред. О.П. Подцерковного. 3-тє вид., доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2018. 616 с.

4. Шепель Т. П., Чагін С. М., Колотило М. М., Болтушкіна О. В., Мустафаєва М. Д., Харченко Н. М. Третейські суди в Україні: стан розвитку, статистика, практика та перспективи. Київ, 2018. 52 с.

5. Нагнибіда В. І. Механізм правозастосування при вирішенні спорів у міжнародному комерційному арбітражі / В.І. Нагнибіда; за наук. ред., проф. О.Д. Крупчана. К. : Вид-во Гельветика, 2020. 492 с.

6. Побірченко І. Діяльність міжнародного арбітражу в Україні та його міжнародні зв'язки. Право України. 2011. № 1. С. 8-21.

7. Кравчук С. Правові передумови для розгляду і вирішення спорів у міжнародному комерційному арбітражі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2022. Вип. 71. С.355-360.

8. Basaran, Halil. (2020). INTERNATIONAL ARBITRATION AND INTERNATIONAL LAW. 20. 27-61. https://www.researchgate.net/publication/346970615_INTERNATIONAL_ARBITRATION_AND_INTERNATIONAL_LAW

9. Bantekas, I. (2015). Frontmatter. In *An Introduction to International Arbitration* (pp. I-Iv). Cambridge: Cambridge University Press.

10. ICCA'S GUIDE TO THE INTERPRETATION OF THE 1958 NEW YORK CONVENTION: A HANDBOOK FOR JUDGES https://icac.org.ua/wp-content/uploads/ICCAs-Guide-to-the-Interpretation-of-the-1958-New-York-Convention-A-Handbook-for-Judges-2.pdf

План

1. Стадії розгляду справи міжнародним комерційним арбітражем.
2. Строки розгляду справ у міжнародному комерційному арбітражі. Прискорений арбітражний розгляд в міжнародному комерційному арбітражі.
3. Особливості арбітражної процедури у порівнянні із судовими процесами в державному судочинстві та внутрішніми третейськими судами.

4. Докази та доказування в справах міжнародного комерційного арбітражу Подання та надсилання документів в міжнародному комерційному арбітражі.
5. Пред'явлення позову в міжнародному комерційному арбітражі та його змістовні елементи. Ціна позову у міжнародному комерційному арбітражі.
6. Зустрічний позов та вимога з метою зарахування в міжнародному комерційному арбітражі.
7. Зупинення розгляду справи у міжнародному комерційному арбітражі та його поновлення.
8. Припинення провадження у справах міжнародного комерційного арбітражу.

Основний зміст

Розгляд спору міжнародним комерційним арбітражем може бути поділений на два основних етапи.

Перший етап полягає у здійсненні процесуальних дій, що спрямовані на порушення арбітражного розгляду спору і підготовці до розгляду справи по суті. До цього етапу можна віднести: формування складу арбітражу, який буде розглядати спір, сплата арбітражного збору тощо. Перший етап починається з порушення арбітражного процесу і закінчується передачею справи сформованому складу арбітражу.

Другий етап починається з передачі справи складу арбітражу, розглядом справи по суті і закінчується винесенням остаточного арбітражного рішення. Також арбітраж може прийняти постанову про припинення арбітражного розгляду.

Кожен із цих двох етапів може бути розподілений на стадії, а саме:

1. **Порушення арбітражної процедури.** Арбітражний розгляд може бути ініційований будь-якою стороною спору, коли існує арбітражне застереження і на думку такої сторони вирішити спір шляхом переговорів неможливо.

Ініціювання арбітражного розгляду реалізується шляхом направлення зацікавленою стороною на адресу відповідного постійно діючого арбітражу, найменування якого сторони узгодили в арбітражній угоді, письмового звернення, а саме:

- прохання про арбітраж, як, наприклад, вказано у Регламенті Арбітражного інституту Торгової палати м. Стокгольма, Лондонського суду міжнародного арбітражу та деяких інших арбітражних установ;
- позовної заяви, як передбачено, наприклад, Регламентом МКАС при ТПП України, в ст. 13 якого зазначено, що сторона, яка бажає розпочати арбітражний розгляд, подає до МКАС позовну заяву.

Позовна заява як підстава порушення справи в арбітражі передбачена в регламентах більшості арбітражів.

Регламенти різних арбітражів встановлюють різні вимоги до змісту позовної заяви. Згідно із Регламентом МКАС при ТПП позовна заява повинна містити: 1) дату; 2) повне найменування сторін, їх місцезнаходження (місце проживання), поштові адреси (мовою країни адресата чи англійською мовою), номери телефонів, факсів, адреси електронної пошти, банківські реквізити позивача; 3) відомості про представника позивача, якщо такий є, його поштову адресу (мовою країни адресата чи англійською мовою), номер телефону, факсу, адресу електронної пошти; 4) ціну позову; 5) обґрунтування компетенції МКАС; 6) підтвердження вжиття заходів з метою дотримання процедур доарбітражного врегулювання спору, якщо ці процедури передбачені арбітражною угодою; 7) пропозиції щодо застосовуваних норм права і мови арбітражного розгляду, якщо вони не визначені в арбітражній угоді; 8) вимоги позивача і фактичні обставини, на яких вони ґрунтуються; 9) зазначення доказів, які підтверджують позов; 10) обґрунтування позовних вимог з урахуванням застосовуваних норм права; 11) розрахунок суми кожної вимоги; 12) перелік документів та інших матеріалів, що додаються до позовної заяви.

Якщо це випливає з угоди сторін, до позовної заяви включаються відомості стосовно формування складу Арбітражного суду, зокрема про призначеного позивачем або погодженого сторонами одноособового арбітра.

До позовної заяви додаються:

1) копії позовної заяви та доданих до неї документів для відповідача/відповідачів і складу Арбітражного суду у кількості примірників відповідно до Регламенту;

2) належним чином завірені документи, що підтверджують викладені у позові обставини, а також правовий статус позивача;

3) доказ сплати реєстраційного збору.

Позовна заява підписується повноважною особою з документальним підтвердженням її повноважень.

Відповідно до ст. 15 Регламенту МКАС при ТПП України **ціна позову** визначається: 1) у позовах про стягнення грошей – стягуваною сумою, а при стягненні процентів, що продовжують нараховуватися, – сумою, обчисленою на дату подання позову; 2) у позовах про витребування майна – вартістю цього майна; 3) у позовах про визнання або перетворення правовідношення – вартістю предмета правовідношення на дату подання позову; 4) у позовах про певну дію або бездіяльність – на основі наявних даних про майнові інтереси позивача.

У позовах, що складаються з кількох вимог, ціна позову визначається загальною сумою усіх вимог. Позивач зобов'язаний зазначити у позовній заяві ціну позову також у тому разі, коли його позовні вимоги або їх частина мають негрошовий характер. У ціну позову не включаються вимоги про відшкодування арбітражного збору та витрат, а також витрат сторін, пов'язаних з їх участю в арбітражному розгляді.

Згідно із ст. 16 Регламенту МКАС при ТПП при поданні позовної заяви до МКАС позивач зобов'язаний сплатити **реєстраційний збір**. Реєстраційний збір, який сплачується позивачем при поданні позовної заяви до МКАС, складає 600 доларів США. До сплати реєстраційного збору позов не вважається поданим. Сплачений реєстраційний збір поверненню не підлягає. Згідно із Регламентом Арбітражного інституту Торгової палати м. Стокгольма реєстраційний збір складає 3000 євро.

По кожній прийнятій до провадження у МКАС справі позивач зобов'язаний сплатити арбітражний збір, до суми якого зараховується сплачений позивачем реєстраційний збір. До сплати арбітражного збору в повному обсязі справа залишається без руху. Порушення порядку та строку сплати арбітражного збору і відшкодування витрат МКАС може бути підставою для припинення арбітражного розгляду. Постанова про припинення арбітражного розгляду у справі в таких випадках виноситься Головою МКАС.

Усі документи, необхідні для порушення арбітражного процесу, направляються за адресою відповідного постійно діючого арбітражного органу.

Відповідач має право пред'явити **зустрічний позов** або заявити вимогу з метою зарахування, якщо вони охоплюються:

– однією арбітражною угодою нарівні з вимогами за первісним позовом;

або – іншою арбітражною угодою, що передбачає передачу спорів до МКАС і є сумісною з першою арбітражною угодою за своїм змістом, а також якщо такий зустрічний позов або вимога пов'язані з первісним позовом у матеріально-правовому відношенні. До зустрічного позову, який має бути взаємопов'язаним із первісним, пред'являються ті ж вимоги, що і до первісного позову. Якщо внаслідок невиправданої затримки відповідачем пред'явлення зустрічного позову або вимоги з метою зарахування арбітражний розгляд затягується, на відповідача за рішенням складу Арбітражного суду може бути покладене відшкодування додаткових витрат МКАС та витрат іншої сторони. Склад Арбітражного суду може залишити без розгляду пред'явлений зустрічний позов або вимогу з метою зарахування з огляду на затримку вирішення спору.

Документи, які були одержані арбітражем, надходять до Секретаріату, голова якого - відповідальний секретар, знайомиться з позовною заявою чи проханням про арбітраж, доданими до них документами і вирішує питання чи компетентний арбітраж розглядати такий спір і чи відповідають всі подані документи формальним вимогам. У разі позитивного рішення справа приймається до провадження і з цього приводу ухвалюється відповідна постанова, про що сповіщається позивач. Також існує процедура усунення недоліків позовної заяви. Наприклад, відповідно до Регламенту МКАС при ТПП України до усунення недоліків позовні матеріали залишаються без руху, а при невиконанні позивачем пропозиції МКАС в установлений строк арбітражний розгляд припиняється Головою МКАС.

Генеральний секретар МКАС не пізніше 10 днів після винесення постанови про прийняття справи до провадження надсилає її позивачу. Одночасно позивачеві надсилаються Регламент та Рекомендаційний список арбітрів. Одночасно Генеральний секретар МКАС пропонує відповідачу в 30-денний строк з дня отримання ним позовних матеріалів та документів МКАС повідомити МКАС, залежно від умов арбітражної угоди, ім'я та прізвище призначеного ним (або погодженого з позивачем одноособового) арбітра, а також надати свої письмові пояснення (відзив на позовну заяву) та усі документи. (ст. 19 Регламенту МКАС при ТПП України).

2. Формування складу арбітражу. Після прийняття справи до розгляду починається формування складу арбітражу, який буде розглядати спір і приймати остаточне рішення.

3. Сплата арбітражного збору. Розмір арбітражного збору визначається залежно від суми позовних вимог, складності спору, кількості арбітрів та інших критеріїв відповідно до таблиць розрахунку арбітражного збору, які є частиною регламентів практично всіх постійно діючих арбітражних установ.

Наприклад, згідно із Регламентом МКАС при ТПП України позовні вимоги оплачуються арбітражним збором в залежності від ціни позову. Існує можливість зменшення розміру та часткового повернення арбітражного збору. Згідно із Розділом IV регламенту МКАС при ТПП, якщо сторони під час арбітражного розгляду дійдуть згоди щодо розгляду спору одним арбітром, надмірно сплачений позивачем арбітражний збір виходячи з колегіального розгляду спору підлягає поверненню позивачу. Якщо арбітражний розгляд припиняється складом Арбітражного суду:

а) до дня першого засідання у справі – позивачу повертається без реєстраційного збору 50% арбітражного збору;

б) під час першого засідання у справі без винесення рішення щодо суті спору – позивачу повертається без реєстраційного збору 25% арбітражного збору.

Якщо арбітражний розгляд припиняється постановою Голови МКАС, позивачу повертається без реєстраційного збору 75% арбітражного збору. При винесенні складом Арбітражного суду рішення на узгоджених сторонами умовах у першому засіданні позивачу повертається без реєстраційного збору 25% арбітражного збору. Решта арбітражного збору розподіляється між сторонами порівну, якщо сторони у мировій угоді не погодили інший розподіл арбітражного збору. Вказівка про часткове повернення арбітражного збору має міститися у рішенні або постанові про припинення арбітражного розгляду.

Регламенти різних постійно діючих арбітражних установ по-різному підходять до порядку сплати арбітражного збору. Так, наприклад, Регламент Арбітражного інституту Торгової палати м. Стокгольма закріплює особливості сплати арбітражних витрат (ст.49-51 Регламенту). До арбітражних витрат відносяться гонорари арбітрів; адміністративний збір; компенсації арбітрам і ТПС витрат, які виникли при розгляді справи. При відсутності домовленості між сторонами, склад арбітражу має за проханням однієї із сторін, розподілити в остаточному арбітражному рішенні витрати між сторонами, враховуючи результат спору, внесок кожної із сторін в ефективний і швидкий розгляд, а також інші обставини, що відносяться до справи. Сторони несуть солідарну відповідальність за виплату арбітражних витрат перед складом арбітражу і ТПС (ст. 49 Регламенту Арбітражного інституту Торгової палати м. Стокгольма).

4.Передача справи на розгляд складу арбітражу. Після того, як сторони або одна зі сторін сплатили арбітражний збір і сформували склад арбітражу, відповідальний секретар, який до цього моменту здійснював усі процесуальні дії щодо підготовки справи до розгляду, передає всі матеріали справи сформованому складу арбітражу, який розпочинає розгляд спору по суті.

Склад арбітражного суду перевіряє стан підготовки справи до арбітражного розгляду і, якщо визнає за необхідне для забезпечення ефективної організації арбітражного розгляду у справі, може вжити додаткових заходів з підготовки справи до розгляду, зокрема: 1) витребувати від сторін письмові пояснення, докази та інші додаткові документи та інформацію; 2) провести організаційну нараду, під час якої вирішуються питання, у тому числі пов'язані з проведенням розгляду, необхідністю встановлення процесуального графіка, проведенням усних слухань та/або прийняттям процесуальних заходів, уточненням окремих підстав і вимог.

Арбітражний розгляд здійснюється на засадах диспозитивності, змагальності та рівності сторін. До сторін має бути рівне ставлення, і кожній стороні мають бути надані усі можливості для викладення своєї позиції. Сторони можуть вести свої справи у МКАС та брати участь в арбітражному розгляді як безпосередньо, так і через належним чином уповноважених представників (ст. 36 Регламенту МКАС при ТПП України).

Згідно із ст. 38 Регламенту МКАС при ТПП України **строк розгляду справи** не повинен перевищувати 6 місяців з дня, коли був сформований склад Арбітражного суду. Президія МКАС за мотивованим зверненням складу Арбітражного суду чи однієї зі сторін у разі необхідності має право продовжити цей строк.

Слід зазначити, що відповідно до ст. 42 Регламенту МКАС при ТПП України за умови дотримання положень Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» і загальних засад арбітражного розгляду, сторони можуть на свій розсуд домовитись про процедуру розгляду справи складом Арбітражного суду. У разі відсутності такої угоди склад Арбітражного суду може з дотриманням положень Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» вести арбітражний розгляд таким чином, який він вважає належним з метою забезпечення ефективного вирішення спору, дотримуючись при цьому рівного ставлення до сторін та надаючи кожній стороні рівні і розумні можливості для захисту своїх інтересів. Сторони та їхні представники повинні діяти таким чином, щоб арбітражний розгляд був швидким та економним, не допускаючи зловживання процесуальними правами.

1. Усні слухання. Для викладення сторонами своїх позицій на підставі поданих доказів та для проведення усних дебатів здійснюється усне слухання справи. Регламенти різних постійних арбітражних органів передбачають особливості проведення усних слухань (ст. 32 Регламенту Арбітражного інституту Торгової палати м. Стокгольма, ст. 29 Регламенту Німецької інституції по арбітражній справі). Наприклад, в ст. 32 Регламенту Арбітражного інституту Торгової палати м. Стокгольма зазначається, що усне слухання проводиться за проханням однієї зі сторін, якщо склад арбітражу буде вважати проведення такого слухання необхідним.

При цьому процедура арбітражного розгляду передбачає наступне. За умови дотримання будь-якої іншої угоди сторін склад Арбітражного суду приймає рішення про те, проводити усне слухання справи для подання доказів або для усних дебатів чи здійснити розгляд тільки на підставі документів та інших матеріалів. Однак, крім випадку, коли сторони домовилися не проводити усного слухання, склад Арбітражного суду повинен провести таке слухання на відповідній

стадії розгляду, якщо про це просить будь-яка зі сторін. Питання процедури можуть вирішуватися головою складу Арбітражного суду одноособово за умови, що його уповноважать на це арбітри, що входять до складу Арбітражного суду. Голова складу Арбітражного суду може звертатися до Генерального секретаря МКАС та/або давати доповідачу окремі доручення у зв'язку з підготовкою та проведенням розгляду справи. Склад Арбітражного суду може встановити строк подання сторонами письмових заяв та доказів з метою завчасного ознайомлення кожної зі сторін до розгляду справи з наданими іншою стороною документами та матеріалами. Ухвали Арбітражного суду з процесуальних питань підписуються головою складу Арбітражного суду чи одноособовим арбітром, набирають чинності з моменту їхнього винесення та є обов'язковими для сторін (ст. 43 Регламенту МКАС при ТПП України).

Необхідно зазначити, що усні слухання проводяться у закритому засіданні. З дозволу складу Арбітражного суду та за згодою сторін на слуханні можуть бути присутні особи, які не беруть участь в арбітражному розгляді. Сторона може просити склад Арбітражного суду про участь в усному слуханні з використанням систем відео-конференц-зв'язку. Сторона може просити склад Арбітражного суду про слухання справи за її відсутності. Після того як усне слухання завершене, жодні заяви, аргументи чи докази не можуть бути подані сторонами, якщо тільки вони не були витребувані чи дозволені складом Арбітражного суду для подання (ст. 47 Регламенту МКАС при ТПП України).

Розгляд справи може бути завершено укладенням мирової угоди сторін спору, яку на прохання сторін арбітраж суд може ухвалити у формі арбітражного рішення. Якщо сторони не змогли досягти компромісу і укласти мирову угоду, то за результатами розгляду справи арбітраж виносить арбітражне рішення. Відповідно до ст. 61 Регламенту МКАС при ТПП України, якщо в ході арбітражного розгляду сторони врегулюють спір шляхом укладення мирової угоди, склад Арбітражного суду, на прохання сторін та за відсутності заперечень з його боку, може зафіксувати це врегулювання у вигляді арбітражного рішення на узгоджених умовах.

Слід враховувати, що сторони можуть домовитися про розгляд справи на підставі письмових матеріалів без проведення усного слухання. Секретаріат МКАС письмово повідомляє сторони про дату проведення засідання складу Арбітражного суду без участі сторін. Якщо в ході розгляду справи на підставі письмових матеріалів склад Арбітражного суду визнає, що обставини справи вимагають додаткових пояснень сторін, проводиться усне слухання справи з викликом сторін (ст. 46 Регламенту МКАС при ТПП України).

2. Прийняття арбітражного рішення. Арбітражний розгляд завершується винесенням арбітражного рішення або постанови про припинення арбітражного розгляду. Повноваження складу Арбітражного суду припиняються одночасно із завершенням арбітражного розгляду справи.

Відповідно до ст. 60 Регламенту МКАС при ТПП України після того як склад Арбітражного суду визнає, що усі обставини справи достатньо з'ясовані, він приступає до винесення арбітражного рішення. Арбітражне рішення приймається одноособовим арбітром або, при колегіальному складі, більшістю складу Арбітражного суду. Арбітр, який не згоден із прийнятим рішенням, має право викласти письмово свою окрему думку, яка долучається до арбітражного рішення. Склад Арбітражного суду виносить арбітражне рішення протягом 30 днів з дня завершення слухання справи. Арбітражне рішення виноситься у письмовій формі та підписується складом Арбітражного суду.

Згідно з регламентами багатьох постійних арбітражних органів рішення не оголошується в усних слуханнях, а направляється сторонам протягом визначеного строку (ст. 42 Регламенту Арбітражного інституту Торгової палати м. Стокгольма, ст. 39 Регламенту Німецької інституції по арбітражній справі).

Винесене арбітражне рішення є остаточним і оскарженню по суті не підлягає. Але слід враховувати, що законодавство багатьох країн, а також норми міжнародних конвенцій з питань міжнародного комерційного арбітражу передбачають такий інститут, як скасування арбітражного рішення. Цей інститут передбачено в Типовому законі ЮНСІТРАЛ про міжнародний торговельний арбітраж і згодом було закріплено в національному законодавстві про міжнародний комерційний арбітраж багатьох держав. Можливість скасування арбітражного рішення передбачає і Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 р. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» визначає клопотання про скасування як винятковий засіб оспорювання арбітражного рішення (ст. 34 Закону). Процесуальні особливості процедури оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу регламентовані в Розділі VIII Цивільного процесуального кодексу України, який має назву «Провадження у справах про оскарження рішень третейських судів, оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів».

За статистикою МКАС у 2021 році близько 30% справ були розглянуті менш як за 3 місяці, 50% справ — за 3-6 місяців, решта — за 6-12 місяців.

При розгляді справи в арбітражі також можливий **прискорений розгляд справи.** Прискорений розгляд справи здійснюється, коли сторони передбачили його в арбітражній угоді або домовилися у

подальшому про такий розгляд. Угода сторін про прискорений розгляд можлива не пізніше подання відзиву на позовну заяву. Строк для сплати арбітражного збору у прискореній процедурі становить 15 днів. Відповідач повинен надати відзив на позовну заяву протягом 10 днів з дати отримання позовної заяви. Обмін письмовими заявами сторін щодо суті спору обмежується поданням позовної заяви та відзиву на позовну заяву, а у відповідних випадках – зустрічної позовної заяви та заперечень на зустрічну позовну заяву, якщо з урахуванням обставин справи склад Арбітражного суду або, до його формування, Генеральний секретар МКАС не вважатиме за доцільне надати сторонам можливість представити додаткові письмові заяви. Відповідач має право пред'явити зустрічний позов або заявити вимоги з метою зарахування протягом 10 днів з дати отримання позовної заяви.

Розгляд справи здійснюється на підставі тільки письмових матеріалів без проведення усного слухання, якщо без невиправданої затримки жодна зі сторін не попросить його проведення або склад Арбітражного суду не вважатиме за доцільне його проведення з урахуванням обставин справи. Прискорений арбітражний розгляд проводиться Арбітражним судом у складі одного арбітра, крім тих випадків, коли сторони домовилися про інше. При арбітражі з трьома арбітрами кожна сторона призначає одного арбітра і два призначені таким чином арбітри призначають третього арбітра – голову складу Арбітражного суду у даній справі.

Склад Арбітражного суду виносить арбітражне рішення протягом 20 днів з дня завершення слухання справи. З урахуванням складності справи та інших конкретних обставин, включаючи зміну або доповнення будь-якою стороною раніше заявлених вимог, склад Арбітражного суду може дійти висновку про недоцільність проведення прискореного розгляду. При цьому розгляд продовжується у тому ж складі Арбітражного суду. До формування складу Арбітражного суду рішення не проводити прискорений розгляд може бути прийняте Головою МКАС (ст. 45 Регламенту МКАС при ТПП України).

Докази і доказування. Порядок подачі доказів та особливості доказування в арбітражі передбачені в регламентах арбітражних установ. Згідно із ст. 52 Регламенту МКАС при ТПП України кожна зі сторін повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень. Будь-яка зі сторін надає всі наявні у її розпорядженні документи та/або інші докази, на які вона посилається, включаючи офіційні документи та документи з відкритих джерел, за винятком документів, вже поданих іншою стороною.

До письмових доказів ставляться такі вимоги: 1) завірені стороною копії документів повинні відповідати оригіналам, і за запитом складу

Арбітражного суду будь-який оригінал має бути наданий для огляду; 2) переклад документів необхідно подавати разом з документами, з яких зроблено переклад; 3) електронні копії письмових доказів мають бути завірені електронним цифровим підписом.

Склад Арбітражного суду має право на свій розсуд або на прохання будь-якої зі сторін, якщо визнає його обґрунтованим, призначити проведення експертизи або викликати і заслухати свідків у справі. Склад Арбітражного суду або сторона за згодою складу Арбітражного суду можуть звернутися до компетентного суду з проханням про сприяння у витребуванні доказів чи про допит свідка. У разі необхідності склад Арбітражного суду за власною ініціативою або на прохання будь-якої зі сторін може провести огляд речових доказів, огляд місця або розпорядитися про їх огляд експертом, призначеним складом Арбітражного суду.

Оцінка доказів здійснюється арбітрами за їхнім внутрішнім переконанням. Склад Арбітражного суду визначає допустимість, належність, достовірність та значимість кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Жодні докази не мають для складу Арбітражного суду заздалегідь встановленої сили. Склад Арбітражного суду може не взяти до уваги запропоновані йому сторонами документи, якщо визнає, що вони не мають доказової сили або не стосуються справи, або відмовитися приймати докази, які подані із запізненням, якщо констатує, що сторона не подала їх раніше без поважних причин і їх прийняття істотно затягне розгляд справи.

Неподання будь-якою стороною документів та/або інших доказів не перешкоджає складу Арбітражного суду продовжити арбітражний розгляд і винести рішення щодо суті спору на підставі наявних у справі доказів.

Склад арбітражу може оголосити **перерву** в арбітражному розгляді, **відкласти** арбітражний розгляд, **зупинити** арбітражний розгляд із його подальшим поновленням. Зокрема, склад арбітражного суду за письмовим клопотанням будь-якої зі сторін або за власною ініціативою може **зупинити розгляд справи** на невизначений строк у випадку:

1) призначення складом Арбітражного суду експертизи;

2) неможливості розгляду справи до вирішення пов'язаної з нею іншої справи;

3) звернення складу Арбітражного суду чи сторони за згодою складу Арбітражного суду до компетентного суду з проханням про сприяння в отриманні доказів;

4) за наявності інших обставин, що перешкоджають, на думку складу Арбітражного суду, розгляду справи.

Склад Арбітражного суду поновлює розгляд справи після усунення обставин, які обумовили його зупинення. Про зупинення розгляду справи та його поновлення складом Арбітражного суду виносяться ухвали. Зупинення арбітражного розгляду зупиняє перебіг строку арбітражного розгляду (ст. 58 Регламенту МКАС при ТПП України).

Арбітражний розгляд може бути **припинений.** До сформування складу Арбітражного суду постанову про припинення арбітражного розгляду виносить Голова МКАС. Підставами припинення арбітражного розгляду є:

1) відмова позивача від своїх вимог;

2) угода сторін про припинення арбітражного розгляду;

3) порушення позивачем порядку та строку сплати арбітражного збору;

4) невиконання позивачем в установлений строк вимог щодо усунення недоліків в оформленні позовних матеріалів;

5) неодержання від позивача необхідних для подальшого арбітражного розгляду відомостей (зокрема, про точну поштову адресу відповідача, про зміну поштової адреси позивача тощо) або документів;

6) коли подальший арбітражний розгляд з будь-яких інших причин стає неможливим.

Склад Арбітражного суду виносить постанову про припинення арбітражного розгляду у випадках, коли:

1) дійде висновку про відсутність компетенції МКАС щодо спору;

2) позивач відмовляється від своїх вимог, якщо тільки відповідач не висуне заперечень проти припинення розгляду і склад Арбітражного суду не визнає законний інтерес відповідача в остаточному врегулюванні спору;

3) сторони домовляються про припинення арбітражного розгляду;

4) склад Арбітражного суду вважає, що продовження арбітражного розгляду стало з якихось причин непотрібним чи неможливим. (ст. 67 Регламенту МКАС при ТПП України).

Особливості розгляду справи в арбітражі ad hoc. Арбітраж ad hoc - це порядок арбітражного розгляду спору, згідно з яким арбітраж формується незалежно від будь-якого постійного арбітражного органу, діє повністю самостійно, не пов'язаний у своїй діяльності з регламентом будь-якого постійно діючого арбітражного органу, якщо сторони або сам суд не приймуть рішення про інше. Сторони, які домовилися про те, що спори між ними будуть розглядатися арбітражем ad hoc, можуть визначати процедуру, відповідно до якої має розглядатися спір між ними. Вони також можуть домовитися про те, що спір буде розглянутий згідно з процедурою, передбаченою

одним із регламентів, що рекомендуються для застосування арбітражами ad hoc, наприклад регламентом ЮНСІТРАЛ.

Загалом стадії розгляду спорів арбітражем ad hoc співпадають з етапами розгляду спорів постійно діючими арбітражами. Проте існують і певні відмінності.

Так, ініціювання арбітражного процесу в арбітражі ad hoc відбувається шляхом направлення однією стороною спору - позивачем позовної заяви або повідомлення про арбітраж іншій стороні спору - відповідачу. Водночас, як вже було вказано вище, при зверненні до постійно діючого арбітражного органу подається позовна заява на адресу відповідного арбітражу. При цьому, арбітражне провадження в арбітражі ad hoc вважається розпочатим з дати отримання відповідачем цього повідомлення про арбітраж або позовної заяви.

При формуванні складу арбітражу ad hoc сторони вправі домовитися про кількісний склад суду так само, як це відбувається в постійно діючому арбітражі. Якщо сторони не домовилися про склад арбітражу, то спір має розглядатися у складі трьох арбітрів.

Формування складу арбітражу ad hoc згідно з Регламентом ЮНСІТРАЛ здійснюється наступним чином:

У випадку, якщо сторони домовилися, що спір між ними буде розглядатися одноособовим арбітром, будь-яка зі сторін може запропонувати іншій:

1. одну або кілька кандидатур одноособовим арбітра, а інша сторона — дати згоду на одну з них.
2. якщо сторони заздалегідь не домовилися про компетентний орган – найменування одного або декількох установ або осіб, одна з яких могла б виступати в якості компетентного органу.

Якщо протягом 30-ти днів з дати отримання відповідної пропозиції однієї із сторін щодо кандидатури одноособового арбітра сторони не дійшли згоди про вибір одноосібного арбітра, такий арбітр призначається компетентним органом. Якщо компетентний орган не визначений сторонами або не виконує покладену на нього функцію протягом 60-ти днів із дати одержання прохання про призначення арбітра, то кожна сторона вправі звернутися до Генерального секретаря Постійного третейського суду в Гаазі з проханням призначити такий компетентний орган. Призначений у такий спосіб компетентний орган має призначити одноособового арбітра у найкоротший термін або за процедурою, що передбачена регламентом ЮНСІТРАЛ (ст. 6), або на власний розсуд. При цьому компетентний орган при призначенні арбітра має забезпечити призначення незалежного та неупередженого арбітра.

Коли мова йде про арбітражний збір, то, як і при передачі спору на вирішення постійно діючого арбітражного органу, сторони мають

сплатити арбітражний збір, розмір якого визначають обрані сторонами арбітри. При визначенні розміру арбітражного збору арбітри, як правило, беруть за основу принцип обчислення арбітражного збору, який закріплено в регламенті певного постійно діючого арбітражного органу, наприклад, того постійно діючого арбітражного органу, який діє в країні, де буде розглядатися спір арбітражем ad hoc.

Типовий регламент ЮНСІТРАЛ детально регламентує вимоги до позовної заяви, визначає порядок відводу арбітражного суду з непідсудності, встановлює вимоги до доказів та визначає порядок проведення усних слухань. Зокрема, в ст. 25 Типового регламенту зазначається, що в разі проведення усного розгляду арбітражний суд має заздалегідь направити сторонам повідомлення про дату, місце і час такого розгляду. Усні слухання по справі, заслуховування свідків, експертів обов'язково проводяться в тому разі, якщо про це надійшло клопотання хоча б однієї зі сторін. Якщо такого клопотання немає, то арбітраж самостійно приймає рішення, чи проводити усні слухання, чи вирішувати спір тільки на підставі письмових документів, наданих сторонами. Отже, розгляд справи по суті може відбуватися як на основі тільки письмових матеріалів, так і шляхом проведення усних слухань.

Згідно ст. 31 Типового регламенту ЮНСІТРАЛ при наявності трьох арбітрів арбітражне рішення чи інша постанова арбітражного суду приймається більшістю арбітрів. Арбітражний суд застосовує право, яке сторони узгодили для застосування при вирішенні спору по суті. Якщо таке узгодження відсутнє арбітражний суд застосовує право, що визначається у відповідності до колізійних норм, які він вважає застосовуваними. Також в регламенті передбачається можливість укладення мирової угоди, закріплюються підстави для припинення розгляду та інше.

Контрольні запитання для перевірки досягнення результатів навчання

1. Надати характеристику стадіям розгляду спору міжнародним комерційним арбітражем.
2. Розкрити поняття та особливості порядку розгляду спорів міжнародним комерційним арбітражем. Надати характеристику стадії усних слухань.
3. Визначити строки розгляду справ у міжнародному комерційному арбітражі та випадки прискореного арбітражного розгляду в міжнародному комерційному арбітражі.
4. Розкрити процедуру сплати арбітражного збору.

5. Охарактеризувати процедуру передачі справи складу міжнародного комерційного арбітражу.
6. Визначити змістовні елементи та ціну позову у міжнародному комерційному арбітражі.
7. Визначити порядок пред'явлення та зміст зустрічного позову та вимоги з метою зарахування в міжнародному комерційному арбітражі.
8. Якими є докази та особливості доказування в справах міжнародного комерційного арбітражу?
9. Проаналізуйте підстави зупинення розгляду справи у міжнародному комерційному арбітражі та його поновлення.
10. Проаналізуйте підстави припинення провадження у справах міжнародного комерційного арбітражу.
11. Розкрити процедуру арбітражу *ad hoc*.

Лекція № 5

Тема
Арбітражне рішення, його оскарження та приведення до виконання

Мета вивчення

Вивчення поняття, правової природи, видів, форми та порядку прийняття арбітражного рішення у зазначеній темі є безперечно необхідним та актуальним, що дозволить вивести на новий якісний рівень систему господарсько-процесуального законодавства в Україні, полегшити розуміння порядку прийняття арбітражних рішень, підвищити рівень правового регулювання діяльності міжнародних комерційних арбітражів.

Результати навчання
Після лекції здобувач вищої освіти буде (спроможний):

1. **аргументувати** пропозиції щодо вирішення дискусійних питань щодо поняття, правової природи, видів, форми та порядку прийняття арбітражних рішень, поняття, правової природи, підстав та порядку скасування, визнання та виконання арбітражного рішення;
2. **застосовувати** знання під час проведення наукових досліджень та викладання господарсько-процесуального права щодо інститутів арбітражного рішення та скасування, визнання та виконання арбітражного рішення;
3. **визначати та аналізувати** новітні тенденції розвитку правової науки та практики розгляду спорів міжнародним комерційним арбітражем;
4. **узагальнювати** теорію і практику з метою вирішення актуальних питань щодо діяльності міжнародного комерційного арбітражу;
5. **порівнювати** сучасні тенденції розвитку господарсько-процесуального права України та країн ЄС та формувати пропозиції щодо врахування міжнародного досвіду та гармонізації законодавства України та законодавства ЄС щодо поняття, правової природи, видів, форми та порядку прийняття арбітражних рішень, поняття, правової природи, підстав та порядку скасування, визнання та виконання арбітражного рішення;
6. **здійснювати** системний науковий аналіз вітчизняної та зарубіжної практики у галузі господарсько-процесуального права та законодавства щодо інститутів арбітражного рішення та скасування, визнання та виконання арбітражного рішення.

Література

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ 1976 р. в редакції 2010 р. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/ru/arb-rules-revised-r.pdf
3. Європейська Конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж. Женева, 21 квітня 1961 р. Офіційний вісник України. 2004 р., № 44. стор. 357, № 5, 2006, стор. 428.
4. Конвенція про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень від 10.06.1958. Офіційний вісник України. 2004 р., № 45, стор. 329, стаття 3004.
5. Типовий закон Юнсітрал 1985 р. про міжнародний комерційний арбітраж. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/ru/07-87000_ebook.pdf
6. Господарський процесуальний кодекс від 06.11.1991 № 1798 Відомості Верховної Ради України. 1992 р. № 6. Ст. 56.
7. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492.
8. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон від 24 лютого 1994. Відомості Верховної Ради України. 1994 р. № 25. Ст. 198.
9. Регламент МКАС при ТПП України. URL: https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Reglament-ISAS-pry-TPP-Ukrayiny.pdf
10. The Mediation Rules of the Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce (SCC) adopted by the Stockholm Chamber of Commerce and in force as of 1 January, 2014. URL: https://sccinstitute.com/media/49819/medlingsregler_eng_web.pdf
11. Міжнародна торгова палата, (ICC, Paris) Арбітражний регламент (набув чинності з 1 січня 2021 р.), Примирювальний регламент (набув чинності з 1 січня 2014 р.): URL: https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2021/03/icc-2021-arbitration-rules-2014-mediation-rules-russian-version.pdf

Спеціальна література:

1. Цірат Г.А. Міжнародний комерційний арбітраж: навч. посіб. / Г.А. Цірат. К.: Істина, 2019. 410 с.
2. Міжнародний комерційний арбітраж / Білоусов Ю.В., Конащук В.М., Коссак В.М. та ін.; під ред. У. Гелльмана, В.М. Коссака. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2015. 204 с.
3. Мальський М.М. Арбітражна угода: теоретичні та практичні аспекти: монографія. Львів, 2013. 372 с.

4. Михайлів М.О. Правові наслідки недотримання форми арбітражної угоди. Підприємництво, господарство і право. № 9, 2017, С. 218-222.

5. Міжнародне приватне право: навчальний посібник / за ред. Ю.Ф. Іванова. Київ: Алерта, 2018. 390 с.

6. Фединяк Г.С., Фединяк Л.С. Міжнародне приватне право: Підручник. Київ: Алерта, 2017. 504 с.

7. Визнання та виконання рішень іноземних судів та міжнародних комерційних арбітражів: компендіум; за заг. ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2020. 668 с

8. Побірченко І. Діяльність міжнародного арбітражу в Україні та його міжнародні зв'язки. Право України. 2011. № 1. С. 8-21.

9. Подцерковний О.П. Процедури міжнародного комерційного арбітражу та порядок виконання (оспорювання) арбітражних рішень як новий правовий кластер // Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень: 60-річна історія успіху. Збірник доповідей і статей до V Міжнародних арбітражних читань пам'яті академіка І. Г. Побірченка. К.: 2019. С. 94-101.

10. Селівон М. Про деякі питання взаємодії судів із міжнародним комерційним арбітражем. Право України. 2014. № 12. С. 27-36.

11. Нагнибіда В. І. Механізм правозастосування при вирішенні спорів у міжнародному комерційному арбітражі / В.І. Нагнибіда; за наук. ред., проф. О.Д. Крупчана. К. : Вид-во Гельветика, 2020. 492 с.

12. Нагнибіда В. І. ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ В АРБІТРАЖІ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ. Право України ПРАВО УКРАЇНИ • 2021 • № 10 • 169-176.

13. Подцерковний О.П. Проблеми втручання судів у арбітражну діяльність у контексті підстав банкрутства та тлумачення «публічного порядку». Право України. 2014. № 12. С. 50-54.

14. Господарське право : підручник / О.П. Подцерковний, В.Г. Олюха, О.О. Квасніцька та ін.; за ред. О.П. Подцерковного. 3-тє вид., доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2018. 616 с.

15. Шепель Т. П., Чагін С. М., Колотило М. М., Болтушкіна О. В., Мустафаєва М. Д., Харченко Н. М. Третейські суди в Україні: стан розвитку, статистика, практика та перспективи. Київ, 2018. 52 с.

16. Сліпачук Т. Рішення як витвір арбітражного мистецтва. Деякі питання складання рішення в міжнародному комерційному арбітражі. URL: https://sk.ua/uk/rishennja-jak-vitvir-arbitrazhnogo-mistectva-dejaki-pitannja-skladannja-rishennja-v-mizhnarodnomu-komercijnomu-arbitrazhi/

17. Господарське процесуальне право: Підручник / О.П. Подцерковний, О.О. Квасніцька, Т.В. Степанова та ін.; за ред. О.П. Подцерковного, М.Ю. Картузова. Х. : Одіссей, 2011. 400 с.

18. Пільков К. Практика визнання та надання дозволу на примусове виконання арбітражних рішень в Україні. Право України. 2014. № 12. С. 78- 82.

19. Заєць А. Проблемні питання визнання і виконання рішень міжнародних комерційних арбітражних судів на території України. Право України. 2014. № 12. С. 73-77.

20. International Commercial Arbitration in the European Union; Brussels I, Brexit and Beyond;Chukwudi Ojiegbe, Centre for Private International Law, University of Aberdeen, UK.2020. 320 p.

21. International Commercial Arbitration in the European Union; Brussels I, Brexit and Beyond;Chukwudi Ojiegbe, Centre for Private International Law, University of Aberdeen, UK.2020. 320 p.

План

1. Рішення міжнародного комерційного арбітражу. Форма та порядок ухвалення арбітражного рішення. Додаткове арбітражне рішення. Виправлення помилок арбітражного рішення.
2. Мирова угода в справах міжнародного комерційного арбітражу. Арбітражне рішення на погоджених умовах.
3. Арбітражні збори в справах міжнародного комерційного арбітражу, розподіл арбітражного збору.
4. Витрати сторін в арбітражній справі. Витрати на правову допомогу та порядок їх відшкодування у справах міжнародного комерційного арбітражу.
5. Поняття та специфіка визнання, оскарження і приведення до виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу у порівнянні із оскарженням та виконанням судового рішення.
6. Підстави для скасування та відмови у виконанні рішень міжнародного комерційного арбітражу.
7. Процедура оскарження рішень міжнародних комерційних арбітражів в Україні.
8. Порядок виконання рішень міжнародних комерційних арбітражів в Україні.

Основний зміст

Насамперед, варто відмітити, що легальне визначення поняття «арбітражне рішення» у правовому полі відсутнє. Так, ані Типовий закон ЮНСІТРАЛ «Про міжнародний торговельний арбітраж» 1985 р., ані Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» не визначають дане поняття.

У юридичній літературі набуло поширення визначення поняття «арбітражне рішення» через розуміння правової природи самого

арбітражу. Існує три основні підходи в окресленому питанні. Прихильники «договірної» природи арбітражу вважають, що арбітраж є формою цивільно-правових відносин і бачать арбітражне рішення як нерозривно пов'язане з арбітражною угодою. З іншого боку, деякі вчені наполягають на тому, що арбітражне рішення ідентичне судовому рішенню й посилаються на схожість функцій арбітражу та суду, тим самим формуючи «процесуальний» підхід до визначення арбітражного рішення. У свою чергу «змішана» теорія намагається подолати протиріччя між «договірною» і «процесуальною» теоріями щодо природи арбітражу і арбітражного рішення. Згідно з цією теорією, арбітраж є правовим інститутом, який поєднує як елементи договірного права, так і процесуальні елементи. Прихильники цього підходу розглядають арбітраж як динамічне правове явище, що розвивається з моменту укладення арбітражної угоди до винесення арбітражного рішення та його виконання. У цей період виникають правовідносини як цивільно-правового, договірного характеру, так і господарсько-процесуального характеру між сторонами, третейським судом та державними судами різних країн.

Стосовно видів арбітражних рішень теж не має єдиного бачення. Основним видом є **остаточне арбітражне рішення**, яке завершує вирішення спору. Однак, арбітри також можуть винести інші рішення під час процесу. Наприклад, **попередні арбітражні рішення** часто приймаються з питань компетенції арбітражу та вибору права, що застосовується. Вони також можуть бути винесені щодо питання відповідальності сторін щодо суми, яка повинна бути відшкодована.

Проміжні, або часткові арбітражні рішення, вирішують певні вимоги, а не весь спір в цілому. Наприклад, такі рішення можуть стосуватися призначення певної суми або передачі певного майна, які арбітри вважають безспірними, або можуть вирішувати питання щодо застосування заходів забезпечення.

Арбітражне рішення на узгоджених умовах приймається, якщо сторони вирішують свій спір під час процесу, включаючи використання комбінованих процедур, таких як «Медіація-Арбітраж». Якщо сторони досягають угоди шляхом укладення мирової угоди або угоди, в результаті медіації, арбітражний розгляд припиняється. Запитом сторін і за відсутності заперечень з боку складу арбітражу, ця угода може бути зафіксована у вигляді арбітражного рішення на узгоджених умовах. Таке рішення має можливість визнання й виконання як звичайне арбітражне рішення з усіма наслідками, що випливають. Тому арбітражне рішення на узгоджених умовах повинно бути винесено відповідно до звичайного порядку, як для інших арбітражних рішень, і повинно містити зазначення, що воно є арбітражним рішенням.

Додаткове арбітражне рішення може бути винесено за запитом однієї зі сторін, якщо склад арбітражу не вирішив певні вимоги, які були висунуті під час арбітражного розгляду.

Рішення, що винесене в разі відсутності однієї зі сторін (наприклад, в разі нез'явлення відповідача) прийнято називати **арбітражним рішенням «ex parte»**. Воно само по собі не є самостійним видом арбітражного рішення, хоча є досить відомим у теорії й практиці міжнародного арбітражу.

На підставі аналізу міжнародно-правових та національних актів, можемо сформулювати основні вимоги до арбітражного рішення загального характеру: 1) арбітражне рішення виноситься одноосібно арбітром або більшістю складу третейського суду у письмовій формі та повинне бути підписане тим складом суду, який його ухвалив; 2) арбітражне рішення має бути мотивованим із зазначенням дати й місця його винесення.

Слід звернути увагу, що ані Женевська конвенція про виконання іноземних арбітражних рішень 1927 р., ані Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р. не визначають вимоги стосовно форми й порядку прийняття арбітражного рішення.

У свою чергу Європейська конвенція встановлює одну загальну вимогу до арбітражних рішень – обов'язкову наявність мотивувальної частини. Згідно з цією Конвенцією, припускається, що сторони уклали арбітражну угоду з угодою про те, що рішення з їх спору буде мотивованим. Ця презумпція не застосовується: якщо сторони окремо домовилися про те, що рішення не повинно бути мотивованим; якщо сторони обрали арбітражну процедуру, яка передбачає немотивоване рішення, і жодна зі сторін не вимагала мотивування.

Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» встановлює деякі додаткові вимоги щодо оформлення арбітражного рішення. Зокрема, вимагається, щоб рішення було оформлено у письмовій формі, підписано всіма арбітрами, які брали участь у розгляді справи, і було мотивованим. Крім того, передбачається наявність висновку третейського суду про задоволення чи відхилення позовних вимог, визначення витрат третейського суду та їх розподіл між сторонами, а також зазначення дати та місця проведення арбітражу.

Регламенти постійно діючих арбітражних органів можуть різнитися у вимогах до арбітражних рішень. Деякі з них можуть повторювати положення відповідного законодавства, в той час як інші можуть містити додаткові вимоги. Наприклад, Регламент МКАС при ТПП України практично повністю дублює положення Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Регламент Міжнародного

арбітражного суду Міжнародної торгової палати в Парижі встановлює, що арбітражне рішення є остаточним, вважається винесеним в місці арбітражного розгляду і в день підписання арбітром. Регламент Арбітражного інституту Торгової палати м. Стокгольму вимагає, щоб арбітражне рішення містило дату винесення рішення, мотиви, які його обґрунтовують, і було підписано всіма арбітрами.

Аналізуючи вимоги до форми, змісту та процедури ухвалення арбітражного рішення, варто відмітити, що недотримання цих вимог може піддати сумніву юридичну силу арбітражного рішення як шляхом його оскарження, так і під час процедури визнання та виконання. Оскільки дотримання вимог щодо форми, змісту та процедури арбітражного рішення є важливою, порушення цих вимог може мати вплив на юридичну силу рішення. Наприклад, недотримання вимог щодо письмової форми, підпису всіх арбітрів або мотивування рішення може послужити підставою для оскарження рішення. Однак, важливо зазначити, що дотримання вимог щодо форми, змісту та процедури арбітражного рішення не завжди є підставою для скасування рішення. Зазвичай, вимоги щодо форми та процедури призначені для забезпечення законності та надійності арбітражного процесу, а не для оскарження самого рішення.

У багатьох національних законах, в тому числі й у Законі України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та регламентах постійно діючих арбітражних органів, закріплено принцип остаточності арбітражного рішення. Це означає, що арбітражне рішення, винесене згідно з вимогами процедури, є остаточним і не підлягає оскарженню на касаційному або апеляційному рівні, як це має місце у випадку рішень державних судів. Такий принцип остаточності сприяє стабільності та закріпленню рішення, забезпечуючи його невідворотність виконання.

Ю.Д. Притика пропонує визначення **арбітражного рішення** як остаточного, обов'язково для виконання, письмово вираженого, мотивованого, підписаного одноособовим арбітром або більшістю складу арбітражу ставлення арбітражу до суті усіх (процесуальних і матеріальних) питань спору або частини поставлених перед складом арбітражу питань, які арбітраж розглядав на підставі арбітражної угоди та позовних вимог, заявлених сторонами (Міжнародне приватне право/ за ред. проф. А.С. Довгерта, проф. В.І. Кисіля. К.: Алерта, 2013).

Розглядаючи питання набуття арбітражним рішенням чинності, Г.А. Цірат звертає увагу на таких особливостях порядку його винесення як: остаточність, обов'язковість, строк винесення, особлива думка арбітра (Цірат Г. А. Міжнародний комерційний арбітраж : навч. посіб.. К.: Алерта, 2019). На думку автора, зміст поняття «остаточність» арбітражного рішення, як це розуміють регламенти постійно діючих

арбітражних інститутів та відповідні положення національних нормативних актів з питань міжнародного комерційного арбітражу, відрізняється від змісту поняття «остаточність» арбітражного рішення, який закладений в міжнародних конвенціях з питань виконання іноземних арбітражних рішень та відповідних положеннях національних нормативних актів, що стосуються скасування арбітражних рішень. Перші розглядають «остаточність» арбітражного рішення як підкреслення риси, властивої саме арбітражному рішенню, згідно з якою арбітражне рішення не може бути переглянуто ні складом третейського суду, який його виніс, ні будь-якими державними судовими органами. Другі розглядають «остаточність» арбітражного рішення як його «обов'язковість» і спроможність бути виконаним. В першому підході відображене юридичне положення арбітражного рішення щодо минулого, тобто до розгляду спору, а в другому - положення арбітражного рішення щодо майбутнього, до його можливого виконання.

Виправлення та роз'яснення арбітражного рішення. Будь-яка зі сторін, повідомивши іншу сторону, може в розумний строк після одержання арбітражного рішення просити склад Арбітражного суду виправити допущені у рішенні помилки у підрахунках, описки, неточності або інші помилки аналогічного характеру. Склад Арбітражного суду, якщо він визнає прохання виправданим, повинен протягом 30 днів з дня його отримання внести відповідні виправлення. Такі виправлення також можуть бути внесені складом Арбітражного суду за власною ініціативою. Будь-яка зі сторін, повідомивши іншу сторону, може протягом 30 днів після одержання арбітражного рішення просити склад Арбітражного суду дати роз'яснення будь-якого конкретного пункту або частини арбітражного рішення. Склад Арбітражного суду за наявності відповідної домовленості між сторонами, якщо він визнає прохання виправданим, повинен протягом 30 днів після його одержання надати необхідне роз'яснення. Президія МКАС може у разі необхідності продовжити строк, протягом якого склад Арбітражного суду повинен виправити помилки або надати відповідне роз'яснення.

Поняття та види витрат при зверненні до МКАС передбачені Додатком до Регламенту Міжнародного комерційного арбітражного суду при ТПП України «Положення про арбітражні збори та витрати». Згідно з ним, сторони спору при зверненні до арбітражу повинні сплатити:

реєстраційний збір – це збір, який сплачується позивачем при поданні до МКАС позовної заяви для покриття витрат, пов'язаних з початком арбітражного розгляду, і є складовою частиною арбітражного збору;

арбітражний збір – це збір, який сплачується позивачем по кожному прийнятому до розгляду в МКАС позову для покриття витрат, пов'язаних з арбітражним розглядом. Арбітражний збір включає в себе гонорари арбітрів за розгляд і вирішення спору та адміністративний збір для покриття витрат на організацію та проведення арбітражного розгляду, в тому числі загальних господарських витрат, пов'язаних з діяльністю МКАС;

додаткові витрати арбітражного провадження – це особливі витрати, які виникають у зв'язку з арбітражним розглядом окремих справ (витрати на проведення експертизи та здійснення перекладів, витрати на відрядження арбітрів тощо);

витрати сторін – це витрати, які несе кожна сторона окремо у зв'язку із захистом своїх інтересів у МКАС (відрядження представників, гонорари адвокатів тощо).

Реєстраційний збір, який сплачується позивачем при поданні позовної заяви до МКАС, складає 600 доларів США. Реєстраційний збір є безповоротним. При подальшій сплаті арбітражного збору він включається до суми арбітражного збору. Але у разі неврегулювання спору шляхом медіації з використанням процедури «Медіація-Арбітраж» при пред'явленні позову до МКАС реєстраційний збір не сплачується. Позовні вимоги оплачуються **арбітражним збором** в залежності від ціни позову, його ставки та порядок обрахунку передбачені Розділом III Положення. Арбітражний збір, за відрахуванням вже сплаченого при поданні позову до МКАС реєстраційного збору в сумі 600 доларів США, підлягає сплаті позивачем не пізніше 30 днів після отримання ним відповідного повідомлення МКАС про розмір збору, що підлягає сплаті. Положення також передбачає випадки зменшення та повернення арбітражного збору. Наприклад, якщо арбітражний розгляд припиняється складом Арбітражного суду до дня першого засідання у справі – позивачу повертається без реєстраційного збору 50%, а якщо арбітражний розгляд припиняється, позивачу повертається без реєстраційного збору 75% арбітражного збору. При винесенні складом Арбітражного суду рішення на узгоджених сторонами умовах у першому засіданні позивачу повертається без реєстраційного збору 25% арбітражного збору. Це правило застосовується і при врегулюванні спору з використанням процедури «Арбітраж-Медіація-Арбітраж». Решта арбітражного збору розподіляється між сторонами порівну, якщо сторони у мировій угоді, угоді за результатами медіації не погодили інший розподіл арбітражного збору. У разі врегулювання спору шляхом медіації з використанням процедури «Медіація-Арбітраж», якщо сторони звернулися до МКАС з клопотанням про винесення

арбітражного рішення на узгоджених умовах, арбітражний збір сплачується у розмірі 50% від розміру.

Щодо розподілу арбітражного збору, то якщо сторони не домовилися про інше, арбітражний збір покладається на сторону, проти якої було винесене рішення, за винятком випадків, коли діють інші правила. Якщо позов було задоволено частково, арбітражний збір покладається на відповідача пропорційно розміру задоволених позовних вимог і на позивача – пропорційно тій частині позовних вимог, в якій йому було відмовлено.

МКАС може покласти на сторони або на одну з них обов'язок внести аванс на покриття додаткових витрат, пов'язаних з арбітражним розглядом. Аванс на покриття додаткових витрат може бути, зокрема, витребуваний МКАС від сторони, яка заявила про необхідність виконання пов'язаної з розглядом справи дії, що може спричинити додаткові витрати, якщо таку заяву буде визнано обґрунтованою.

Додаткові витрати, як правило, покладаються на сторін, на чию користь здійснюється та чи інша процесуальна дія. Так, у разі призначення стороною арбітра, який має постійне місцеперебування поза місцем проведення засідань МКАС, ця сторона повинна внести аванс на оплату витрат, пов'язаних з його участю в арбітражному розгляді (витрати на проїзд, проживання, харчування, отримання віз тощо). Або якщо на прохання однієї зі сторін під час розгляду справи здійснюється переклад пояснень сторін, їхніх заяв тощо, а також запитань, пояснень та вказівок складу Арбітражного суду, витрати на переклад оплачуються зазначеною стороною. МКАС може вимагати від відповідної сторони внесення авансу на оплату цих витрат. Якщо арбітражний розгляд ведеться не українською, російською або англійською мовами, витрати на переклад процесуальних документів МКАС і участь перекладача у засіданнях Арбітражного суду можуть бути покладені на обидві сторони у рівних частках. МКАС може вимагати від відповідної сторони чи сторін внесення авансу на оплату цих витрат. Якщо справа розглядається на двох і більше мовах, додатково до арбітражного збору сплачується 400 доларів США. Якщо сторони домовилися про проведення слухань у справі поза місцем знаходження МКАС, всі додаткові витрати, пов'язані з проведенням слухань, у тому числі на оплату проїзду і проживання арбітрів, покладаються на сторони у рівних частках та ін.

Щодо **витрат, які понесені стороною**, на користь якої було винесене рішення, у зв'язку із захистом своїх інтересів у МКАС (витрати на відрядження представників сторін, гонорари адвокатів тощо), то вони можуть бути покладені на протилежну сторону в тій мірі, в якій склад Арбітражного суду визнає їх обґрунтованими та розумними. Вимога

про відшкодування зазначених витрат не може бути заявлена після завершення слухання по справі. Арбітражний суд може встановити строк для обґрунтування розміру таких витрат. Проте, через недобросовісну поведінку сторони арбітражний суд може здійснити інший розподіл між сторонами арбітражного збору, додаткових витрат арбітражного провадження та витрат сторін, зокрема стягнути на користь однієї зі сторін з іншої сторони надмірні витрати, понесені першою внаслідок недоцільних або недобросовісних дій іншої сторони. Під такими діями маються на увазі, зокрема, дії, що спричинили невиправдану затримку арбітражного розгляду.

Загальні **засади для оспорювання арбітражних рішень** закріплені у статтях 19 і 129 Конституції України; у Європейській Конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 року; у Нью-Йоркської Конвенції ООН про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень від 10 червня 1958 року; у Арбітражному регламенті ЮНСІТРАЛ; у ст. 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Основним нормативно-правовим актом українського законодавства, який встановлює підстави скасування арбітражних рішень, є Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Цей закон ґрунтується на Типовому законі ЮНСІТРАЛ про міжнародний торговельний арбітраж 1985 року, рекомендованому Генеральною Асамблеєю ООН для можливого використання державами у своєму національному законодавстві. Додатково, слід враховувати положення статті 9 Конституції України, згідно з яким міжнародні договори, з якими Україна укладає, є частиною національного законодавства.

Україна є учасницею ряду міжнародних договорів, які регулюють діяльність міжнародних арбітражних судів та надають можливість вирішувати зовнішньоторговельні спори шляхом арбітражу. Наприклад, Нью-Йоркська Конвенція ООН про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень від 10 червня 1958 року, яка набула чинності 7 червня 1959 року та для України - 8 січня 1961 року.

Окремі питання щодо вирішення спорів у міжнародному арбітражі можуть бути врегульовані двосторонніми угодами між Україною та іншими країнами.

У доктрині міжнародного комерційного арбітражу загальновизнаним є принцип, згідно з яким арбітражне рішення, що стосується суті спору, вважається остаточним і не підлягає оскарженню в тому ж сенсі та в тих процесуальних формах, як це передбачено для рішень державних судів. Проте, міжнародний комерційний арбітраж відомий інститут скасування арбітражного рішення, що є формою

судового контролю за арбітражем. Порядок регулювання цього інституту може бути визначений на рівні законодавства кожної окремої країни, оскільки це форма контролю з боку державних судів. В Україні, зазначений інститут був вперше закріплений у Законі України «Про міжнародний комерційний арбітраж». На міжнародно-правовому рівні можуть бути врегульовані окремі складові цього інституту, наприклад, перелік підстав для скасування арбітражного рішення. Наприклад, Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 року частково регулює інститут скасування арбітражного рішення.

Пункт 1 статті 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» встановлює, що оскарження арбітражного рішення може бути здійснено шляхом подання клопотання про його скасування згідно з пунктами 2 і 3 цієї статті. Зазначений Закон не передбачає можливість оскарження арбітражного рішення в тому розумінні, як це можливо у системі державних та господарських судів України, тобто оскарження з погляду суті спору. Проте, Закон вказує, що у державному суді України може бути порушена справа щодо скасування арбітражного рішення, яке було прийняте на території України.

Відповідно до частини 2 ст. 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» арбітражне рішення може бути скасоване судом, вказаним у ст. 6 цього закону.

Статтею 6 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» передбачено, що функції визначені п. 2 ст. 34 Закону «Про міжнародний комерційний арбітраж» будуть виконувати суди або інші уповноважені органи, які кожна держава визначає самостійно при затверджені закону про міжнародний арбітраж. Утім, кожна договірна держава визнає арбітражне рішення як обов'язкове й приводить його до виконання згідно із процесуальними нормами тієї території, де запитується визнання і приведення у виконання цих рішень (стаття 3 Нью-Йоркської Конвенції «Про визнання і приведення у виконання іноземних арбітражних рішень»).

Таким чином, кожна держава, яка приймає закон про міжнародний арбітраж, має право самостійно визначити компетентний суд або інший уповноважений орган, який буде розглядати клопотання про скасування рішення міжнародного арбітражу на своїй території.

Розгляд справ про оспорювання рішень МКАС при ТПП України, а також про визнання та надання дозволу на виконання рішень іноземного чи міжнародного арбітражу належить виключно до компетенції судів загальної юрисдикції (стаття 6 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Заява (клопотання) про

скасування рішення МКАС і МАК при ТПП України подається до апеляційного загального суду за місцезнаходженням арбітражу.

Заява (клопотання) про скасування арбітражного рішення може бути подана не пізніше 3 місяців з дня, коли сторона, що заявляє таке клопотання, отримала арбітражне рішення, а в разі, якщо було подано прохання про виправлення і роз'яснення арбітражного рішення згідно зі статтею 33 Закону «Про міжнародний комерційний арбітраж», – з дня винесення міжнародним комерційним арбітражем рішення з цього прохання (пункт 3 статті 34 Закону).

Стаття 33 даного Закону передбачає здійснення виправлення і роз'яснення арбітражного рішення, а також винесення додаткового рішення.

Відповідно до пункту 1 статті 33 Закону «Про міжнародний комерційний арбітраж» протягом 30 днів після отримання рішення, якщо сторонами не узгоджено інший строк:

– будь-яка із сторін, повідомивши про це іншу сторону, може просити арбітражний суд виправити будь-яку допущену в рішенні помилку в підрахунках, описку чи друкарську помилку або інші помилки аналогічного характеру;

– за наявності відповідної домовленості між сторонами будь-яка із сторін, повідомивши про це іншу сторону, може просити третейський суд дати роз'яснення якого-небудь конкретного пункту або частини арбітражного рішення.

Третейський суд, якщо він визнає прохання виправданим, повинен протягом 30 днів після його отримання внести відповідні виправлення або дати роз'яснення. Таке роз'яснення стає складовою частиною арбітражного рішення.

Крім цього, протягом 30 днів, рахуючи від дати арбітражного рішення, третейський суд може за своєю ініціативою виправити будь-які помилки, передбачені в абзаці другому пункту 1 цієї статті.

Якщо сторони не домовились про інше, будь-яка із сторін, повідомивши про це іншу сторону, може протягом 30 днів після отримання арбітражного рішення просити третейський суд винести додаткове рішення стосовно вимог, які були заявлені в ході арбітражного розгляду, проте не були відображені в рішенні. Арбітраж, якщо він визнає прохання виправданим, повинен протягом 60 днів винести додаткове рішення (пункт 3 статті 33 Закону № 4002-XII).

Відповідно до ч. 1. ст. 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» оспорювання в суді арбітражного рішення може бути проведено тільки шляхом подання клопотання про скасування. При цьому, відповідно до пункту 2 статті 34 цього ж

Закону передбачено **вичерпний перелік підстав для скасування** рішення міжнародного арбітражу:

1) якщо сторона, яка заявляє клопотання про скасування рішення міжнародного арбітражу, подасть докази того, що:

- одна із сторін в арбітражній угоді була якоюсь мірою недієздатною; або ця угода є недійсною за законом, якому сторони цю угоду підпорядкували, а за відсутності такої вказівки – за законом цієї держави; або

- вона не була належним чином повідомлена про призначення арбітра або про арбітражний розгляд або з інших причин не могла подати свої пояснення; або

- рішення винесено щодо спору, не передбаченого, або не підпадає під умови арбітражної угоди, або містить рішення з питань, що виходять за межі арбітражної угоди, з тим, однак, якщо рішення з питань, охоплених арбітражною угодою, можуть бути відокремлені від тих, які не охоплюються такою угодою, то може бути скасована тільки та частина арбітражного рішення, яка містить рішення з питань, не охоплених арбітражною угодою, або

- склад арбітражу або арбітражна процедура не відповідали угоді сторін, якщо тільки така угода не суперечить будь-якому положенню цього закону, від якого сторони не можуть відступати, або за відсутності такої угоди, не відповідали цьому закону; або

2) суд визначить, що:

- об'єкт спору не може бути предметом арбітражного розгляду за законом цієї держави; або

- арбітражне рішення суперечить публічному порядку даної держави.

При включенні арбітражного застереження до договору або укладанні арбітражної угоди, сторони можуть допустити неточності у формулюванні спорів, що підлягають розгляду арбітражем, або неправильно вказати назву арбітражної установи. Тому сторонам в арбітражній угоді (застереженні) слід чітко вказувати наступні елементи: арбітражну установу, яка буде вирішувати спір, що виникає між сторонами, кількість арбітрів, а також арбітражну процедуру.

Статтею 7 Закону «Про міжнародний комерційний арбітраж» передбачено, що арбітражна угода – це угода сторін про передачу до арбітражу всіх або певних спорів, які виникли або можуть виникнути між ними в зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, чи носить воно договірний характер чи ні.

Отже, арбітражна угода або арбітражне застереження можуть включати умови щодо передачі до арбітражу певних або всіх можливих спорів, що можуть виникнути між сторонами у

майбутньому. Якщо арбітражна угода передбачає лише певні види спорів, то міжнародний арбітраж повинен розглядати лише ті спори, які виключно передбачені в арбітражній угоді. Якщо міжнародний комерційний арбітраж розгляне та прийме рішення у справі, яка арбітражним застереженням або арбітражною угодою не віднесена до його компетенції, то у компетентного суду будуть всі правові підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу.

Крім національних правових актів, що регулюють скасування арбітражних рішень, Європейська конвенція також має відповідні положення на цю тему. Проте, вона відрізняється від національних правових актів тим, що стосується скасування арбітражних рішень не тільки в контексті рішення, що було винесене на території конкретної країни, але також відноситься до випадків, коли рішення арбітражу було скасоване в одній країні, але виконується в іншій країні.

Європейська конвенція встановлює такі основні аспекти на міжнародно-правовому рівні:

1) Можливість проведення процедури скасування арбітражного рішення.

2) Правовий зв'язок між скасуванням рішення в одній країні та відмовою в визнанні та виконанні цього рішення в іншій країні.

3) Встановлення взаємозв'язку між підставами для скасування та наслідками відмови в виконанні рішення.

Згідно з Європейською конвенцією, арбітражне рішення, яке підпадає під її дію і було винесене в одній з держав-учасниць, може бути скасоване в державному суді цієї держави, де рішення було винесене, або згідно з її законодавством.

Крім того Європейська конвенція «належними» підставами для скасування арбітражного рішення визнає: 1) недієздатність сторін у арбітражній угоді; 2) недійсність самої арбітражної угоди згідно з законом, якому сторони її підпорядкували, або згідно з законом країни, в якій було винесено арбітражне рішення, у випадку відсутності підпорядкування угоди закону; 3) відсутність належного повідомлення будь-якої зі сторін про призначення арбітра або про сам арбітражний процес, або неможливість для сторони з будь-яких поважних причин подавати свої заперечення чи пояснення у справі, тим самим захищаючи свою позицію; 4) винесення арбітражного рішення щодо спору, який не передбачений арбітражною угодою, або коли рішення не відповідає умовам угоди, або містить постанови з питань, які виходять за межі угоди; 5) невідповідність складу арбітражного суду або арбітражної процедури угоді сторін. У випадках, коли угода сторін відсутня, невідповідність складу суду або процедури тим, що було визначено на підставі положень Статті IV Європейської конвенції. Цей перелік є вичерпним і відображає

підстави, за якими арбітражне рішення може бути скасоване відповідно до Європейської конвенції.

Стаття IX Європейської конвенції передбачає, що підстави для скасування арбітражного рішення, які вона визнає, майже повністю збігаються з підставами, передбаченими підпунктом 1 пункту 2 статті 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Однак Європейська конвенція не передбачає додаткових підстав для скасування арбітражних рішень, які зазначені в підпункті 2 пункту 2 статті 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Крім того, Конвенція не передбачає можливості існування будь-яких додаткових підстав для скасування арбітражних рішень у контексті правових наслідків такого скасування щодо визнання та виконання арбітражних рішень.

Основним правовим наслідком скасування арбітражного рішення згідно з Європейською конвенцією є те, що факт скасування рішення в одній з держав-учасниць Конвенції з однієї з підстав, передбачених статтею IX Конвенції, є достатньою підставою для відмови у визнанні та виконанні цього рішення в інших державах-учасницях Конвенції.

У пункті 1 статті IX Європейської конвенції встановлені умови і підстави для скасування арбітражних рішень, які підпадають під дію конвенції, а також визначені їх правові наслідки. Проте, в пункті 2 статті IX зазначається, що конвенція встановлює правовий зв'язок з Нью-Йоркською конвенцією. Цей пункт обмежує застосування статті V(1)(e) Нью-Йоркської конвенції в ситуаціях, коли держави-учасниці Європейської конвенції є одночасно державами-учасницями Конвенції 1958 року. Таким чином, пункт 2 статті IX Європейської конвенції встановлює спеціальний правовий зв'язок з Нью-Йоркською конвенцією у випадках, передбачених у пункті 1 статті IX даної конвенції.

Загальним принципом виконання арбітражних рішень є **принцип добровільного виконання**. Це означає, що сторона, проти якої винесене арбітражне рішення, повинна його виконати без застосування примусових заходів з боку іншої сторони, на користь якої рішення було винесено, згідно з внутрішнім законодавством кожної країни.

Проте, якщо сторона, проти якої винесене арбітражне рішення, не виконує його добровільно, існує можливість застосування процедури примусового виконання цього рішення. Примусове виконання арбітражного рішення передбачає застосування засобів примусового характеру з метою забезпечення його виконання стороною, проти якої рішення було винесено, згідно з законодавством країни, де виконання має відбутися.

Національні правові інструменти, що регулюють визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, не є єдиними засобами в

цих питаннях. Значну роль відіграють також міжнародно-правові засоби регулювання. Це можуть бути двосторонні або багатосторонні міжнародні договори, які сприяють уніфікації норм, що стосуються міжнародного комерційного арбітражу загалом, а також виконання арбітражних рішень зокрема. Зростає роль багатосторонніх договорів у цьому контексті.

Першим важливим кроком на шляху міжнародно-правової уніфікації норм, що регулюють міжнародний комерційний арбітраж загалом, а також виконання арбітражних рішень зокрема, стали женевський Протокол 1923 року та Женевська конвенція 1927 року. Женевська конвенція встановлювала численні вимоги щодо арбітражної угоди та арбітражного рішення. Відповідальність за доведення відповідності арбітражного рішення та арбітражної угоди основним вимогам Конвенції покладалася на сторону, на користь якої рішення було винесене. Це ставило сторону, яка несла тягар доведення порушення її прав та інтересів в арбітражі, в менш вигідне положення порівняно зі стороною, що програла спір, але могла відмовитися виконувати арбітражне рішення.

Наявність різних підстав, за яких можна відмовити у виконанні іноземного арбітражного рішення, створювала невизначеність та ускладнювала формування єдиного підходу до виконання арбітражних рішень у різних країнах-учасницях Конвенції. Остаточний та вичерпний перелік таких підстав не був визначений, що додатково ускладнювало ситуацію.

Зазначене заважало уніфікації процедур та створенню єдиного механізму для виконання арбітражних рішень у всіх країнах-учасницях Конвенції. Необхідність вирішувати це питання викликала потребу у подальшій розробці та прийнятті міжнародних інструментів, які б доповнили та уточнили положення Женевської конвенції, спрямовані на спрощення та уніфікацію процедури визнання та виконання арбітражних рішень.

Нью-Йоркська конвенція відіграла значну роль у розвитку міжнародного арбітражу, поширивши свою дію на арбітражні рішення, винесені на території будь-якої держави, незалежно від її участі у Конвенції. Це є основним принципом конвенції, який можна назвати «територіальним» критерієм.

Згідно з Нью-Йоркською конвенцією, належність сторін арбітражної угоди до держав-учасниць Конвенції також не має значення для виконання арбітражного рішення. Це означає, що арбітражне рішення може бути виконане на території країни-учасниці Конвенції, навіть якщо жодна зі сторін арбітражної угоди не належить до держав-учасниць Конвенції.

Таким чином, Нью-Йоркська конвенція забезпечила ширше охоплення арбітражних рішень та зробила крок уперед порівняно з Женевським Протоколом і Женевською конвенцією, які обмежувалися арбітражними рішеннями, винесеними на території договірних держав.

Норми, що регулюють визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, мають різні джерела, включаючи міжнародні договори, внутрішнє законодавство держав, судову практику та доктрину.

Міжнародні договори, зокрема багатосторонні конвенції, є важливим джерелом правового регулювання міжнародного комерційного арбітражу в цілому, а також питань визнання та виконання іноземних арбітражних рішень зокрема. До багатосторонніх міжнародних договорів, які стосуються міжнародного комерційного арбітражу, належать такі документи, як женевський Протокол про арбітражні застереження 1923 року, Женевська конвенція про виконання іноземних арбітражних рішень 1927 року, Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року, Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 року та Міжамериканська конвенція про міжнародний комерційний арбітраж.

Ці договори встановлюють норми, які дозволяють забезпечити визнання та виконання іноземних арбітражних рішень у різних країнах-учасницях. Вони мають велике значення для створення єдиного міжнародного стандарту у визнанні та виконанні арбітражних рішень.

Згідно зі статтею 9 Конституції України, норми міжнародних договорів, на які Верховна Рада України надала згоду на обов'язковість, є частиною національного законодавства України і мають обов'язкову силу на всій території країни. Оскільки Нью-Йоркська і Європейська конвенції були ратифіковані Україною, згідно із Законом України «Про правонаступництво України», положення цих конвенцій є нормами законодавства України, які мають обов'язковий характер і повинні застосовуватися як частина національного права України.

Окрім міжнародних договорів, внутрішнє законодавство України також регулює міжнародний комерційний арбітраж загалом і питання визнання та виконання іноземних арбітражних рішень зокрема. Це включає цивільні процесуальні кодекси, спеціальні закони та інші нормативні акти, що діють на внутрішньому рівні країни.

Вітчизняне правове поле у питанні визнання і виконання іноземних арбітражних рішень в Україні складають положення законів України «Про міжнародний комерційний арбітраж»,

відповідними нормами ЦПК України, ГПК України, Закону України «Про виконавче провадження» та деякими іншими внутрішніми нормативними актами України.

Визнання іноземного арбітражного рішення - це процес надання законної сили відповідному арбітражному рішенню, прийнятому за межами держави, на території конкретної держави згідно з її чинним законодавством. Визнання означає, що рішення отримує таку ж правову силу, як і внутрішні рішення того державного органу, який визнав його. Процедура визнання іноземного арбітражного рішення передбачає позитивне рішення компетентного суду даної держави після проведення спеціальної судової процедури, встановленої законодавством цієї держави. Ця процедура забезпечує перевірку вимог, що встановлені законом для визнання іноземних арбітражних рішень і гарантує їх законну силу на всій території держави.

Важливо відмітити, що визнання іноземного арбітражного рішення не завжди передбачає його примусове виконання. Іноземне арбітражне рішення може бути визнане, але його виконання може залежати від подальшої процедури перед судом або виконавчим органом держави, де воно має бути виконане.

Виконання іноземного арбітражного рішення - це процес застосування засобів примусового характеру для забезпечення виконання відповідного рішення арбітражу, яке було прийнято за межами держави, на території даної держави згідно з її чинним законодавством. Виконання передбачає, що рішення арбітражу стає примусово виконуваним на території держави, де воно має бути виконане.

Процедура виконання іноземного арбітражного рішення включає спеціальну судову процедуру, яка встановлена законодавством даної держави. Зазначена процедура передбачає, що за позитивного рішення суду стосовно виконання рішення арбітражу, засоби примусового характеру, передбачені законодавством, можуть бути застосовані для забезпечення фактичного виконання рішення. Це може включати такі заходи, як виконавче провадження, конфіскація майна, нарахування пені, блокування рахунків тощо.

Важливо враховувати, що виконання іноземного арбітражного рішення передбачає виконання саме рішення арбітражу, а не перегляду справи. Держава, де виконується рішення, зобов'язана забезпечити його ефективне виконання в рамках свого законодавства.

Питання примусового виконання іноземного арбітражного рішення регулюються Законом України «Про виконавче провадження» та іншими нормативними актами.

Примусове виконання іноземного арбітражного рішення - це спеціальна процедура, за якою засоби примусового характеру

застосовуються для забезпечення фактичного виконання іноземного рішення арбітражу на території певної держави.

Процедура виконання іноземного арбітражного рішення підлягає встановленим правилам, процедурам та вимогам, які передбачені законодавством держави, де виконання має відбутися. Так, ЦПК та ГПК України регулюють правовідносини, що виникають при судовому розгляді клопотань про визнання та виконання рішень іноземних судів, у тому числі строки пред'явлення таких клопотань, підсудність цих справ, порядок їх розгляду, підстави для відмови у задоволенні клопотань про визнання та виконання тощо.

У контексті процедури виконання іноземного арбітражного рішення слід звернути увагу на строки пред'явлення іноземних арбітражних рішень про визнання та виконання, а також визначення компетентних органів, до юрисдикції яких віднесено розгляд цих питань.

На підставі аналізу положень ч. 1 ст. 12 Закону України «Про виконавче провадження» пред'явлення іноземних арбітражних рішень до визнання та виконання на території України здійснюється протягом трьох років з дня набрання цим рішенням законної сили.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» компетентними судами, які сприяють та контролюють діяльність арбітражу, є апеляційні загальні суди за місцезнаходженням арбітражу.

Ст. 465 ЦПК України визначає порядок і строки подання заяви про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу. При цьому така заява подається у письмовій формі, має бути підписана особою, на користь якої прийнято рішення міжнародного комерційного арбітражу, або її представником, та повинна містити реквізити, передбачені ч. 2 ст. 476 ЦПК України.

Якщо арбітражне рішення або угода викладені не на офіційній мові держави, в якій запитується визнання і виконання арбітражного рішення, заінтересована особа надає належним чином засвідчений переклад цих документів на офіційну мову цієї держави.

Заява про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу розглядається суддею одноособово протягом двох місяців з дня її надходження до суду в судовому засіданні з повідомленням сторін. Неявка сторін чи однієї із сторін, належним чином повідомлених про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає судовому розгляду заяви.

Суд за заявою особи, яка подає заяву про визнання та надання дозволу на примусове виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, може вжити передбачені ЦПК України заходи

забезпечення позову. Забезпечення позову допускається на будь-якій стадії розгляду такої заяви, якщо невжиття заходів забезпечення позову може ускладнити чи унеможливити виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу у разі надання дозволу на його виконання.

Про надходження заяви про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу суд у п'ятиденний строк письмово повідомляє боржника і пропонує йому у місячний строк подати можливі заперечення щодо цієї заяви.

Після надходження заперечень боржника, а також якщо у місячний строк заперечення не подані, суддя постановляє ухвалу, в якій визначає дату, час і місце судового розгляду заяви, про що сторони повідомляються письмово не пізніше ніж за десять днів до його розгляду.

За заявою будь-якої із сторін і за наявності поважних причин суд може відкласти розгляд заяви, про що повідомляє сторони. Суд може зупинити провадження у справі за заявою про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, якщо в провадженні компетентного суду є заява про скасування цього рішення, - до набрання законної сили ухвалою суду, якою вирішена така заява.

Нью-Йоркська конвенція передбачає вичерпний перелік підстав, на основі яких компетентний суд може відмовити у визнанні й виконанні арбітражного рішення. Ці підстави поділяються на дві групи згідно з Конвенцією. Перша група підстав, яка враховується судом тільки за запитом сторони, що заперечує проти визнання й виконання рішення, включає юрисдикційні підстави і процесуальні підстави. Юрисдикційні підстави стосуються недійсності арбітражної угоди або некомпетентності арбітражу, якщо сторона, що заперечує, не була належним чином повідомлена про арбітражне провадження. Процесуальні підстави пов'язані з недоліками арбітражного провадження, наприклад, якщо стороні було відмовлено в можливості представляти свою справу або якщо рішення було ухвалено після закінчення терміну. Друга група підстав для скасування визнання й виконання арбітражних рішень включає підстави, які суд може застосувати на свій розсуд. Сторона, що заперечує проти виконання рішення, також може посилатися на ці підстави. Компетентний суд може враховувати ці підстави, передбачені у пункті 2 статті V Нью-Йоркської конвенції, незалежно від того, чи заперечує сторона проти них.

Підстави для відмови у визнанні й наданні дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу визначені ст. 478 ЦПК

України. Зокрема, суд відмовляє у визнанні і наданні дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, якщо:

1) на прохання сторони, проти якої воно спрямоване, якщо ця сторона подасть суду доказ того, що:

а) одна із сторін в арбітражній угоді була якоюсь мірою недієздатною; або ця угода є недійсною за законом, якому сторони цю угоду підпорядкували, а в разі відсутності такої вказівки, - за законом держави, де рішення було винесено; або

б) сторону, проти якої винесено рішення, не було належним чином сповіщено про призначення арбітра чи про арбітражний розгляд або з інших поважних причин вона не могла подати свої пояснення; або

в) рішення винесено щодо спору, не передбаченого арбітражною угодою, або такого, що не підпадає під її умови, або містить постанови з питань, що виходять за межі арбітражної угоди; проте якщо постанови з питань, охоплених арбітражною угодою, можуть бути відокремлені від тих, які не охоплюються такою угодою, то та частина арбітражного рішення, яка містить постанови з питань, що охоплені арбітражною угодою, може бути визнана і виконана; або

г) склад міжнародного комерційного арбітражу або арбітражна процедура не відповідали угоді між сторонами або, за відсутності такої, не відповідали закону тієї держави, де мав місце арбітраж; або

ґ) рішення ще не стало обов'язковим для сторін, або було скасовано, або його виконання зупинено судом держави, в якій або згідно із законом якої воно було прийнято; або

2) якщо суд визнає, що:

а) відповідно до закону спір, з огляду на його предмет, не може бути переданий на вирішення міжнародного комерційного арбітражу; або

б) визнання та виконання цього арбітражного рішення суперечить публічному порядку України.

За результатами розгляду заяви про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу суд постановляє ухвалу про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу або про відмову у визнанні і наданні дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу за правилами, встановленими ЦПК України для ухвалення рішення. Вимоги до такої ухвали, визначені ч. 2 ст. 479 ЦПК України.

Якщо рішення міжнародного комерційного арбітражу вже виконувалося раніше, суд визначає, в якій частині або з якого часу воно підлягає виконанню. Якщо в рішенні міжнародного комерційного арбітражу передбачена сплата відсотків та (або) пеня, які нараховуються відповідно до умов, вказаних в рішенні міжнародного

арбітражу, суд вказує в своїй ухвалі про визнання та надання дозволу на виконання такого рішення про нарахування таких відсотків та (або) пені до моменту виконання рішення з урахуванням чинного законодавства, що регулює таке нарахування. Якщо в рішенні міжнародного комерційного арбітражу суму стягнення зазначено в іноземній валюті або валютах, суд, який розглядає це клопотання, вказує в своїй ухвалі суму стягнення у валюті, зазначеній в рішенні міжнародного комерційного арбітражу, а за заявою стягувача суд визначає суму стягнення в національній валюті України за курсом Національного банку України на день постановлення ухвали.

Ухвала суду про визнання і надання дозволу на виконання або про відмову у визнанні і наданні дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу може бути оскаржена сторонами в апеляційному порядку, передбаченому ЦПК України для оскарження рішень суду. Ухвала суду, якщо вона не була оскаржена в апеляційному порядку, набирає законної сили після закінчення строку на апеляційне оскарження. У разі подання апеляційної скарги ухвала суду набирає законної сили після розгляду справи судом апеляційної інстанції.

Виконавчий лист вноситься до Єдиного державного реєстру виконавчих документів не пізніше наступного дня з дня його видання в порядку, встановленому Положенням про Єдиний державний реєстр виконавчих документів.

Контрольні запитання для перевірки досягнення результатів навчання

1. Визначити поняття, форми арбітражного рішення.
2. Охарактеризувати різні види арбітражних рішень.
3. Визначити порядок прийняття та набуття арбітражним рішенням сили.
4. Охарактеризувати арбітражні збори у справах міжнародного комерційного арбітражу, порядок їх розподілу арбітражного збору.
5. Визначити види витрат сторін в арбітражній справі, витрат на правову допомогу та порядок їх відшкодування у справах міжнародного комерційного арбітражу.
6. Розкрити характеристику процесуальних аспектів визнання і виконання іноземних арбітражних рішень і рішень третейських судів.
7. Визначити порядок судового розгляду заяви про надання дозволу на примусове виконання іноземного арбітражного рішення.

8. Надати загальну характеристику інституту скасування арбітражного рішення, визначити державні суди, до юрисдикції яких віднесено повноваження про скасування арбітражних рішень, винесених на території України.
9. Визначити основні і додаткові підстави скасування арбітражного рішення.

Завдання та кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

Завдання 1. Наведіть приклад відомої справи, що слухалася в іноземних комерційних арбітражах та була описана в юридичній літературі. Наведіть вимоги сторін, результати розгляду та факти, що допомагають зрозуміти природу міжнародного комерційного арбітражу.

Завдання 2. Охарактеризуйте зміст регламенту одного з іноземних комерційних арбітражів.

Завдання 3. Складіть зовнішньоекономічний контракт із визначенням положень про арбітраж та про визначення застосованого права на підставі самостійно змодельованих умов.

Завдання 4. Наведіть з практики державних судів рішення щодо сприяння арбітражу чи рішення щодо компетенції міжнародного комерційного арбітражу

Завдання 5. Складіть заяву про відвід арбітра у міжнародному комерційному арбітражу на підставі самостійно змодельованих умов.

Завдання 6. Змоделюйте довіреність на участь у справі у МКАС при ТПП України, виданої іноземним суб'єктом господарювання, з моделюванням реквізитів легалізації документа

Завдання 7. Складіть позовну заяву до МКАС при ТПП України на підставі самостійно змодельованих умов.

Завдання 8. Складіть заяву до державного суду про вжиття заходів сприяння міжнародному комерційному арбітражу на підставі самостійно змодельованих умов.

Завдання 9. Підготуйте пакет документів для відшкодування витрат на правову допомогу за наслідками арбітражного розгляду на підставі самостійно змодельованих умов

Завдання 10. Складіть заяву про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу

Задачі.

Задача 1. Австрійська компанія звернулася до МКАС з позовом до Українського підприємства, заявивши одночасно про необхідність застосування інституту забезпечення позову. Голова МКАС виніс постанову про забезпечення позову. Українська сторона вважає, що такі дії Австрійської компанії є незаконними та вирішила звернутися із заявою про оскарження рішення щодо забезпечення позову.

Прокоментуйте ситуацію та надайте рекомендації Українському підприємству, яким чином діяти для його захисту прав та інтересів.

Задача 2. Лондонський суд Міжнародного арбітражу виніс ухвалу, в якій задовольнив позов англійської фірми до українського підприємства про визнання угоди недійсною. У свою чергу англійська фірма звернулася до російського арбітражного суду з вимогою про проведення двосторонньої реституції між договірними сторонами. Український суд заново дослідив питання і дійшов до висновку, що договір дійсний і у зв'язку з цим відмовив у задоволенні позову. Представник англійської компанії заявив, що рішення Лондонського суду Міжнародного арбітражу володіє преюдиціальною силою і обставини, що в ньому встановлені, не підлягають доведенню.

Оцініть ситуацію. Прокоментуйте ситуацію, якщо рішення про визнання угоди недійсною було прийнято не Лондонським судом міжнародного арбітражу, а державним судом Великобританії.

Задача 3. До господарського суду України надійшло судове доручення, оформлене відповідно до правил Гаазької конвенції 1970 р., про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах. Суддя відмовився приймати дане судове доручення до виконання, пославшись на те, що воно направлене з порушення порядку і при його прийнятті слід керуватися Гаазькою конвенцією 1954 р. з питань цивільного процесу.

Оцініть ситуацію. Визначте процедуру застосування законодавства за умови, що міжнародні договори за участю двох держав передбачають різний порядок зносин.

ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Міжнародний комерційний арбітраж в системі юрисдикційних органів (4 години)

Заняття 1.

1. Поняття міжнародного комерційного арбітражу
2. Значення, функції та види міжнародного комерційного арбітражу.
3. Поняття та ознаки міжнародного комерційного арбітражу.
4. Спільні та відмінні риси внутрішніх третейських судів та міжнародних комерційних арбітражів.
5. Система міжнародних та національних джерел регулювання діяльності міжнародних комерційних арбітражів.

Виконайте завдання 1.

Заняття 2.

6. Арбітраж ad hoc. Його призначення, випадки застосування та регулювання діяльності.
7. Правовий статус та історія створення Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України.
8. Структура Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України та повноваження його органів. Роль ТПП в діяльності МКАС.
9. Провідні іноземні комерційні арбітражі та їх спеціалізація. Регламенти інституційних міжнародних комерційних арбітражів.

Виконайте завдання 2.

Література: див. до теми 1 лекційних занять

Тема 2. Процесуальні і матеріальні передумови розгляду спору міжнародним комерційним арбітражем (2 години)

1. Арбітражна угода: поняття та значення.
2. Спори, що передаються на розгляд міжнародного комерційного арбітражу в Україні. Господарські

спори, що не можуть бути передані на розгляд міжнародного комерційного арбітражу в Україні
3. Теорія «компетенції компетенції» в міжнародному комерційному арбітражі.
4. Сприяння державними судами діяльності арбітражу: процесуальні засади.
5. Відведення державного суду з непідсудності. Оспорювання в державних судах питань підсудності спору арбітражу.
6. Подання в арбітражній справі заяви про відсутність у арбітражного суду компетенції та порядок її розгляду.
7. Колізійне право в діяльності міжнародного комерційного арбітражу.

Виконайте завдання 3 та 4.

Література: див. до теми 2 лекційних занять

Тема 3. Статус арбітра та інших учасників розгляду справ в міжнародному комерційному арбітражі. Адміністрування в арбітражі. (2 години)

1. Склад арбітрів для розгляду спору міжнародним комерційним арбітражем. Порядок затвердження та зміни складу арбітражного суду. Призначення арбітрів поза волею сторін.
2. Сутність незалежності та неупередженості арбітра. Етика арбітра в міжнародному комерційному арбітражі.
3. Відвід арбітра при розгляді спору міжнародним комерційним арбітражем. Припинення повноважень арбітра з інших причин.
4. Правовий статус сторін в комерційному арбітражі. Представництво в арбітражі.
5. Треті сторони та відвідувачі у справах міжнародного комерційного арбітражу.
6. Свідки та експерти в справах міжнародного комерційного арбітражу.
7. Роль секретаріату, інших адміністративних органів інституційного арбітражу та форми адміністрування арбітражної справи.

Виконайте завдання 5 та 6.

Література: див. до теми 3 лекційних занять

Тема 4. Розгляд спорів в міжнародному комерційному арбітражі (2 години)

1. Стадії розгляду справи міжнародним комерційним арбітражем.
2. Строки розгляду справ у міжнародному комерційному арбітражі. Прискорений арбітражний розгляд в міжнародному комерційному арбітражі.
3. Особливості арбітражної процедури у порівнянні із судовими процесами в державному судочинстві та внутрішніми третейськими судами
4. Докази та доказування в справах міжнародного комерційного арбітражу Подання та надсилання документів в міжнародному комерційному арбітражі.
5. Пред'явлення позову в міжнародному комерційному арбітражі та його змістовні елементи. Ціна позову у міжнародному комерційному арбітражі.
6. Зустрічний позов та вимога з метою зарахування в міжнародному комерційному арбітражі.
7. Зупинення розгляду справи у міжнародному комерційному арбітражі та його поновлення.
8. Припинення провадження у справах міжнародного комерційного арбітражу.

Виконайте завдання 7 та 8.

Література: див. до теми 4 лекційних занять

Тема 5. Арбітражне рішення, його оскарження та приведення до виконання (2 години)

1. Рішення міжнародного комерційного арбітражу. Форма та порядок ухвалення арбітражного

рішення. Додаткове арбітражне рішення. Виправлення помилок арбітражного рішення.

2. Мирова угода в справах міжнародного комерційного арбітражу. Арбітражне рішення на погоджених умовах.
3. Арбітражні збори в справах міжнародного комерційного арбітражу, розподіл арбітражного збору.
4. Витрати сторін в арбітражній справі. Витрати на правову допомогу та порядок їх відшкодування у справах міжнародного комерційного арбітражу.
5. Поняття та специфіка визнання, оскарження і приведення до виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу у порівнянні із оскарженням та виконанням судового рішення.
6. Підстави для скасування та відмови у виконанні рішень міжнародного комерційного арбітражу
7. Процедура оскарження рішень міжнародних комерційних арбітражів в Україні
8. Порядок виконання рішень міжнародних комерційних арбітражів в Україні

Виконайте завдання 9 та 10.

Література: див. до теми 5 лекційних занять

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1	**Поясніть, що послужило поштовхом для виділення торгового (комерційного) права і процесу:** А. Поява торгових звичаїв в середньовічній Італії. Б. Прийняття Французького комерційного кодексу періоду Наполеону. В. Закріплення поняття комерсанта в законодавстві США в XIX столітті.	
2	**Визначте групу країн, в яких є самостійний торговий (комерційний, господарський) кодекс:** А. США, Японія, Італія, Російська Федерація, Німеччина, Франція. Б. США, Німеччина, Японія, Чехія, Австрія, Південна Корея. В. Швейцарія, Великобританія, Франція, Японія, Бельгія.	
3	**Третейський суд (арбітраж):** А. Входить в судову систему держави та здійснює судочинство по цивільним та господарським спорам. Б. Не входить в судову систему держави, але здійснює правосуддя по цивільним і господарським спорам. В. Призначений державою для вирішення цивільних та господарських спорів за згодою сторін спору.	
4	**Спори, що можуть розглядатися третейським судом (арбітражем):** А. Спори про визнання недійсними нормативно-правових актів; Б. Спори з нерезидентом України; В. Корпоративні спори.	
5	**До переваг третейського розгляду спорів відносяться:** А. Ефективність виконання рішення третейського суду (арбітражу); Б. Неможливість оскарження рішення третейського суду (арбітражу) по суті спору; В. Мінімальні фінансові витрати учасників третейського розгляду.	
6	**До альтернативних способів вирішення спорів не відносяться:** А. Медіація; Б. Мирова угода; В. Судова мирова угода.	
7	**В ході медіації спір вирішується:**	

	А. Рішенням медіатора; Б. Рішенням медіатора, затвердженим державним судом; В. Досягненням компромісу між сторонами спору шляхом укладання угоди.	
8	**Арбітраж - це:** А. суд, що входить до судової системи держави; Б. третейський суд; В. суд, що створений державою для здійснення правосуддя по міжнародним комерційним спорам.	
9	**Міжнародний комерційний арбітраж може розглядати:** А. усі господарські спори; Б. усі спори у сфері підприємництва; В. спори, що випливають з усіх відносин торгового характеру.	
10	**Арбітраж *ad hoc*:** А. певний склад арбітрів, які належним чином призначені сторонами спору або певним компетентним органом на підставі арбітражної угоди, яку між собою уклали сторони, що сперечаються; Б. судовий орган, що належним чином призначений сторонами спору на підставі арбітражної угоди, яку між собою уклали сторони, що сперечаються; В. інституційний третейський суд, який належним чином призначений сторонами спору або певним компетентним органом на підставі арбітражної угоди, яку між собою уклали сторони, що сперечаються.	
11	**В Україні діють**: а) два постійно діючих третейських суди; б) два постійно діючі міжнародні комерційні арбітражі; в) один інституційний міжнародний комерційний арбітраж.	
12	**Перевагами арбітражу ad hoc є:** А) незалежність від державних органів; Б) професіоналізм арбітрів; ефективність виконання арбітражного рішення; в) незалежність від державних органів; повна автономія волі сторін; фінансова економія.	
13	**Перевагами інституційного арбітражу є:** А) великий досвід, великий штат секретаріату; Б) незалежність від державних органів; В) професіоналізм арбітрів; ефективність виконання	

	арбітражного рішення.	
14	**До джерел правового регулювання комерційного арбітражу не належать:** А. доктрина права; Б. судовий прецедент; В. арбітражна угода.	
15	**Нью-Йоркська конвенція ООН про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958р. застосовується для:** А. внутрішніх арбітражних рішень; Б. арбітражних рішень, які вважаються внутрішніми у державах, де вони визнаються або виконуються; В. арбітражних рішень, які не вважаються внутрішніми у державах, де вони визнаються або виконуються.	
16	**Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 р. застосовується:** А. до арбітражних угод як фізичних, так і юридичних осіб, які на момент укладання такої угоди мають постійне місце проживання або відповідно своє місцезнаходження в різних державах, - про вирішення в порядку арбітражу спорів, що виникають при здійсненні операцій із зовнішньої торгівлі. Б. до арбітражних угод юридичних осіб, які на момент укладання такої угоди мають постійне місцезнаходження в одній державі, - про вирішення в порядку арбітражу спорів, що виникають при здійсненні операцій із зовнішньої торгівлі. В. до обох вищевказаних випадків.	
17	**Київська Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності від 20.03.1992р. регулює:** А. питання взаємного визнання та виконання рішень міжнародних комерційних арбітражів; Б. питання взаємного визнання та виконання рішень компетентних судів, що набрали сили; В. питання взаємного визнання та виконання рішень господарських та загальних судів, що набрали сили;	
18	**Міжамериканська конвенція про міжнародний комерційний арбітраж 1975р. встановлює, що:** А. за відсутності прямо вираженої угоди між сторонами арбітраж має здійснюватися відповідно до правил процедури Міжамериканської комісії комерційного арбітражу;	

	Б. за відсутності прямо вираженої угоди між сторонами арбітраж повинен здійснюватися відповідно до правил процедури Американської арбітражної асоціації; В. за відсутності прямо вираженої угоди між сторонами арбітраж має здійснюватися відповідно до правил процедури Арбітражних Правил ЮНСІТРАЛ.	
19	**Модельний Закон ЮНСІТРАЛ «Про міжнародний комерційний арбітраж» закріпляє:** А. поняття та форму арбітражної угоди; Б. дві найважливіші доктрини міжнародного комерційного арбітражу: доктрину «компетенції компетенції» та доктрину «автономності арбітражної угоди»; В. і те, й інше.	
20	**Арбітражні Правила ЮНСІТРАЛ можуть використовуватися:** А. арбітражем *ad hoc*; Б. інституційним арбітражем; В. арбітражем *ad hoc* та інституційним арбітражем.	
21	**Арбітражна угода є:** А. угодою між державними судами та арбітражами з приводу передачі спору на вирішення до арбітражу; Б. угодою між сторонами спору про передачу спору на вирішення до арбітражу; В. угодою між сторонами спору про передачу на вирішення до арбітражу спорів, які виникли між сторонами спору з договірних або інших правовідносин.	
22	**До функцій арбітражної угоди відносяться:** А. арбітражна угода фіксує відмову державного суду від розгляду спору; Б. арбітражна угода встановлює право арбітражу вживати забезпечувальні заходи; В. арбітражна угода створює обов'язок сторін спору вирішити спір в арбітражному порядку.	
23	**Форма арбітражної угоди:** А. проста письмова форма; Б. письмова форма; В. письмова форма, в тому числі шляхом обміну позовом і відзиву на позов.	
24	**Доктрина автономності арбітражної угоди:** А. признає арбітражне застереження частиною основного контракту; Б. признає арбітражне застереження самостійним	

	договором, незалежним і відокремленим від основного контракту; В. признає арбітражне застереження самостійним арбітражним регламентом.	
25	**До істотних умов арбітражної угоди не належить:** А. предмет арбітражної угоди; Б. визначення кількості арбітрів; В. визначення порядку виконання забезпечувальних заходів арбітражу.	
26	**Предмет арбітражної угоди – це:** А. конкретне коло дій сторін спору щодо передачі цього спору на вирішення арбітражу; Б. конкретне коло спірних правовідносин, які виникли або можуть виникнути між сторонами арбітражної угоди, які передаються сторонами спору на вирішення арбітражу; В. конкретне коло дій арбітражу щодо отримання спору між сторонами для його вирішення.	
27	**Якщо сторони спору не узгодили в арбітражній угоді кількісний склад арбітрів, то:** А. мають застосовуватися відповідні норми законодавства країни місця розгляду спору, а також відповідні положення регламенту того постійно діючого арбітражного органу, до якого було передано спір. Б. мають застосовуватися відповідні положення регламенту того постійно діючого арбітражного органу, до якого було передано спір. В. спір будуть розглядати три арбітри.	
28	**Вибір місця арбітражу є важливим фактором, який визначає:** А. застосовне право для арбітражу; Б. національний суд, який контролює та надає підтримку арбітражу; В. застосовне право для арбітражу; національний суд, який контролює та надає підтримку арбітражу; національність арбітражного рішення.	
29	**Застосовне право визначає:** А. арбітрабельність суперечки; правові позиції сторін; правову позицію арбітражу. Б. арбітрабельність суперечки; способи захисту сторін; правову позицію арбітражу. В. арбітрабельність суперечки; способи захисту сторін; правові позиції сторін; правову позицію арбітражу.	

30	**Відвід державного суду з непідсудності це -** А. певний спосіб виконання арбітражної угоди; Б. певний спосіб формування складу арбітражу; В. певний спосіб залучення державного суду до сприяння третейському розгляду спорів.	
31	**У разі наявності дійсної арбітражної угоди, державний суд повинен:** А. направити сторони в арбітраж; Б. продовжувати розглядати спір; В. направити сторони в арбітраж, якщо є клопотання про це однієї зі сторін спору.	
32	**У який момент сторона має подати клопотання про передачу спору на третейський розгляд:** А. до моменту прийняття рішення державним судом; Б. до моменту представлення стороною своєї першої заяви щодо суті спору; В. до моменту подання заперечень по суті позову.	
33	**Наслідки порушення стороною строків подання клопотання про передачу спору на третейський розгляд:** А. ніяких наслідків; Б. втрата стороною права заявити відвід державному суду; В. втрата стороною права розглядати спір в арбітражі.	
34	**Підстави для відводу третейського суду:** А. недійсність арбітражної угоди; втрата арбітражною угодою юридичної сили; випадки, коли арбітражна угода не може бути виконана. Б. недійсність арбітражної угоди; В. недійсність арбітражної угоди; втрата арбітражною угодою юридичної сили.	
35	**Підстави недійсності арбітражної угоди:** А. недодержання форми арбітражної угоди; Б. відсутність праводієздатності сторін арбітражної угоди; неарбітрабельність спору; недодержання форми арбітражної угоди; В. неарбітрабельність спору.	
36	**Процесуальний порядок розгляду спорів третейськими судами встановлений:** А. у Законі України «Про третейські суди»; Б. у міжнародних договорах України; В. у регламентах постійно діючих третейських судів.	
37	**У своїй діяльності третейські суди:** А. зв'язані правилами судочинства, що встановлені у	

	процесуальних кодексах; Б. не зв'язані правилами судочинства, що встановлені у процесуальних кодексах; В. зв'язані правилами судочинства, що встановлені у міжнародних договорах України.	
38	**Особливістю третейського розгляду спорів є:** А. більш спрощені процедури; Б. більш складні процедури; В. відсутність встановлених процедур.	
39	**Розгляд справи третейськими судами починається з:** А. призначення третейських суддів; Б. укладання третейської угоди; В. подання позовної заяви.	
40	**У своїй діяльності третейські суди:** А. можуть вживати заходи щодо забезпечення позову, що підлягають примусовому виконанню, відповідно до вимог Закону України «Про виконавче провадження»; Б. не можуть вживати заходи щодо забезпечення позову; В. можуть вживати заходи щодо забезпечення позову, але вони не підлягають примусовому виконанню, відповідно до вимог Закону України «Про виконавче провадження».	
41	**Третейські суди вправі припинити провадження у справі:** А. у разі реорганізації юридичної особи, яка була однією із сторін у справі; Б. у разі визнання позову відповідачем; В. у разі якщо третейський суд є некомпетентним щодо переданого на його розгляд спору.	
42	**Рішення третейського суду набуває сили:** А. після закінчення строку на апеляційне оскарження; Б. на протязі 10 днів з моменту його прийняття; В. негайно, або у строк, вказаний у рішенні.	
43	**Арбітражна процедура може бути ініційована будь-якою стороною спору шляхом:** А. направлення в арбітраж прохання про арбітраж; Б. направлення відповідачеві позовної заяви; В. направлення в арбітраж прохання про арбітраж або позовної заяви.	
44	**Реєстраційний збір має бути сплачений:** А. до подання прохання про арбітраж; Б. до подання позовної заяви;	

	В. до формування складу арбітражу.	
45	**До позовної заяви додається:** А. законодавство, на підставі якого подається позов; Б. докази сплати арбітражного збору; В. докази, якими сторона обґрунтовує свої позовні вимоги.	
46	**Склад арбітражу формується:** А. виключно сторонами спору; Б. сторонами спору, а в разі відсутності згоди – компетентним органом; В. Головою ТПП України.	
47	**У своїй діяльності інституційний міжнародний комерційний арбітраж:** А. може вживати заходи щодо забезпечення позову, що підлягають примусовому виконанню, відповідно до вимог Закону України «Про виконавче провадження»; Б. не може вживати заходи щодо забезпечення позову; В. може вживати заходи щодо забезпечення позову, шляхом звернення за допомогою до відповідного державного суду.	
48	**Проведення усних слухань у міжнародному комерційному арбітражі:** А. є обов'язковим; Б. є обов'язковим, якщо сторони не домовились не проводити такі усні слухання; В. ні є обов'язковим.	
49	**Арбітражне рішення набуває сили:** А. після закінчення строку на апеляційне оскарження; Б. на протязі 10 днів з моменту його прийняття; В. негайно, або у строк, вказаний у рішенні.	
50	**Винесене арбітражне рішення:** А. є остаточним і оскарженню по суті не підлягає; Б. підлягає оскарженню в апеляційному порядку; В. підлягає оскарженню в касаційному порядку.	
51	**Арбітражне рішення – це:** А. обов'язкове для виконання, письмово виражене, підписане одноособовим арбітром або більшістю складу арбітражу ставлення арбітражу до суті усіх (процесуальних і матеріальних) питань спору або частини поставлених перед складом арбітражу питань, які арбітраж розглядав на підставі арбітражної угоди та позовних вимог, заявлених сторонами. Б. остаточне, обов'язкове для виконання, письмово	

	виражене, мотивоване, підписане одноособовим арбітром або більшістю складу арбітражу ставлення арбітражу до суті усіх (процесуальних і матеріальних) питань спору або частини поставлених перед складом арбітражу питань, які арбітраж розглядав на підставі арбітражної угоди та позовних вимог, заявлених сторонами. В. остаточне, письмово виражене, мотивоване, підписане одноособовим арбітром або більшістю складу арбітражу ставлення арбітражу до суті усіх (процесуальних і матеріальних) питань спору або частини поставлених перед складом арбітражу питань, які арбітраж розглядав на підставі позовних вимог, заявлених сторонами.	
52	**Під принципом «res judicata» або «остаточністю» арбітражного рішення розуміють:** А. властивість арбітражного рішення, згідно з якою арбітражне рішення не може бути переглянуто ні складом арбітражу, який його виніс, ні будь-якими державними судовими органами. В цьому підході відображене юридичне положення арбітражного рішення щодо минулого, тобто до розгляду спору; Б. «обов'язковість» арбітражного рішення і його спроможність бути виконаним. В цьому підході відображене юридичне положення арбітражного рішення щодо майбутнього, до його можливого виконання; В. І перше, і друге.	
53	**Попередні арбітражні рішення, як правило, виносяться:** А. з питань відкриття провадження арбітражем; Б. з питань компетенції арбітражу, а також з питання визначення застосовуваного права; В. з питань вжиття забезпечувальних заходів.	
54	**Проміжні, або часткові арбітражні рішення, як правило вирішують:** А. питання присудження певної суми, щодо якої, на думку арбітрів, вимоги позивача є безспірними або вирішують питання забезпечувальних заходів; Б. питання визначення застосовуваного права; В. питання проведення судової експертизи.	
55	**Арбітражне рішення на узгоджених умовах приймається:** А. якщо сторони під час процесу узгодили можливість	

	вжиття забезпечувальних заходів; Б. якщо сторони під час процесу узгодили матеріальне право, що має застосовувати арбітраж; В. якщо сторони під час процесу дійшли мирової угоди.	
56	**Вимоги до форми арбітражного рішення не включають до себе наступного:** А. арбітражне рішення повинно бути винесено одноособовим арбітром або більшістю складу третейського суду у письмовій формі; Б. наявність висновку арбітражу про задоволення чи відхилення позовних вимог, визначення витрат арбітражу по розгляду справи та їх розподіл між сторонами; В. арбітражне рішення повинно бути затверджено державним судом по місцезнаходженню арбітражу.	
57	**Арбітражне рішення:** А. є остаточним і не може бути оскаржено; Б. може бути оскаржено по суті спору; В. є остаточним, але може бути оскаржено з підстав, визначених в законі.	
58	**Клопотання щодо скасування арбітражного рішення, прийнятого в Україні:** А. подається до районного, районного у місті, міського та міськрайонного суду за місцезнаходженням арбітражу; Б. подається до апеляційних загальних судів за місцезнаходженням арбітражу; В. подається до Верховного суду України.	
59	**В яких випадках арбітражне рішення може бути скасовано?** А. Арбітраж, при прийнятті арбітражного рішення, неправильно застосував матеріальне право. Б. Арбітраж, при прийнятті арбітражного рішення, здійснив помилку в тлумаченні норм права. В. Арбітраж прийняв арбітражне рішення щодо спору, не передбаченого умовами арбітражної угоди.	
60	**До підстав для відмови у виконанні арбітражного рішення на основі порушення публічного порядку не відносяться:** А. протиріччя фундаментальному порядку законодавства держави; Б. протиріччя інтересам держави; В. протиріччя висновкам Верховного суду України.	
61	**Визнання іноземного арбітражного рішення – це:**	

	А. добровільне виконання сторонами спору іноземного арбітражного рішення. Б. поширення законної сили відповідного іноземного арбітражного рішення на територію України в тому порядку, який встановлено чинним законодавством. В. примусове виконання іноземного арбітражного рішення.	
62	**Виконання іноземного арбітражного рішення – це:** А. застосування засобів примусового виконання іноземного арбітражного рішення в Україні в порядку, передбаченому чинним законодавством. Б. застосування процедури арешту майна боржника з метою виконання іноземного арбітражного рішення. В. добровільне виконання стороною спору іноземного арбітражного рішення.	
63	**Компетентними судами України, які сприяють виконанню іноземних арбітражних рішень є:** А. господарські суди за місцезнаходженням арбітражу. Б. місцеві господарські та загальні суди за місцезнаходженням арбітражу. В. районні, районні у містах, міські та міськрайонні суди за місцезнаходженням арбітражу.	
64	**Порядок виконання виконавчого документу на примусове виконання іноземного арбітражного рішення визначається:** А. відповідними положеннями Європейській Конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 року. Б. відповідними положеннями спеціального Закону України «Про виконавче провадження» та відповідає національному порядку виконання судових рішень. В. відповідними положеннями Нью-йоркської Конвенції ООН про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень від 10 червня 1958 року.	

Критерії оцінювання під час поточного контролю

У відповідності до визначених критеріїв поточний контроль здійснюється за визначеною силабусом (робочою навчальною програмою) системою.

Оцінювання				
Пункт оцінки	% підсумкової оцінки		Групове чи індивідуальне оцінювання	Посилання на РН навчальної дисципліни
	денна	заочна		
Лекції	0	0	індивідуальне оцінювання	1-8
Практичні заняття	30	10	індивідуальне оцінювання	1-8
Іспит	70	90	індивідуальне оцінювання	1-8
	100	100		

Шкала оцінювання			
Оцінка	Відсотки	Бали	Опис
A		90-100	відмінно
B		82-89	добре
C		75-81	добре
D		64-74	задовільно
E		60-63	задовільно
Fx		35-59	Незадовільно з можливістю повторного складання
F		1-34	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Методичні вказівки (рекомендації) для викладачів, які проводять семінарські / практичні заняття

Практичні заняття націлені на засвоєння основних теоретичних положень та відпрацювання практичних навичок застосування норм права шляхом розв'язання задач та надання конкретних відповідей при вирішенні питань, які виникають при застосування правових положень щодо функціонування міжнародних комерційних арбітражів.

Викладачі, які проводять практичні заняття повинні надати теоретичні і практичні знання здобувачам вищої освіти із сучасного цивільного та господарського законодавства і права, господарського процесуального та цивільного процесуального законодавства, систематизації отриманих ними знань для подальшого використання у практичній діяльності, системного пізнання змісту основних положень чинного законодавства та проведенню аналізу опублікованої судової практики, а також отриманні практичних навичок застосування правових норм при вирішенні конкретних навчальних завдань.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1. Міжнародний комерційний арбітраж в системі юрисдикційних органів (4 години)

Зміст завдання самостійної роботи

1. Надати характеристику допустимості третейських судів (арбітражу). Розкрити підстави допустимості третейського розгляду спорів.
2. Надати характеристику альтернативних способів вирішення спорів.
3. Розкрити історію та тенденції розвитку третейського (арбітражного) порядку вирішення спорів.
4. Розкрити співвідношення діяльності третейських судів (арбітражу) і державних судів. Розкрити поняття «правосуддя». Розкрити поняття «судочинство» та «юрисдикція».

Надати характеристику Лондонський Суду Міжнародного Арбітражу (London Court of International Arbitration).

5. Надати характеристику Американської Арбітражної Асоціації (American Arbitration Association).
6. Надати характеристику Арбітражному інституту Стокгольмської Торгової палати (Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce).
7. Надати характеристику Китайської Міжнародної Економічно-Торгової Арбітражної Комісії (China International Economic Trade Arbitration Commission), яка є найбільшою арбітражною установою у КНР.
8. Надати характеристику Гонконгському Міжнародному Арбітражному Центру (Hong Kong International Arbitration Centre).
9. Надати характеристику Лондонський Суду Міжнародного Арбітражу (London Court of International Arbitration).
10. Надати характеристику Американської Арбітражної Асоціації (American Arbitration Association).

Література: див. до теми 1 лекційних занять

Тема 2. Процесуальні і матеріальні передумови розгляду спору міжнародним комерційним арбітражем (2 години)

Зміст завдання самостійної роботи

1. Підготуйте проект арбітражної угоди щодо передання спору на розгляд до Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України
2. Складіть схему визначення дійсності арбітражної угоди.
3. Складіть схему елементів арбітражної угоди.
4. Складіть таблицю порядку вирішення колізійного питання дійсності арбітражної угоди в практиці міжнародного комерційного арбітражу.
5. Представте процедуру відводу державного суду з непідсудності у вигляді схеми.

Література: див. до теми 2 лекційних занять

Тема 3. Статус арбітра та інших учасників розгляду справ в міжнародному комерційному арбітражі. Адміністрування в арбітражі. (2 години)

Зміст завдання самостійної роботи

1. Визначте кількість арбітрів, що можуть розглядати спір у комерційному арбітражі, та порядок їх призначення. Що таке Рекомендаційний список арбітрів?
2. Проаналізуйте міжнародно-правові та вітчизняні підходи та вимоги до дотримання арбітром етичних норм та принципів.
3. Порівняйте склад учасників справи у комерційному арбітражі та державному суді, їхні права та обов'язки.
4. Проаналізуйте доцільність залучення свідків до розгляду справи у комерційних арбітражах.
5. Представте процедуру відводу арбітра у вигляді схеми з моделюванням необхідних обставин.

Література: див. до теми 3 лекційних занять

Тема 4. Розгляд спорів в міжнародному комерційному арбітражі (2 години)

Зміст завдання самостійної роботи

1. Дослідіть основні засади (принципи) розгляду справи у комерційному арбітражі.

2. Проаналізуйте порядок та види забезпечувальних заходів, що можуть застосовуватись міжнародним комерційним арбітражем.
3. Дослідіть особливості і порядок застосування комбінованих процедур врегулювання спору у міжнародному комерційному арбітражі.
4. Визначте процесуальні можливості арбітрів комерційного суду оголошувати перерву та відкладати слухання.
5. Дослідіть основні засади розподілу тягаря доказування у комерційному арбітражі.

Література: див. до теми 4 лекційних занять

Тема 5. Арбітражне рішення, його оскарження та приведення до виконання (2 години)

Зміст завдання самостійної роботи

1. Складіть рішення Арбітражного суду МТП, винесене на підставі принципів справедливості та добрих звичаїв.
2. Представте порядок подання заяви щодо оскарження рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України з моделюванням усіх обставин у вигляді схеми.
3. Розкрийте процесуальні аспекти визнання і виконання іноземних арбітражних рішень і рішень третейських судів.
4. Визначте і надайте характеристику процесуального документа, поданням якого має порушуватися провадження у справах про визнання та виконання на території України іноземних арбітражних рішень і рішень третейських судів.
5. Визначте і надайте характеристику процесуального документа, який повинен ухвалити компетентний український суд за результатами розгляду справи про визнання та виконання іноземного арбітражного рішення і рішення третейського суду.

Література: див. до теми 5 лекційних занять

Критерії оцінювання самостійної роботи

У відповідності до визначених критеріїв самостійна робота оцінюється за визначеною силабусом (робочою навчальною програмою) системою. З метою контролю виконання завдань самостійної роботи студенти складають реферати або готують доповіді, які надають на перевірку викладачеві.

Оцінювання				
Пункт оцінки	% підсумкової оцінки		Групове чи індивідуальне оцінювання	Посилання на РН навчальної дисципліни
	денна	заочна		
Лекції	0	0	індивідуальне оцінювання	1-8
Практичні заняття	30	10	індивідуальне оцінювання	1-8
Іспит	70	90	індивідуальне оцінювання	1-8
	100	100		

Шкала оцінювання			
Оцінка	Відсотки	Бали	Опис
A		90-100	відмінно
B		82-89	добре
C		75-81	добре
D		64-74	задовільно
E		60-63	задовільно
Fx		35-59	Незадовільно з можливістю повторного складання
F		1-34	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ПИТАННЯ ДЛЯ ІСПИТУ / ЗАЛІКУ

1. Міжнародний комерційний арбітраж як орган третейського судочинства
2. Поняття, призначення та ознаки міжнародного комерційного арбітражу.
3. Міжнародний комерційний арбітраж в системі міжнародних арбітражів.
4. Особливість міжнародного інвестиційного арбітражу.
5. Спільні та відмінні риси внутрішніх третейських судів та міжнародних комерційних арбітражів.
6. Теорії виникнення міжнародного комерційного арбітражу.
7. Історія виникнення міжнародних комерційних арбітражів.
8. Правовий статус та структура міжнародного комерційного суду при Торгово-промисловій палаті України
9. Значення та функції міжнародного комерційного арбітражу
10. Міжнародні джерела регулювання діяльності комерційних арбітражних судів.
11. Провідні іноземні комерційні арбітражі та їх спеціалізація.
12. Медіаційні процедури у міжнародному комерційному арбітражі.
13. Особливість порядку розгляду справи в арбітражі “ad hoc”.
14. Сприяння інституційним міжнародним комерційним арбітражем розгляду справи в арбітражі “ad hoc”. Арбітражний регламент Юнсітрал.
15. Національне законодавство як джерело правового регулювання діяльності міжнародного комерційного арбітражу
16. Загальна характеристика та значення Типового закону ЮНІСТРАЛ про міжнародний торговельний арбітраж 1985 р.
17. Загальна характеристика та значення Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж
18. Загальна характеристика та значення Нью-Йоркської конвенції про визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень.
19. Регламенти інституційних міжнародних комерційних арбітражі.
20. Поняття та правова природа арбітражної угоди
21. Форма арбітражної угоди та способи її укладення
22. Особливості та процесуальні наслідки арбітражної угоди
23. Умови дійсності арбітражної угоди. Порядок визнання арбітражної угоди недійною.
24. Співвідношення арбітражної угоди та матеріально-правової угоди
25. Зміст арбітражної угоди. «Дефектні» арбітражні угоди

26. Модельні і нетипові арбітражні застереження
27. Спори, що передаються на розгляд міжнародного комерційного арбітражу в Україні.
28. Господарські спори, що не можуть бути передані на розгляд міжнародного комерційного арбітражу в Україні.
29. Теорія «компетенції компетенції» в міжнародному комерційному арбітражі.
30. Інститут відводу державного суду з непідсудності як інститут судового визнання дійсності арбітражної угоди.
31. Оспорювання в державних судах питань підсудності спору арбітражу.
32. Подання в арбітражній справі заяви про відсутність у арбітражного суду компетенції та порядок її розгляду.
33. Перелік арбітрів і порядок їх вибору сторонами спору. Головуючий складу арбітражу.
34. Призначення арбітрів поза волею сторін у справах міжнародного комерційного арбітражу.
35. Склад арбітрів для розгляду спору міжнародним комерційним арбітражем. Порядок зміни складу арбітражного суду.
36. Сутність незалежності та неупередженості арбітра.
37. Етика арбітра в міжнародному комерційному арбітражі.
38. Відвід арбітра при розгляді спору міжнародним комерційним арбітражем. Припинення повноважень арбітра з інших причин.
39. Правовий статус доповідача у МКАС при ТПП України.
40. Роль секретаріату, інших адміністративних органів інституційного арбітражу та форми адміністрування арбітражної справи.
41. Правовий статус сторін в арбітражному розгляді. Представництво в арбітражі.
42. Треті сторони та відвідувачі у справах міжнародного комерційного арбітражу.
43. Свідки в справах міжнародного комерційного арбітражу.
44. Експерти в справах міжнародного комерційного арбітражу.
45. Строки розгляду справ у міжнародному комерційному арбітражі.
46. Відкладення арбітражного розгляду та перерва в арбітражному розгляді.
47. Прискорений арбітражний розгляд в міжнародному комерційному арбітражі.
48. Право, що застосовується до процедур арбітражного розгляду.
49. Особливості арбітражної процедури у порівнянні із судовими процесами в державному судочинстві.

50. Визначення матеріального права, яке застосовується при розгляді спору міжнародним комерційним арбітражем.
51. Надімперативні норми, що враховуються міжнародним комерційним арбітражем.
52. Місце і мова арбітражного розгляду спору міжнародним комерційним арбітражем
53. Принципи арбітражного розгляду в справах міжнародного комерційного арбітражу
54. Стадії розгляду справи міжнародним комерційним арбітражем.
55. Подання та надсилання документів в міжнародному комерційному арбітражі.
56. Докази та доказування в справах міжнародного комерційного арбітражу.
57. Прийняття забезпечувальних заходів в справах міжнародного комерційного арбітражу.
58. Заходи сприяння державними судами міжнародному комерційному арбітражу та порядок їх вжиття.
59. Пред'явлення позову в міжнародному комерційному арбітражі та його змістовні елементи.
60. Ціна позову у міжнародному комерційному арбітражі.
61. Зустрічний позов та вимога з метою зарахування в міжнародному комерційному арбітражі.
62. Розгляд спору міжнародним комерційним арбітражем.
63. Рішення міжнародного комерційного арбітражу. Форма та порядок ухвалення арбітражного рішення
64. Додаткове арбітражного рішення. Виправлення помилок арбітражного рішення.
65. Зупинення розгляду справи у міжнародному комерційному арбітражі та його поновлення.
66. Припинення провадження у справах міжнародного комерційного арбітражу.
67. Мирова угода в справах міжнародного комерційного арбітражу. Арбітражне рішення на погоджених умовах.
68. Арбітражні збори в справах міжнародного комерційного арбітражу. розподіл арбітражного збору.
69. Порядок сплати арбітражного збору, зменшення розміру та його повернення.
70. Витрати сторін, які пов'язані з підготовкою і розглядом спору міжнародним комерційним арбітражем. Розподіл витрат в арбітражній справі.
71. Витрати на правову допомогу та порядок їх відшкодування у справах міжнародного комерційного арбітражу.

72. Підстави для скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу
73. Процедура оскарження рішень міжнародних комерційних арбітражів в Україні
74. Порядок виконання рішень міжнародних комерційних арбітражів в Україні
75. Підстави для відмови у виконанні рішень міжнародних комерційних арбітражів.

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ 3
НАВЧАЛЬНИЙ КОНТЕНТ 7
Лекція 1. Міжнародний комерційний арбітраж в системі юрисдикційних органів.....7
Лекція 2. Процесуальні і матеріальні передумови розгляду спору міжнародним комерційним арбітражем.....37
Лекція 3. Статус арбітра та інших учасників розгляду справ в міжнародному комерційному арбітражі. Адміністрування в арбітражі.....57
Лекція 4. Розгляд спорів в міжнародному комерційному арбітражі.....69
Лекція 5. Арбітражне рішення, його оскарження та приведення до виконання.....86
Завдання та кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти.....110
Плани практичних занять.....112
Тестові завдання з навчальної дисципліни.....116
Завдання для самостійної роботи 129
Питання для іспиту / заліку 133

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Олег Петрович Подцерковний
Ганна Миколаївна Будурова
Діна Володимирівна Зятіна
Антоніна Олександрівна Згама

МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ АРБІТРАЖ

Навчально-методичний посібник
для здобувачів вищої освіти усіх форм навчання
Освітня програма підготовки здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра права в Національному університеті «Одеська юридична академія», галузь знань – 08 «Право», спеціальність – 081 «Право»

Електронне видання
Ум-друк. арк. 6,2.
Кафедра господарського права і процесу НУ «ОЮА»